

Trantsizioaren Tranpa

*Land-gida bat Krisia–Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–
Egokitze Begiztarako — eta nola Europako demokrazia
plurinazionalenak bere konstituzioak inoiz eman ez zion itxiera
integratzailerako gaitasuna eraiki dezakeen*

Espainia ez da estatu porrot bat — trantsizio demokratikoan bikain aritu zen estatua da, eta orain arrakasta horrek mugatzen du. Txosten honek 1978ko Konstituzioaren anbiguotasun izoztuak eta tranpa fiskal-territorialak sortutako Itxiera Integratzailearen Defizita diagnostikatzen du.

Björn Kenneth Holmström

2026ko maiatza

Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International

Herralde Txostena · Espainia

<https://bjorknennethholmstrom.org/reports/spain-transition-trap>

Laburpen Exekutiboa

Paradoxa

Espainia ez da estatu porrot bat. XX. mendearen amaierako gobernantza lorpenik aipagarrienetako bat da: diktaduratik demokraziarako trantsizio baketsua, ongizate estatu moderno baten eraikuntza, Europar Batasunean integratzea, eta boterearen deszentralizazio erradikala hamazazpi autonomia erkidegotara, historikoki hiper-zentralizatua zegoen estatua Europako deszentralizatuenetako bat bihurtu zuena. Belaunaldi bakar baten barruan, Espainia atzeratu autoritario isolatu batetik Europako demokrazia oparo, pluralista eta deszentralizatu bat izatera igaro zen.

Eta, hala ere, sistema behin eta berriz lurralde krisi, konstituzio aurkakotasun eta zatiketa politikoaren zikloetan harrapatuta geratzen da. 2017ko Kataluniako independentzia erreferenduma eta haren ondorioak —155. artikulua bidezko autonomiaren etetea, independentziaren buruzagien aurkako prozesu judiziala, manifestazio jendetsuak, indultuak, akordio hauskorak— ez zen anomalia bat izan. Trantsizio garaitik dabilen patroi baten iterazio dramatiko eta berriena izan zen. Espainiak bi kontrako poloren artean oszilatzen du —birzentralizazio zentralizatzailea eta baieztape zentrifugoa—, polo bakar batek ere ezin duelarik legitimitate osoa lortu. Madrilek ezin du guztiz zentralizatu demokraziaren legitimitatea hautsi gabe; periferiek ezin dute guztiz sezesiorik egin bideragarritasun ekonomiko eta geopolitikoak hautsi gabe.

1978ko Konstituzioa anbiguotasun eraikitzailearen maisulana izan zen, nahita oinarrizko galderak konpondu gabe utzi zituena, elkar hil berri zuten fakzioen artean ahalik eta adostasunik zabalena lortzeko. Berrogeita bost urte geroago, anbiguotasun hori behin eta berriz errepikatzen diren krisien arkitektura bihurtu da. Espainiak ezin du bere lurralde arazoa konpondu. Ezin du bere konstituzio arazoa konpondu. Egonkorra da, demokratikoa, europarra —baina konstituzionalki finkatu gabea. Hau da Trantsizioaren Tranpa.

Diagnostiko Nagusia: Itxiera Integratzailearen Defizita

Espainiak ez du demokraziaren legitimitaterik, instituzio gaitasunik, edo gizarte erresilientziarik falta. Europako gobernantza egitura deszentralizatuenetako bat du, gizarte zibil bizia, eta ezberdintasunaren aurrean elkarbizitza baketsurako kulturazko gaitasun sakonki errotua —*convivencia*. Faltza duena da *bere pluralismoa egonkor diren instituzio partekatuetan metabolizatzeko gaitasuna* —aniztasuna aitortzea eta gobernantza maila anitzeko arkitektura koherente batean integratzearen arteko begizta ixtea.

1978ko Konstituzioak itxiera hori iradokitzen du. Aldi berean baieztatzen du "Espainiar nazioaren batasun disolbaezina" eta "nazionalitate eta eskualdeen autonomia eskubidea". Esparru bat sortzen du, non lurralde ezberdinek autogobernu maila ezberdinak gauza ditzaketen. Baina ez du inoiz zehazten zer gertatzen den printzipio hauek talka egiten dutenean. Ez du mekanismo argirik ematen zentroaren eta autonomia erkidegoen arteko gatazkak ebazteko. Ez du benetan independentea den konstituzio bitartekaririk ezartzen, lurralde arazoa behin betiko ebazteko autoritatea izango lukeena. Trantsiziorako beharrezkoak izan ziren anbiguotasunak oszilazio iraunkorrerako sistema eragile bihurtu dira.

Itxiera Integratzailearen Defizita ez da trantsizioaren porrota. Trantsizioaren arrakastaren ondorio bat da. Sortzaileek galdurik zailenak —lurraldeari, identitateari eta subiranotasunari buruzkoak— geroratu zituzten, haiei erantzuteak demokratizazioa oinarritzen zuen adostasun hauskorra mehatxatuko zukeelako. Haien aukera arrazionala izan zen. Haien arrakasta erreala. Baina geroratzea iraunkor bihurtu zen, eta gerorapenaren iraunkortasuna da orain Espainiako estatuaren gobernantza dinamika nagusia.

Defizit Bikiak

Alderdia	Kanpoko (Hardwarea)	Barnekoa (Sistema Eragilea)
Indarra	Deszentralizazio asimetrikoa 17 autonomia erkidegotara; EBn integratzea egonkortasun aldami gisa; ongizate estatu funtzionala eta azpiegitura modernoa	<i>Convivencia</i> -rako gaitasun handia —ezberdintasun kultural, linguistiko eta politiko sakonen aurrean elkarbizitza baketsua; diktaduratik abiatutako erresilientzia demokratikoa
Defizita	Maila anitzeko arkitektura osatugabea: botere banaketa anbigua, lurralde-desoreka fiskalak, gatazka politikoen judizializazioa	Itxiera integratzailearen hutsunea: pluralismoa instituzio partekatu egonkorretan metabolizatzeko zailtasuna; <i>Las Dos Españas</i> arrakala; <i>El Aplazamiento</i> —aukeraketa zailak geroratzeko kulturalki barneratutako praktika
Adierazpena	Ekarpen garbia egiten dutenen eta jasotzen dutenen arteko tentsio fiskal iraunkorra; auzitegiak borroka politizatu gisa; bost hauteskunde zortzi urtetan (2015–2023); 155. artikulua demokraziaren historian lehen aldiz erabilia (2017)	Polo zentralizatzaile eta zentrifugoen arteko oszilazioa; egokitzapen bakoitzak berehalako krisia desaktibatzen du, baina epe luzerako polarizazioa areagotzen

Patroi Ezaugarria: Krisia–Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–EBren Bitartekaritza–Egokitzapena Begizta

Espainiak ez du noraezean jolasten edo kolpeka mugitzen. Bi gobernantza moduren artean oszilatzen du —baieztapen zentralizatzailea eta atzerakada zentrifugoa—, oszilazioa eragiten duten aldizkako krisiekin eta haren konponbidea eragotzen duten konstituzio-impasseekin.

Krisia. Krisi ekonomiko batek (2008ko kolapso finantzarioa eta euroguneko zorraren krisia), lurralde erronka batek (2017ko Kataluniako independentzia erreferenduma), edo zatiketa politiko batek (2015etik aurrera bi alderdien sistemaren kolapsoa) konstituzio arkitekturaren tirabira konpondu gabeak azaleratzen ditu.

Zentralizazioa. Madrilek autoritatea berreskuratzen du —155. artikulua erabiliz Kataluniako autonomia etetea, eskualde zorpetuen kontrol fiskalak, independentziaren buruzagien aurkako prozesamendu judiziala, polizia nazionalaren hedapena. Erantzun horiek juridikoki defendagarriak eta politikoki iraingarriak dira

periferientzat.

Mobilizazio Periferikoa. Katalunian, Euskal Herrian eta Galizian identitatean oinarritutako alderdiek Madrilen ekintzak autogobernuaren aurkako eraso gisa aurkezten dituzte. Manifestazio jendetsuak, erreferendum sinbolikoak eta parlamentuko subiranotasun adierazpenak izaten dira ondoren.

EBren Bitartekaritza eta Muga. Europar Batasunak sistema egonkortzen du —egiturazko funtsek azpiegitura modernizatzen dute, Europako Banku Zentralak arrisku fiskala xurgatzen du— baina, aldi berean, mugagabeko geroratzea ahalbidetzen du, konstituzioa osatzeko presioa murriztuz. EBk existentziazko lurralde gatazka administratiboki kudea daitekeen tentsio bihurtzen du.

Egokitzapena. Transferentzia fiskalek, indultuek, koalizio gobernu hauskorrek berehalako krisia desaktibatzen dute egiturazko eragileei heldu gabe. Oreka behin-behinean berrezartzen da, baina azpiko tirabirak metatu egiten dira.

Krisi Berritua. Hurrengo krisia oinarri ahulago batetik dator, konfiantza txikiagoarekin, erresumin sakonagoekin, eta konponbiderako kapital politiko gutxiagorekin.

Aingura Kulturala: *Convivencia* + *Las Dos Españas* + *El Aplazamiento*

Espainiako gobernantza kultura hiru logika elkarri loturen bidez ibiltzen da. *Convivencia* —ezberdintasunen aurrean elkarbizitza baketsuaren artea— benetako indargune bat da, baina, aldi berean, konponbidearen mugagabeko geroratzea ahalbidetzen du. *Las Dos Españas* —sekularra eta erlijiosoa, ezkerria eta eskuina, zentroa eta periferia arteko arrakala iraunkorra— bi mendetan zehar adiskidetu gabe jarraitzen du, oszilazioa elikatzen duen energia kulturala sortuz. *El Aplazamiento* —geroratzea gatazka kudeatzeko teknologia sofistikatu gisa— epe laburrean moldagarria da, harremanak gordez eta zero-baturako emaitzak saihestuz, baina hamarkadetan zehar konpondu gabeko aniztasuna metatu ahala egituraz destabilizatzaile bihurtzen da.

Egiturazko Mekanismoak

1978ko Konstituzioak trantsizio izoztu gisa funtzionatzen du —demokratizazioa ahalbidetu zuten anbiguotasun geroratuek, gaur egun, konstituzioa osatzea eragozten dute. Deszentralizazio asimetrikoak lurralde tranpa fiskal bat sortzen du: Euskal

concierto económico

-ak autonomia fiskalaren eredu funtzionagarri bat eskaintzen du, Kataluniak eskatzen duena eta Madrilek ezin duena orokortu estatua porrokatu gabe. Botere judiziala, instituzio legitimitate egokirik gabe konstituzio bitartekari rolera bultzatua, borroka politizatu bihurtzen da. EBren aldarnioak existentziazko arriskua xurgatzen du aldaketa estrukturalaren geroratzea ahalbidetzen duen bitartean —"Zama Aldatzea" dinamika klasiko bat.

Begiztaren eragile nagusi hauek tentsio gehigarriak anplifikatzen dituzte.

La España Vacía

—barnealde zabal eta hustua— lurralde dinamika zentro-periferia borroka bitar batetik hiruko errealitate bihurtzen du, edozein akordioak aintzat hartu beharko lukeena. Turismoan oinarritutako oreka ekonomiko batek nahikoa enplegu prekario ematen du krisi sistemikoa eusteko, baina ez egiturazko bertsio-berritze bat behartzeko adinako presiorik sortzeko. Lan merkatuaren dualtasunak belaunaldi gaztea beraien gurasoek negoziatutako akordiotik kanpo uzten du. Sekularizazio azkarrak kohesio mekanismo tradizionalak ahuldu ditu, marko zibiko berriak agertu baino azkarrago. Monarkiak —konstituzionalki karga eusgarria, Franco-ren legatuaren ebezen sinbolikoa dena— legitimitatea galtzen ari da. Eta klimak eragindako ur krisiak dauden arkitektura instituzionalak konpondu ezin dituen lurralde gatazka berriak sortzen ditu.

Nolakoa Izango Litzateke Itxiera Integrazailerako Gaitasuna Eraikitzea

1978ko Konstituzioa ezin da zuzenean berridatzi —Adostasunaren Makinak edozein saiakera blokeatuko luke. Trantsizioaren arkitekturak, beraz, ortogonaliki egin behar du aurrera: konstituzioak iradoki baina inoiz eman ez duen federalismo sarean oinarritua de facto sortuko luketen azpisistema paralelo eta moldagarriak eraikiz.

EBren Baldintzatasun Aldaketak eskualdeen arteko mugaz gaindiko proiektuak eskatuko lituzke egiturazko funtsen zati dedikatu bat eskuratu ahal izateko —Katalunia, Aragoi eta Valentzia energia berdean elkarlanean; Euskadi, Nafarroa eta Errioxa baliabideak bateratuz industria politikarako. Udal sarean gobernantzak eta bioeskualdeetako gobernantzak autonomia erkidegoen mugak zeharkatzen dituzten hiri-sare eta arroetako kontseiluen boterea goratuko lukete. Langileen Gutun Paralelo bat —prestazio eramangarriak eta kontratu malgu baina seguruak dituen aukerako esparrua— belaunaldi gazteari etorkizun ekonomikoan partaidetza emango lioke, belaunaldi zaharrenak behar dituen babesak desegin gabe. Zozketaz hautatutako Herritarren Batzar instituzionalizatuak lurralde finantziario toxikoaren auzietan mandatu publiko legitimoak sortuko lituzkete, alderdien sistemak konpondu ezin dituenean. Konstituzio

kaizen

-ak —zuzenketa puntual eta inkrementalak— botere banaketa pixkanaka argitu eta benetan independentea den konstituzio bitartekari bat ezarriko lukete. Eta klimak eragindako ur krisia eskualde lankidetzaren funtzionalerako mekanismo behartzaile gisa baliatuko litzateke, arroetako kontseiluen eta eskualde arteko itunen bidez.

Sistema Immunologiko Politiko: Adostasunaren Makina

Espainiako sistema immunologikoa ez da estatu funtzional bati erantsitako aldaketarako hesi bat. Estatuaren funtzionamendu logika nagusia da —1978ko akordioaren anbiguotasun eraikitzailea gordetzera bideratutako instituzio politiko, konstituzional eta kulturalen orientazioa, eta anbiguotasun hori behin betiko konpontzeko edozein saiakera trantsizioak bermatutako

convivencia

-rentzat mehatxu gisa tratatzea. Adostasunaren Makina negoziazio iraunkorrera egokitutako klase politiko batek, lurralde kexak mobilizatzen dituzten hautesle oinarriak dituzten alderdi nazionalista periferikoek, egiturazko erreformekin lan kontratu finkoak mehatxatuta ikusiko lituzkeen langile adinekoek, eta egiturazko

funtsen fluxuaren jarraitutasunaren menpeko bideragarritasun fiskala duten EBren mendeko eskualdeek eusten dute. Anbigutasun konstituzionala bera da mekanismo immunitario nagusia: argitasun faltak konponbidea eragozten du, eta zuzenketa prozedurak disuasioz diseinatuta daude.

Sistema immunologikoa ezin da aurrez aurreko eraso batez garaitu. Saihestu egin behar da —zentroko blokeoa saihesten duten gobernantza mekanismo alternatiboak eraikiz, aldaketa jarraitasun gisa aurkeztuz, eta trantsizioaren lorpena ohoratuz, baina modu sinesgarrian argudiatuz trantsizioak eraiki zuena babesteko modurik onena hark amaitu gabe utzitako arkitektura osatzea dela.

Lehen Urrats Zehatz Bat: Eskualde Arteko Itunen Funtsa eta Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarra

Bi berrikuntza instituzional paralelok begiztaren eragile nagusiei zuzenean erasotzen diete. Eskualde Arteko Itunen Funts bat, EBren egiturazko funtsen esparruan txertatua, funtsen zati dedikatu bat hiru autonomia erkidego edo gehiagoren partzuergoek eskuratu ahal izatea bermatuko luke, soilik benetan integratutako mugaz gaindiko proiektuak aurkezten badituzte —horrela Madril-Periferia kexu-begizta bertikala saihestuz, lankidetzaz horizontalerako pizgarri fiskalen bidez. Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzar batek —ausaz hautatutako Espainiako herritarren talde demografikoki adierazgarria— estatu maila anitzaren arkitektura fiskalari buruz eztabaidatuko luke, eta lotesle ez diren baina publikoak diren gomendio arrazoituak ekoiztiko lituzke, gobernuak derrigorrez erantzun beharrekoak, Gorteak egituraz sortzeko gai ez diren mandatu publiko legitimoak sortuz.

Ondorio Zintzoa

Espainiaren ibilbidea gaur egungo baldintzetan oszilazio jarraitua da, EBren aldarmioak kolperik latzenak xurgatzen dituelarik, baina baita konponbidea eragozten duen geroratzea ahalbidetu ere. Lehenetsitakoa ez da kolapsoa, linbo iraunkorra baizik —egonkorra, demokratikoa, europarra, baina konstituzionalki finkatu gabea. Eraldaketa posible da, baina zentroko blokeoa saihesten duten esku-hartze ortogonalak behar ditu, ez 1978ko akordioaren aurkako eraso zuzena. Trantsizioak bikain arrakastatu zuen. Orain egitekoa trantsizioak hasi zuena osatzea da.

Seriearen Muga Baldintza

Espainia galdera hau egiten duen kasua da:

Zer gertatzen da gobernantza arkitektura bat nahita amaitu gabe uzten denean —lurraldeari, identitateari eta subiranotasunari buruzko oinarritzko galderak mugagabeki geroratzen direnean adostasunaren izenean, eta geroratzea bera arkitektura bihurtzen denean?

Erantzuna ez da kolapsoa, oszilazioa baizik: aldizkako krisiak,aldi baterako egokitzapenak, eta begiztaren ziklo bakoitzean metatzen den konfiantza higadura motela. Israelekin batera —konstituzio osatugabetasunaren beste kasua, hauskortasun demokratikoak baino existentziazko segurtasun mehatxuak eragindakoa—, Espainiak agerian uzten du konpondu gabeko akordioaren arkitekturek gobernantza tranpa

familia ezberdin bat osatzen dutela, bakoitzak bere begizta ezaugarria eta erantzun immunologiko ezaugarria duelarik. Espainiak trantsizioaren artea menderatu du. Kontua da orain akordioaren artea menderatu dezakeen —eta haren sortzaileek amaitu gabe utzi zuten konstituzioa osatu.

Seriearen Koherentzia Taula (Eguneratua)

Sistema	Defizit Nagusia	Patroi Ezaugarria	Aingura Kulturala	Trantsizio Bideragarritasuna
Alemania	Exekuzioa	Gastu geldotua	Ingeniaritza zorroztasuna	Bideragarria
Frantzia	Integrazioa	Erreforma-eztanda-atzerakada	Argitasun jakobinoa	Bideragarria
Suedia	Feedbacka	Noraezeko begizta (seinale ezabatzea)	<i>Saklighet</i>	Bideragarria
India	Sinkronizazioa	Jauzi-atzerapen zikloa	<i>Jugaad</i>	Bideragarria
EB	Koherentzia	Negoiazio-diluzioa	Ordezketasuna	Bideragarria
Erresuma Batua	Kontrol-entregatze desegokitasuna	Zentralizatu-porrot-zentralizatu	Moldatzea	Bideragarria
Brasil	Metaketa	Aurrerapena-Harrapaketa	<i>Jeitinho</i>	Zaila baina posible
Errusia	Legergarritasuna	Kontrol-Itsutasuna-Shock-a	<i>Ne vysovyvaysya</i>	Ezinezkoa egungo erregimenarekin
AEB	Integrazioa	Eskalatu-Blokeatu-Saihestu-Deslegitimatua	Individualismo autosortzailea	Posible azpifederalaren bidez
Finlandia	Errendimendu Murriztapena	Aurreikusi-Adostasun-Inkrementatu-Presioa	<i>Sisu</i> + Adostasun Isila	Bideragarria
Txina	Kalibrazioa	Kanpaina-Gehiegizko Zuzenketa-Bat-bateko Zuzenketa	<i>Míng zhé bǎo shēn</i>	Zaila; egungo erregimenarekin berreskuragarria
Japonia	Jarraitutasun Tranpa (Paradigma Blokeoa)	Presioa-Egokitu-Gorde-Geroratu	<i>Wa + Kaizen + Gaman + Shouganai</i>	Bideragarria suntsiketa sortzaile kontrolatuarekin
Nigeria	Substratu Defizita (Estatua-Gizartea Disoziazioa)	Erauzketa-Disoziazioa-Egokitzapena-Krisia	<i>Oga-Madam</i> + "Bosteko Nazionala" + <i>Jugaad</i> + Erresilientzia Pentekostala	Belaunaldikoa; bideragarria behetik interfazeak eraikiz
Israel	Muga Defizita (Kontingentzia Blokeoa)	Mehatxua-Mobilizazioa-Seguritzazioa-	<i>Ein Breira + Balagan</i> + Itun Kontzientzia + <i>Tikun Olam</i>	Zaila; konstituzio akordioa eskatzen du mugak pixkanaka egonkortuz

Sistema	Defizit Nagusia	Patroi Ezaugarria	Aingura Kulturala	Trantsizio Bideragarritasuna
		Zatiketa-Mehatxu Berritua		
Espainia	Itxiera Integratzailearen Defizita (Trantsizioaren Tranpa)	Krisia-Zentralizazioa-Mobilizazio Periferikoa-EBren Bitartekaritza-Egokitzapena	<i>Convivencia*</i> + <i>Las Dos Españas</i> + <i>*El Aplazamiento</i>	Bideragarria esku-hartze ortogonalen bidez; zaila konstituzio erreforma zuzenaren bidez

Espainia galdera hau egiten duen kasua da:

Zer gertatzen da gobernantza arkitektura bat nahita amaitu gabe uzten denean —lurraldeari, identitateari eta subiranotasunari buruzko oinarrizko galderak mugagabeki geroratzen direnean adostasunaren izenean, eta geroratzea bera arkitektura bihurtzen denean?

Erantzuna akordiorik gabeko oszilazioa da —eta kontua da ea akordiorako baliabideak mobiliza daitezkeen, anbiguotasunaren metatutako kostuek herrialdea lau hamarkadaz eutsi duen elkarbizitzarako gaitasuna gaintu baino lehen. Trantsizioak arrakasta izan zuen. Orain egitekoa trantsizioak hasi zuena osatzea da.

1. Trantsizioaren Tranpa

1.1 Irekiera: Trantsizioa Perfekzionatu Zuen Nazioa

2017ko udazkenean, Espainiak bere historia demokratikoko lurralde krisirik larrienari egin zion aurre. Kataluniako Parlamentuak independentzia aldarrikatu zuen, Auzitegi Konstituzionalak legez kanpokotzat jo zuen erreferendum baten ondoren. Madrilek Konstituzioaren 155. artikulua baliatuz erantzun zuen —inoiz erabilitako xedapen bat—, Kataluniako autonomia etenez, eskualdeko gobernua deseginez eta hauteskunde berriak deituz. Kataluniako presidentea erbestera ihes egin zuen. Haren lankideetako batzuk atxilotu, epaitu eta espetxeratu egin zituzten. Milioika katalan kalera atera ziren. Behinola trantsizio demokratiko baketsuaren eredu izan zen nazioa bat-batean bere eskualdeetako baten aurka neurri hertsatzaileak aplikatzen aurkitu zen, behar baino gehiagok iragana gogorarazten zien sekuentzia batean, trantsizioak atzean uzteko diseinatua izan zen iragana.

Eta, hala ere, hiru urteren buruan, espetxeratutako buruzagiak indultatuak izan ziren, Madrilen eta Bartzelonaren arteko elkarrizketa behin-behinean berrezarri zen, eta krisia bere punturik gorenetik atzera egin zuen —konpondu gabe, alabaina. Krisia sortu zuten azpiko tentsioek ukitu gabe jarraitzen zuten. Konstituzio arkitekturak aldatu gabe jarraitzen zuen. Aurkakotasuna eragin zuten galderek —Zer da Espainia? Nork erabakitzen du? Espainiar nazioaren barruko "nazionalitate" batek autodeterminazioa gauza dezake?— erantzun gabe jarraitzen zuten, 1978an Konstituzioak nahita irekita utzi zituen bezalaxe.

Hau da Trantsizioaren Tranpa. Espainia ez da estatu porrot bat. Bere sorrera-zereginen bikain arrakastatu zuen estatua da —diktaduratik demokraziarako trantsizio baketsua— eta orain arrakasta horrek mugatzen du. 1978ko Konstituzioa anbiguotasun eraikitzailearen maisulana izan zen, nahita oinarrizko galderak konpondu gabe utzi zituena, elkar hil berri zuten fakzioen artean ahalik eta adostasunik zabalena lortzeko. Etsai izandako espainiarrei elkarrekin bizitzea ahalbidetu zien. Ongizate estatu moderno baterako, Europako integrazioarako eta mundu demokratikoko deszentralizazio politikoko prozesurik erradikalenetako baterako instituzio-esparrua sortu zuen. Belaunaldi bakar baten barruan, Espainia atzeratu autoritario isolatu batetik Europako demokrazia oparo, pluralista eta deszentralizatu bat izatera igaro zen. Edozein neurritan, aparteko lorpena izan zen.

Berrogeita bost urte geroago, trantsizioa posible egin zuen anbiguotasuna behin eta berriz errepikatzen diren krisien arkitektura bihurtu da. Espainiak ezin du bere lurralde arazoa konpondu. Ezin du bere konstituzio arazoa konpondu. Ezin du zentroaren eta periferiaren arteko harremana, batasunaren eta aniztasunaren artekoa, frankismoaren legatuaren eta memoria demokratikoaren eskakizunen artekoa konpondu. Sistemak bi kontrako poloren artean oszilatzen du —birzentralizazio zentralizatzailea eta baieztapen zentrifugoa—, polo bakar batek ere ezin duelarik legitimitate osoa lortu. Madrilek ezin du guztiz zentralizatu demokraziaren

legitimitatea hautsi gabe; periferiek ezin dute guztiz sezesiorik egin bideragarritasun ekonomiko eta geopolitikoa hautsi gabe. Sistemak partzialki bateraezinak diren erakarleen artean ziklatzen du, eta ziklo bakoitzak kapital politikoa kontsumitzen du konponbiderik sortu gabe.

Espainia egonkorra da, demokratikoa, europarra —baina konstituzionalki finkatu gabea. Trantsizioaren artea menderatu du. Oraindik ez du akordioaren artea menderatu.

1.2 Krisia–Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–EBren Bitartekaritza–Egokitzapena Begizta

Espainiak ez du Suediak bezala noraezean jolasten, Brasilek bezala ziklatzen, edo Errusiak bezala kolpeka mugitzen. Bi gobernantza moduren artean oszilaten du —baieztapen zentralizatzailea eta atzerakada zentrifugoa—, oszilazioa eragiten duten aldizkako krisiekin eta haren konponbidea eragozten duten konstituzio-impasseekin. Begizta trantsizio garaitik dabil, baina nabarmen areagotu da 2008ko kolapso finantzarioak lurralde arkitekturaren tirabira konpondu gabeak azaleratu zituenetik.

Krisia. Kanpoko shock batek oreka desegonkortzen du. 2008ko krisi finantzario globalak eta ondorengo euroguneko zorraren krisiak Espainiako ahulezia fiskalak azaleratu eta zor subiranoaren krisi bat eragin zuten, Madril austeritatea autonomia erkidegoei inposatzera behartu zuena. 2017ko Kataluniako independentzia erreferendumak —Auzitegi Konstituzionalaren debekua gorabehera antolatua— estatuari bere lurralde osotasunaren aurkako erronka zuzena aurkeztu zion. 2015etik aurrera bi alderdien sistemaren zatiketak bost hauteskunde sortu zituen zortzi urtetan, bizirauteko alderdi nazionalista periferikoen babesaren mendeko koalizio gobernuekin. Krisi bakoitzak konstituzio arkitekturaren konpondu gabeko faila-lerroak azaleratu eta sistema erantzun bat ematera behartzen du.

Zentralizazioa. Madrilek autoritatea berreskuratzen du. 2017ko erreferendumaren ondoren, gobernu zentralak 155. artikulua baliatu zuen, Kataluniako autonomia eten, eskualdeko parlamentua desegin, eta hauteskunde berriak deitu zituen. Botere judizialak independentziaren buruzagiak prozesatu zituen, Auzitegi Gorenak bederatzitik hamahiru urtera arteko zigorrak ezarri sedizioagatik eta funts publikoen erabilera okerragatik. Euroguneko zorraren krisian, Madrilek kontrol fiskalak inposatu zizkien zorpetutako eskualdeei, aurretik autonomia erkidegoek gauzaten zuten aurrekontu autoritatea zentralizatuz. Estatuak polizia nazionala Kataluniara bidaltzen du tentsioak igotzen direnean. Erantzun zentralizatzaile bakoitza juridikoki defendagarria da, konstituzionalki oinarritua, eta politikoki sutsua periferietan, non autogobernuaren aurkako eraso gisa bizi den.

Mobilizazio Periferikoa. Erantzun zentralizatzaileak kontrako erreakzioa eragiten du. Katalunian, manifestazio jendetsuek —milioi bat pertsona baino gehiago Bartzelonako kaleetan— Auzitegi Gorenak independentziaren buruzagien aurkako zigorren ondoren etorri ziren 2019an. Independentzia mugimenduak, Òmnium Cultural eta Kataluniako Asanblada Nazionala bezalako gizarte zibileko erakundeen bidez antolatua, mobilizazio gaitasun iraunkorrari eutsi dio, nahiz eta independentziaren beraren aldeko babesa jaitsi den (2017an ehuneko 48 inguruko gailurretik azken inkestetan ehuneko 38-40 ingurura). Euskal

Herrian, ezker independentistak (EH Bildu) eskualdeko parlamentuko bigarren alderdia izatea lortu du, independentzia osoaren aldeko babesa ehuneko 25etik behera mantentzen den arren. Galizian, Bloque Nacionalista Galego nazionalistak etengabe hazi da. Mobilizazio periferikoa ez da uniformea —eskualde ezberdinek aspirazio ezberdinak, grievanza historiko ezberdinak, eta estatu zentralarekiko harreman ezberdinak dituzte—, baina patroia koherentea da nazionalitate historikoetan zehar.

EBren Bitartekaritza eta Muga. Europar Batasunak rol bikoitza jokatzeko du begiztan. Egonkortzailea da: egiturazko funtsek (140 mila milioi euro 2014-2020 aldian bakarrik) Espainiako azpiegiturak modernizatu eta eskualde desberdintasunak murriztu dituzte; Europako Banku Zentralaren Espainiako zor subiranoaren erosketak mailegu kostuak maneigarri mantendu ditu; eta EBren esparru legalak bai Madrilen aukera hertsatzaileak mugatzen ditu (ezin ditu autodeterminazio mugimenduak bortizki zapaldu) bai periferien anbizio sezesionistak (Katalunia independente bat ez litzateke automatikoki EBko kide izango, eta Espainiak ia seguru beto jarriko lioke bere atxikimenduari). Baina EB geroratze-ahalbidetzailea ere bada: Espainiaren egiturazko defizitek sortzen duten existentziatzako arrisku fiskala xurgatuz, konstituzioa osatzeko presioa murrizten du. EBk existentziatzako lurralde gatazka administratiboki kudea daitekeen tentsio bihurtzen du — eta hori eginez, *El Aplazamiento*-ren ohitura kulturala, aukeraketa zailen geroratzea, subentzionatzen du.

Egokitzapena. Berehalako krisia desaktibatzen da azpiko arkitektura erreformatu gabe. 2021ean, gobernu zentralak espetxeratutako bederatzi buruzagi katalanak indultatu zituen —berehala tentsioa murriztu zuen keinua, independentzia mugimendua (amnistia eskatzen zuena, ez indultua) eta eskuin espainiarra (indultuak traizio gisa ikusten zituena) ase gabe utziz. Transferentzia fiskalak eskualde ekarpen garbikoengandik hartzaile garbiengana isurtzen jarraitzen du, lurralde orekari eutsiz arkitektura fiskalak sortzen dituen kexuei heldu gabe. Koalizio gobernu hauskorak eratzen dira —PSOE Podemosekin (2020–2023), PSOE Sumarrekin (2023–oraina)—, alderdi nazionalista periferikoei egindako kontzesioen bidez erositako parlamentu babesarekin, bereziki aipagarria 2023ko Kataluniako independentziaren aldeko aktibistentzako amnistia lege polemikoa, eskuinak ordena konstituzionalaren urraketa gisa salatu zuena.

Metatutako Tentsioak. Egokitzapenak sistema aldi baterako egonkortzen du, baina azpiko tentsioak metatu egiten dira. Zentroaren eta periferiaren arteko konfiantza pixka bat gehiago higitzen da. Polarizazio politikoa sakondu egiten da. Hurrengo krisia —shock ekonomiko bat, Kataluniako autonomiari buruzko epaiketa judizial bat, aurkakotasun fiskal bat, eskandalu monarkiko bat, klima aldaketak eragindako ur krisi bat— oinarri ahulago batetik dator, konponbiderako kapital politiko gutxiagorekin eta alderdi guztietan erresumin sakonagoekin. Begizta errepikatu egiten da.

Hau ez da demokraziaren porrota. Anbiguotasuna kudeatzeko diseinatu zen arkitektura baten irteera aurreikugarria da, eta helburu horretan hain sakonki arrakastatu zuenez, ez zuen inoiz garatu anbiguotasuna akordio egonkor batean ebatzeko gaitasuna.

1.3 Itxiera Integratzailearen Defizita Definitua

Trantsizioaren Tranpa ez da serie honek beste nonbait diagnostikatu duen motako gobernantza porrot klasiko bat. Ez da exekuzio defizit bat (Alemania), ez integrazio defizit bat (Frantzia edo Estatu Batuak), ez feedback defizit bat (Suedia), ez paradigma blokeo bat (Japonia), ez substratu defizit bat (Nigeria). Zerbait espezifikoa da:

itxiera integratzailearen defizit bat

Espainiak ez du demokraziaren legitimitaterik falta. Ez du instituzio gaitasunik falta. Ez du gizarte erresilientziarik edo dinamismo ekonomikorik falta. Europako gobernantza egitura deszentralizatuenetako bat du —hezkuntzan, osasungintzan, polizian eta kultura politikan eskumen zabalak dituzten hamazazpi autonomia erkidego—, gizarte zibil bizia, ezberdintasunaren aurrean elkarbizitzarako kulturazko gaitasun sakonki errotua (

convivencia

), eta alderdi anitzeko akordio konplexuak negoziatzeko frogatutako gaitasuna (2019tik hona koalizio gobernuek, Espainiako estandar historikoen arabera, nahiko iraunkorrak izan dira).

Espainiak falta duena da

bere pluralismoa egonkor diren instituzio partekatueta metabolizatze gaitasuna

—aniztasuna aitortzea eta gobernantza maila anitzeko arkitektura koherente batean integratzearen arteko begizta ixtea. Pluralismoa aitortua, deszentralizatu eta konstituzionalki babestua izan da. Lortu ez dena da pluralismo hori tentsio politiko iraunkorraren iturri izatetik oreka konstituzional finkatu batera eraldatuko lukeen itxiera integratzailea.

1978ko Konstituzioak itxiera hori iradokitzen du. Aldi berean baieztatzen du "Espainiar nazioaren batasun disolbaezina" eta "nazionalitate eta eskualdeen autonomia eskubidea". Esparru bat sortzen du, non lurralde ezberdinek autogobernu maila ezberdinak gauza ditzaketen. Implizituki ere badu, gainera, federalismo asimetrikoaren posibilitatea —nazionalitate historikoen identitate bereizgarriak aitortzen dituen botere banaketa bereiztua, osotasunaren koherentzia gordeaz. Baina Konstituzioak ez du inoiz zehazten zer gertatzen den printzipio hauek talka egiten dutenean. Ez du mekanismo argirik ematen zentroaren eta autonomia erkidegoen arteko gatazkak ebazteko. Ez du benetan independentea den konstituzio bitartekaririk ezartzen, lurralde arazoa behin betiko ebazteko autoritatea izango lukeena. Trantsiziorako beharrezkoak izan ziren anbiguotasunak oszilazio iraunkorrerako sistema eragile bihurtu dira.

Itxiera Integratzailearen Defizita ez da trantsizioaren porrota. Trantsizioaren arrakastaren ondorio bat da. Sortzaileek galdurik zailenak —lurraldeari, identitateari eta subiranotasunari buruzkoak— geroratu zituzten, haiei erantzuteak demokratizazioa oinarritzen zuen adostasun hauskorra mehatxatuko zukeelako. Haien aukera arrazionala izan zen. Haien arrakasta erreala. Baina geroratzea iraunkor bihurtu zen, eta gerorapenaren iraunkortasuna da orain Espainiako estatuaren gobernantza dinamika nagusia.

1.4 Defizit Bikiak

Alderdia	Kanpokoa (Hardwarea)	Barnekoa (Sistema Eragilea)
Indarra	Deszentralizazio asimetrikoa 17 autonomia erkidegotara, eskumen zabalekin; EBn integratzea aldamio fiskal eta legal egonkortzaile gisa; ongizate estatu funtzionala eta azpiegitura modernoa eskualde nagusietan	<i>Convivencia</i> -rako gaitasun handia —ezberdintasun kultural, linguistiko eta politiko sakonen aurrean elkarbizitza baketsua; diktaduratik abiatutako erresilientzia demokratikoa; tolerantzia pluralista instituzio praktikan errotua
Defizita	Maila anitzeko konstituzio arkitektura osatugabea: estatuaren eta autonomia erkidegoen arteko botere banaketa anbigua, kexa iraunkorra sortzen duten lurralde-desoreka fiskalak, gatazka politikoen judizializazioa konstituzio bitartekari argi baten faltan	Itxiera integratzailearen hutsunea: aitortutako pluralismoa instituzio partekatu egonkor eta legitimotan metabolizatzeko ezintasuna; <i>Las Dos Españas</i> —sekularra eta erlijioso, ezkerre eta eskuina, zentroa eta periferia arteko arrakala iraunkorra— adiskidetu gabe jarraitzen du; <i>El Aplazamiento</i> —aukeraketa zailak geroratzeko kulturalki barneratutako praktika— egiturazko tentsioak metatutako presio bihurtzen ditu
Adierazpena	Ekarpen garbiko eskualdeen (Katalunia, Madril) eta hartzaile garbien arteko tentsio fiskal iraunkorra; auzitegiak lurralde gatazetarako borroka politizatu gisa; bost hauteskunde orokor zortzi urtetan (2015–2023); 155. artikulua demokraziaren historian lehen aldiz erabilia (2017)	Birzentralizazio zentralizatzailearen eta baieztapen zentrifugoaren arteko oszilazioa; egonkorra, demokratikoa, europarra, baina konstituzionalki finkatu gabea; egokitzapen bakoitzak berehalako krisia desaktibatzen du epe luzerako polarizazioa sakonduz

1.5 Israeli Konparazioa — Konstituzio Osatugabetasunerako Bi Bide

Israelek eta Espainiak serie honek beste nonbait Muga Defizita gisa diagnostikatu duenaren bi aldaera ordezkatzeko dituzte. Bi estatuak oinarriko esparruak onartu zituzten, nahita galderarik zatikatzaileenak geroratu zituztenak —Israelek 1950eko Harari Ebazpenaren bidez, konstituzioa mugagabeki atzeratu zuena; Espainiak 1978ko Konstituzioaren anbiguotasun eraikitzailearen bidez, lurralde eta identitate galderak konpondu gabe utzi zituen. Bi kasuetan, sortzaileen pragmatismoak berehalako zereginean arrakastatu zuen (estatuaren biziraupena Israelen, trantsizio demokratikoa Espainian), epe luzerako akordiorako egiturazko ezintasun bat sortzen zuen bitartean.

Baina osatugabetasunaren izaerak era irakasgarrian ezberdintzen dira. Israelen konstituzio gerorapena existentziazko segurtasun mehatxuak eta arrakala erlijioso-sekular sakonek eragiten dute; haren sistema immunologikoa —Segurtasuna Lehen Erantzulea— aktiboa eta seguriztatzailea da, segurtasuna-lehen

logikatik edozein desbideratze existentziazko mehatxu gisa tratatzen duena. Espainiaren konstituzio gerorapena hauskortasun demokratikoak eta lurralde pluralismoak eragiten dute; haren sistema immunologikoa —Adostasunaren Makina— pasiboa eta gordetzailea da, konponbidea behartzeko edozein saiakera trantsizioak segurtatutako

convivencia

-rentzat mehatxu gisa tratatzen duena. Israelek berotan funtzionatzen du; Espainiak hozkirri. Biek oszilatzen dute akordiorik gabe. Biek geroratzearen kostuak metatzen dituzte denboran zehar. Konparaketak agerian uzten du konstituzio osatugabetasuna ez dela fenomeno bakar bat, konpondu gabeko akordio arkitekturen familia bat baizik, bakoitzak bere begizta ezaugarria eta bere erantzun immunologiko ezaugarria duelarik.

1.6 EBren Aldamioa — eta Zergatik Ahultzen Ari Den

Europar Batasuna Espainiako gobernantza eboluzioan faktore kanpotar garrantzitsuena izan da 1986tik. EBko kide izateak azpiegiturak modernizatu zituzten egiturazko funtsak, politika fiskala diziplinatu zuen esparru makroekonomikoa, eta barne subiranotasun gatazken ertz zorrotzak leundu zituen nortasun supranazionala eman zituen. Kataluniarentzat eta Euskal Herriarentzat, EBk eskualde interesak Espainiako estatuaren hausturarik behar izan gabe jorrazteko esparru politikoa eskaini zuen. Madrilentzat, EBk 2008ko krisiaren kolperik latzenak xurgatu zituen babes fiskala eman zuen. EBren aldamioak existentziazko lurralde krisi bat izan zitekeena administratiboki kudea daitezkeen tentsio multzo bihurtu zuen.

Baina aldamioa presiopean dago. EBren beraren koherentzia erronkek —estatu kideetan atzerakada demokratikoa, ekialderako hedapenaren inguruko tirabira konpondu gabeak, indar politiko euroeszeptikoen gorakada, eta iparraldeko estatu kideen kontserbadurismo fiskala— esan nahi dute Espainiak konfiantza jarri duen egonkortzaile kanpotarra etorkizunean iraganean baino fidagarritasun gutxiagokoa izan daitekeela. Espainia bere lurralde egonkortasuna gaur egun baino integratuagoa dagoen EB baten alde apustua egiten aritu da. EBren integrazioa gelditzen bada, edo Espainiako eskualde orekari eusten dioten transferentzia fiskalak murrizten badira, kanpoko koherentzia aldamioa ahultzen da, hain zuzen ere barne lurralde presioak —klima aldaketak, hustutze demografikoak eta belaunaldien birlerrotze politikoak eraginda— areagotzen ari direnean. EBk denbora erosi zion Espainiari. Ez zion irtenbide iraunkorrik erosi. Geroratze horren faktura iristen ari da.

1.7 Benetako Indarguneak

Trantsizioaren Tranpa diagnostikatzea ez da Espainiak lortu duena gutxiestea. Diktaduratik demokraziarako trantsizio baketsuak XX. mende amaierako gobernantza lorpenik aipagarrienetako bat izaten jarraitzen du. Boterearen deszentralizazioak hamazazpi autonomia erkidegotara Europako estatu hiper-zentralizatuenetako bat bere deszentralizatuenetako bat bihurtu zuen, gobernu herritarrengana hurbilduz eta aniztasun linguistiko eta kulturala esparru demokratiko komun baten barruan loratzea ahalbidetuz. Ongizate estatuak, Europako Erkidegoan sartu ondorengo hamarkadetan azkar eraikia, osasun-laguntza unibertsala, hezkuntza eta gizarte babesa eskaintzen ditu, edozein estandar konparatibotan arrakastatsuak direnak. Espainiako

gizarte zibila bizia da, bere prentsa askea da, bere hauteskundeak lehiakorrak dira, eta bere auzitegi konstituzionalak, bere rolaren inguruko eztabaida guztia gorabehera, bestela aurkakotasunera igo zitezkeen gatazkak ebazteko foro bat eman du.

Gainera, benetako eboluzio-bektoreak daude martxan. 2019tik honako koalizio gobernuek —hauskorrak eta parlamentuko aritmetika konplexuaren mendekoak izan arren— erakutsi dute Espainiako alderdi sistema zatikatuak negoziatutako gobernantza sor dezakeela, eta ez geldialdi iraunkorra. Euskal Herriko

concierto económico

-ak autonomia fiskal asimetrikoaren eredu funtzionagarri bat eskaintzen du, printzipioz beste lurraldeetara egokitu daitekeena. Kataluniako berrikuntza klusterrek bioteknologian, energia berriztagarrian eta zerbitzu digitaletan benetako dinamismo ekonomikoa ordezkatzan dute. Eskualde arteko lankidetzak, gutxi garatua egon arren, ez da falta —energia berriztagarriko proiektu bateratuetan, kultura-ekimen partekatuetan eta udal-sare mugaz gaindikoetan egindako esperimenduek konstituzio bertikalak agindu ezin duen integrazio horizontalerako potentzial sorra iradokitzen dute.

Hauek ez dira lorpen marjinalak. Itxiera integratzailea eraiki daitekeen substratua dira. Kontua da ea mobiliza daitezkeen, anbiguotasunaren metatutako kostuek sistema hauek kudeatzeko gaitasuna gainditu baino lehen.

1.8 Benetako Galdera

Gobernantza erreformaren agenda estandarrak —instituzioak sendotu, ustelkeria murriztu, zerbitzu ematea hobetu, demokrazia sakondu— ez dio Espainiaren erronka nagusiari heltzen, Espainiako instituzioak jada funtzionalak direlako, bere zerbitzu ematea jada eraginkorra delako, eta bere demokrazia jada, alderdi askotan, bizia delako. Arazoa ez da sistemak bere oinarrizko funtzioak betetzen ez dituela. Arazoa da sistemaren oinarrizko funtzionamendu parametroak —boterearen lurralde banaketa, estatu maila anitzaren arkitektura fiskala, batasun nazionalaren eta aniztasun plurinazionalaren arteko harremana— nahita konpondu gabe utzi zirela 1978an, eta horiek konpontzeko arkitektura ez dela inoiz eraiki.

Benetako galdera, beraz, ez da "nola gobernatu dezake Espainiak hobeto?" baizik eta "nola osa dezake Espainiak bere sortzaileek geroratu zuten akordioa —1978ko Konstituzioak inoiz eman ez zuen itxiera integratzaileko gaitasuna eraikiz, anbiguotasunaren metatutako kostuek sistema kudeatzeko gaitasuna gainditu baino lehen?" Trantsizioak bikain arrakastatu zuen. Orain egitekoa trantsizioak hasi zuena osatzea da.

2. Itxiera Integratzailearen Defizita: Egiturazko Mekanismoak

2.1 "Itxiera Integratzailea" Zer Den

Gobernantza arkitektura orok tentsio produktiboan existitzen diren bi funtzio bete behar ditu. *Diferentziatu* behar du —autoritatea banatu, aniztasuna aitortu, tokiko aldakuntza ahalbidetu, identitate ezberdinek instituzionalki adierazteko espazioak sortu. Eta *integratu* behar du —ezberdintasunen artean koordinatu, osotasunaren koherentzia mantendu, mailen eta eskualdeen arteko gatazkak ebatzi, eta diferentziazioa politika zatitu gabe gerta dadin partekatutako esparru bati eutsi.

Demokrazia egonkor gehienek bi funtzio hauek eboluzio konstituzionalekoaldi luzeetan zehar ebatzi zituzten, sarritan gatazkaren bidez. Estatu Batuek gerra zibila borrokatu zuten autoritate federalaren eta estatuen eskubideen arteko harremana finkatu aurretik. Erresuma Batuko deszentralizazio akordioak hamarkadetan zehar negoziatu ziren, eta sortzen dituzten tentsioek bizirik jarraitzen dute. Alemaniako arkitektura federala aliatuen okupaziopean diseinatu zen, nazismoa ahalbidetu zuen zentralizazioa eragozteko helburu esplizituarekin. Kasu bakoitzean, diferentziazioak eta integrazioak azkenean oreka konstituzional bat lortu zuten —eztabaidatua, inperfektua, baina oro har egonkorra.

Espainia bi funtzioak nahita bereizirik eduki ziren kasua da. 1978ko Konstituzioak diferentziaziorako esparru landu bat sortu zuen —autonomia erkidegoak, botereen deszentralizazio asimetrikoa, "nazionalitate eta eskualdeen" aitortza—, integrazio funtzioa neurri handi batean zehaztu gabe utziz. Konstituzioak "Espainiar nazioaren batasun disolbaezina" baieztatzen du, baina ez du instituzio mekanismorik ematen batasun horri eusteko, zuzenbidearen ohiko funtzionamendutik haratago erronka egiten zaionean. Autonomia erkidegoei botereak banatzen dizkie, baina ez du hierarkia argirik ematen autoritate zentralaren eta eskualdekoaren arteko gatazkak ebazteko. Auzitegi Konstituzional bat ezartzen du, baina ez dio ematen lurralde galdera sakonak epaitzeko autoritate esplizitu eta eztabaidaezinik. Arkitekturak diferentziatu egiten du. Ez du integratzen.

Itxiera integratzailea begizta hau ixteko gaitasuna da —aitortutako pluralismoa instituzio partekatu egonkor eta legitimotan metabolizatzea. Ez da aniztasuna ezabatzea batasunaren izenean, ezta zentroa desegitea autodeterminazioaren izenean ere. Batasuna zein aniztasuna elkarrekin bizi ahal izateko konstituzio esparru baten eraikuntza da, polo bakar batek ere bestea aldizka ezabatzen saiatu gabe. Espainiako gobernantza arkitekturak ez zuen inoiz gaitasun hori garatu, garatzeak sortzaileek nahita irekita utzi zituzten galdera horiei erantzutea eskatuko zuelako.

2.2 1978ko Konstituzioa Trantsizio Izoztu gisa

1978ko Espainiako Konstituzioa aparteko baldintzatan idatzi zen. Franco hila zen, baina diktaduraren instituzioak neurri handi batean osorik zirauten. Espektrua politikoa frankista berreraiki gabekoengandik eurokomunistenganaino zihoan, nazionalista zentralistengandik euskal eta kataluniar separatistenganaino, monarkiaren defendatzaileengandik iraganarekiko haustura erradikalaren aldekoengana. Esku-hartze militarren mehatxua —1981eko estatu kolpe saiakeran era dramatikoan frogatua— erreal eta presente egon zen trantsizio garai osoan zehar. Prozesu honetatik sortu zen konstituzioa, nahitaez, konpromiso dokumentu bat izan zen. Baina konpromiso mota espezifiko bat izan zen: galderarik zatikatzaileenak geroratzeko erabaki deliberatua, ondoren konpondu ahal izateko esparruari buruzko adostasuna lortzeko.

Funtsezko anbigutasunak ongi ezagunak dira. 2. artikulua aldi berean baieztatzen du "Espainiar nazioaren batasun disolbaezina" eta "hura osatzen duten nazionalitate eta eskualdeen autonomia eskubidea" — printzipio hauek talka egiten dutenean nola adiskidetu behar diren zehaztu gabe. Konstituzioak Espainia barruko "nazionalitateen" existentzia aitortzen du, baina ez du definitzen zer den nazionalitate bat, estatus horri zer eskubide dagozkion, edo nazionalitate baten erreklamazioak nola erlazionatzen diren espainiar herriaren osotasunaren subiranotasunarekin. Botereen banaketa estatu zentralaren eta autonomia erkidegoen artean 148. eta 149. artikuluek gobernatzen dute, maila bakoitzak gauza ditzakeen eskumenak zerrendatzen dituztenak, baina zerrendak ez dira zehatzak, eta Auzitegi Konstituzionalak hamarkadak eman ditu testuak berak ebazten ez dituen gatazkak epaitzen.

Konstituzioak ez du bere buruaren eboluziorako mekanismorik lurralde gaien inguruan. Aldatu daiteke — 167. artikulua prozedura estandar bat ematen du, 168. artikulua prozedura larritu bat oinarritzko aldaketetarako— baina prozedura larritua hain da zorrotza (bi ganberetan bi hereneko gehiengoak, parlamentuaren desegitea, hauteskunde berriak, erreferendum bidez berrestea) non ez den inoiz arrakastaz erabili. Emaitza lurralde dimentsioetan 1978ko baldintza politikoetan izoztuta dagoen konstituzio testu bat da. Trantsizioan existitzen zen indar-oreka islatzen du —eskuin frankistari batasun nazionala gordeko zela ziurtatzeko beharra, nazionalitate historikoak haien partaidetza ziurtatzeko adina egokitzeko beharra— baina ezin da lau hamarkadako eboluzio demokratikoan zehar sortu den indar-orekara egokitu.

Konstituzio izoztua ez da trantsizioaren porrota. Trantsizioaren baldintza ahalbidezailerak izan zen. Sortzaileek ulertu zuten lurralde arazoa behin betiko ebazten saiatzeak 1978an demokratizazioa oinarritzen zuen adostasun hauskorra suntsituko zuela. Aukera kalkulatu bat egin zuten: trantsizioa ziurtatu lehenik, akordioa geroratu, eta konfiantza izan etorkizuneko belaunaldiak arkitektura osatuko zutela. Kalkuluak bikain arrakastatu zuen bere berehalako helburuan. Porrot egin du bere epe luzerako helburuan, arkitektura osatzeko mekanismoak ez zirelako inoiz eraiki, eta horiek eraikitzeke baldintza politikoak, egia esan, denborarekin okertu egin direlako.

2.3 Deszentralizazio Asimetrikoa eta Lurralde Tranpa Fiskala

Espainiako deszentralizazio prozesua nahita asimetrikoa izan zen. Hiru "nazionalitate historiko" —Katalunia, Euskal Herria eta Galizia— autonomia estatutuak onartu zituzten Bigarren Errepublikan 1930eko hamarkadan, Francoren garaipenak baliogabetu aurretik. 1978ko Konstituzioak historia hau aitortu zuen autonomiarako "bide azkar" bat sortuz (151. artikulua) lurralde hauentzat, gainerako eskualdeek "bide motela" jarraitzen zuten bitartean (143. artikulua). Andaluziak, mobilizazio herrikoiei jendetsu baten ondoren, bide azkarrerako sarrera ere lortu zuen, baina asimetriak iraun egin du. Denborarekin, autonomia erkidego ezberdinen eskumenak partzialki konbergitu dira, baina asimetriaren dimentsio sinbolikoak eta fiskalak sakonak izaten jarraitzen dute.

Asimetriarik ondoriordunena fiskala da. Euskal Herriak eta Nafarroak *concierto económico*-aren (itun ekonomikoa) pean funtzionatzen dute, Erdi Aroko foruetan errotutako eta hemeretzigarren mendean aitortu eta Francoren ondoren berrezarritako ia-konfederala den akordio fiskal baten pean. *Concierto*-aren arabera, euskal eta nafar agintariek beren zergak biltzen dituzte, beren administrazio fiskala kudeatzen dute, eta negoziatutako kopuru bat —*cupoa*— gobernu zentralari transferitzen diote zerbitzu komunak estaltzeko, hala nola defentsa, kanpo arazoak eta monarkia. Akordioa ez da formula finko bat; aldizka berriz negoziatzen da, eta negoziazio bakoitza apustu handiko aurkakotasun politikoa da. Baina printzipioa argia da: lurralde historikoek subiranotasun fiskalari eusten diote eta jasotzen dituzten zerbitzuengatik ordaintzen diote Madrili.

Kataluniak, per capita BPG konparagarria eta bereizgarritasun nazionalaren zentzu konparagarria duen beste nazionalitate historiko nagusiak, erregimen komunaren pean funtzionatzen du. Sistema honen arabera, Madrilek zerga gehienak biltzen ditu —errentaren gaineko zerga, BEZ, sozietateen gaineko zerga— eta autonomia erkidegoei birbanatzen dizkie biztanleria, beharra eta esfortzu fiskala kontuan hartzen dituen formula konplexu baten arabera. Katalunia, Espainiako eskualderik aberatsenetako bat, sistemaren ekarpen garbiko kidea da. Zergetan gobernu zentralaren gastuan jasotzen duena baino gehiago ordaintzen du, eta aldea —gutxi gorabehera 16 mila milioi euro urtean, kopuru zehatza eztabaidatua den arren— Kataluniako politika fiskalaren erdiko kexu bilakatu da.

"

España nos roba

" —Espainiak lapurtu egiten digu— Kataluniako pertzepzioa jasotzen duen lelo gordina baina eraginkorra da. Errealitatea konplexuagoa da: Kataluniak merkatu handiago baten parte izateaz, Kataluniako esportazioak erosten dituzten eskualde txiroagoei eusten dien birbanaketaz, eta Espainiako estatuak ematen duen babes fiskalaz onura ateratzen du. Baina esplotazio fiskalaren pertzepzioa politikoki indartsua da, kexu nazionalaren narratiba sakonago batekin egiten duelako oihartzun —neurrigabe ekarpena egiten duen eta trukean neurrigabe gutxi jasotzen duen nazio bat, bere naziotasuna aitortzen ez duen estatu batek gobernatua.

Madriren jarrera berdin gotortua dago. *Concierto económico*-a Kataluniara —edo beste edozein ekarpen garbiko eskualdetara— orokortzeak estatu zentralari bere diru-sarreraren oinarriaren zati handi bat kenduko lioke. Madrilek, Andaluziak, Valentziak eta Kataluniak denek *concierto* motako akordioekin funtzionatuko balute, Espainiako estatua, gaur egun eratua dagoen bezala, fiskalki bideraezina litzateke. Eskualde txiroagoi eusten dieten elkartasun mekanismoak —Extremadura, Gaztela-Mantxa, Andaluziako zatiak— kolapsatuko lirateke. Gobernu zentralak, beraz, egiturazko interesa du egungo akordioa mantentzean, non euskal salbuespena anomalia historiko gisa onartzen den, baina erregimen komuna arau izaten jarraitzen duen beste guztientzat.

Eraitza konponbiderik gabeko tentsio fiskal iraunkorra da. Kataluniak

concierto

motako akordio bat eskatzen du; Madrilek ezin du eman beste eskualdeen antzeko eskakizunen kaskada bat eragin eta estatuaren oinarri fiskalak azpijan gabe. Tentsioa arkitekturan bertan eraikia dago eta ezin da bertan konpondu.

2.4 Botere Judiziala Izatezko Konstituzio Bitartekari gisa

Demokrazia konstituzional batean, botere judizialak gobernu mailen arteko eta herritarren eta estatuaren arteko gatazken bitartekari neutral gisa jarduten du. Espainiako botere judiziala konstituzioak inoiz behar bezala prestatu ez zuen rol batera bultzatu da: lurralde gatazka kudeatzeko instituzio mekanismo nagusi gisa jardutera.

Auzitegi Konstituzionalari eta Auzitegi Gorenari behin eta berriz eskatu zaie bizitza publiko espainiarreko galdera politikoki kargatuenak epaitzeko. 2010eko Auzitegi Konstituzionalaren Kataluniako Autonomia Estatutu erreformatuari buruzko epaia, hamalau artikulua baliogabetu edo berrinterpretatu zituena —Katalunia "nazio" gisa deskribatzen zuten xedapenak eta administrazio publikoan katalanaren lehentasunezko erabilera ezartzen zutenak barne—, mugarri bat izan zen. Estatutua Kataluniako Parlamentuak, Espainiako Gorteek eta Kataluniako herriak erreferendum batean onartua izan zen. Auzitegiak hura nabarmen berridazteko erabakia katalan askok kalte demokratiko sakon gisa bizi izan zuten —estatu zentralaren instituzio bat Kataluniako herriaren adierazitako borondatearen gainetik jarritz.

2017ko erreferendumaren krisiak politikaren judizializazioa areagotu zuen. Auzitegi Konstituzionalak erreferenduma legez kanpokotzat jo zuen ospatu aurretik. Auzitegi Gorenak ondoren antolatzaileak epaitu eta kondenatu zituen, nazioarteko behatzaileak harritu eta Kataluniako independentzia mugimendua mobilizatu zuten zigorrak ezarri. Auzitegiek etengabe ebatzi dute Kataluniako subiranotasun adierazpenen, euskal autonomia hedapenen eta konstituzioaren interpretazio unitarioari erronka egiten dioten beste baieztapen periferikoen aurka.

Estatu zentralaren ikuspegitik, botere judizialak bere funtzio konstituzionala betetzen ari da: legea betearazten, ordena konstituzionala babesten, eta lurralde bakar batek ere akordioaren baldintzak aldebakarrez alda ez ditzan bermatzen. Periferien ikuspegitik, botere judiziala estatu zentralaren boterearen

tresna bihurtu da —jantzi judizialez jantzitako aktore politiko bat, konstituzioak anbiguotasunik gabe onartzen ez duen eta biztanleriaren zati esanguratsuek onartzen ez duten Espainiaren ikuspegi unitario bat betearazten.

Arazoa egiturazkoa da, ez pertsonala. Espainiako konstituzioak, Alemaniako Oinarrizko Legeak edo Estatu Batuetako Konstituzioak ez bezala, ez du benetako auzitegi federal bat ezartzen, zentro-periferia gatazkak gobernu maila berdinaratekoen artean epaitzeko aginpide esplizituarekin. Auzitegi Konstituzionalaren osaera erakunde politiko zentralak zehazten dute —Kongresuak, Senatuak, Gobernuak eta Botere Judizialaren Kontseilu Nagusiak—, autonomia erkidegoentzako rol formalik gabe. Bere kideak bederatzi urteko agintaldietarako izendatzen dira eta ez dira erraz kentzen, baina izendapen prozesua bera politikoa da, eta Auzitegia estatu zentralaren tresna gisa ikustea hedatua dago periferietan. Lurralde gatazka ebazteko gai den instituzio bakarra alderdi batek bestearen agente gisa hautematen duenean, gatazka konponezin bihurtzen da dauden instituzio-esparruaren barruan.

2.5 EB Geroratze-Ahalbidetzaile gisa

Europar Batasunak Espainiako gobernantza eboluzioan duen rola konplexua eta sakonki anbiguala da. Alde batetik, EB Espainiaren modernizazioa eta egonkortzea ahalbidetu duen faktore kanpotar garrantzitsua izan da 1986an sartu zenetik. Egiturazko funtsek Espainiako azpiegitura eraldatu zuten —abiadura handiko trenak, autobideak, aireportuak, ur tratamendurako instalazioak— eta eskualde desberdintasunak murriztu zituzten, modu irregularrean bada ere. Merkatu bakarrak Espainiako ekonomia Europako hornidura kateetan integratu zuen, atzerriko inbertsioa erakarri eta mundu mailan lehiakorrek diren enpresen hazkundera azkartuz. Euroak, zor subiranoaren krisian izan zituen kostuak gorabehera, egonkortasun monetarioa eman eta moneta arriskua ezabatu zuen. Eta EBren instituzio-esparruak —Eskualdeen Batzordeak, ordezkotasun printzipioak, eskualde aniztasunaren aitortzak— autonomia erkidegoek Europako gobernantzan parte hartzea legitimatu zuen, Kataluniari, Euskal Herriari eta beste eskualdeei beren interesak Espainiako estatuaren hausturarik behar izan gabe jorratzeko esparru politiko bat emanaz.

Bestetik, EBk "Zama Aldatzea" mekanismo klasiko gisa funtzionatu du sistemen dinamikaren terminoetan. Sintomak —Espainiaren ahultasun fiskala, bere lurralde tentsioak— kanpo sistemaren aldi baterako tratamendua jasotzen du, barne sistemak azpiko baldintza estrukturalari heltzeko berehalako presioa murrizten duena. Europako Banku Zentralak Espainiako zor subiranoa erostea euroguneko krisian mailegu-kostuak maneagarri mantendu eta subirano baten defektua saihestu zuen. EBren arau fiskalek eskualde gastuan diziplina inposatu zuten, baina ez zioten heldu kexa iraunkorra sortzen duen azpiko arkitektura fiskal-lurraldeari. EBren esparru legal eta politikoak bai anbizio sezesionistak mugatzen ditu (Katalunia independente bat ez litzateke automatikoki EBko kide izango) bai errepresio zentralista (Madrilek ezin ditu bere herritarren aurka EBren zigorrak eragingo lituzkeen indar mailak erabili), tentsio kudeatuaren gune bat sortuz, non polo batek ere ezin dituen bere helburu maximalistak lortu.

EBk, funtsean, existentziazko lurralde krisi bat izan zitekeena administratiboki kudea daitezkeen tentsio multzo bihurtu du. Hau benetako lorpena da. Baina konstituzioa osatzearen premia ere murriztu du. Zergatik arriskatu beharko luke Madrilak lurralde akordioa berrirekitzea, EBren babes fiskalak eta esparru legalak emaitzarik txarrenak saihesten dituenen? Zergatik jorratu beharko luke Kataluniak benetan aurkakotasuneko independentzia estrategia bat, EBk bere interesak partzialki jorrazteko esparru bat ematen duenean sezesioaren kostu katastrofikorik gabe? EBren aldarnioak bi aldeei beren posizioak mantentzea ahalbidetzen die, posizio horien epe luzerako inplikazioei aurre egitera behartu gabe.

Antolamendu honen ahultasuna da aldarnioa bera presiopean dagoela. EBren beraren koherentzia erronkek —zuzenbide estatuaren krisiak Hungarian eta Polonian, ekialderako hedapenaren inguruko tirabira konpondu gabeak, indar politiko euroeszeptikoen gorakada estatu kideetan, eta iparraldeko herrialde hartzekodunen kontserbadurismo fiskala— esan nahi dute Espainiak konfiantza jarri duen egonkortzaile kanpotarra etorkizunean iraganean baino fidagarritasun gutxiagokoa izan daitekeela. Espainia bere lurralde egonkortasuna gaur egun baino integratuagoa dagoen EB baten alde apustua egiten aritu da. EBren integrazioa gelditzen bada, edo Espainiako eskualde orekari eusten dioten transferentzia fiskalak murrizten badira, kanpoko koherentzia aldarnioa ahultzen da, hain zuzen ere barne lurralde presioak areagotzen ari diren momentuan.

2.6 Kultura Sistema Eragilea: *Convivencia*, *Las Dos Españas* eta *El Aplazamiento*

Espainiako gobernantza kulturak hiru logika elkarri loturen bidez funtzionatzen du, ordena demokratikoaren erresilientzia nabarmena eta itxiera integratzaileko bere egiturazko ezintasuna azaltzen dituztenak.

Convivencia

— **Elkarbizitza Baketsuaren Artea.** Espainiarrek *convivencia*-rako duten gaitasuna —literalki "elkarrekin bizitzea"— benetako lorpen kultural bat da, sustrai historiko sakonekin. Erdi Aroko musulman, kristau eta juduak Iberiar penintsulan elkarrekin bizitzearen esperientziatik edaten du (nahiz eta inperfektuki eta bortizki etena izan). Berriz sortu zen trantsizioan, elkar hil berri zuten fakzio politikoek konstituzio esparru partekatu bat negoziatu zutenean. Eta egunero berregiten da aniztasun linguistiko eta kulturalaren errealitate praktikoa —katalana zein gaztelania hitz egiten duten katalanak, euskararen eta gaztelaniaren artean nabigatzen duten euskaldunak, Espainiako estatuaren barruan beren nortasun kultural bereizgarria mantentzen duten galiziarrek.

Convivencia Espainiaren indargune handiena da demokrazia pluralista gisa. Espainia zer den eta zer izan beharko lukeenari buruzko ikuspegi sakonki ezberdinak dituzten pertsonen espazio zibiko komun bat partekatzea ahalbidetzen dien gaitasun kulturala da, etengabeko gatazkarik gabe. Baina gobernantza kostu bat ere badu. *Convivencia*-k konponbidearen mugagabeko geroratztea ahalbidetzen du. Itxierarik gabeko elkarbizitza, integrazioerik gabeko tolerantzia —diferentzia konponbidera ez behartuz kudeatzeko ohitura kulturala. Zergatik konpondu lurralde arazoa, identitate ezberdinetako espainiarrak ezin hobeto elkarrekin bizi daitezkeenean konpondu gabe? *Convivencia*-k anbiguotasuna bizigarri bihurtzen du. Anbiguotasuna iraunkor ere bihurtzen du.

Las Dos Españas

— **Arrakala Iraunkorra.** Esaldiak, Antonio Machado poetak XX. mende hasieran sortua, Espainiako historian zehar doan faila-lerro kultural bat jasotzen du. "Espainia batek bihotza izozten dizu; beste Espainiak erretzen dizu" —*una España que se hiela, otra España que se abrasa*. Zatiketa ez da ardatz ideologiko bakar bat, arrakala konposatu bat baizik: sekularra versus erlijioso, modernizatzailea versus tradizionala, liberala versus kontserbadorea, federalistaren aurkako zentralista, hiritarra versus landatarra, ezkerria versus eskuina. XIX. mendeko Gerra Karlistak sortu zituen. 1936–1939ko Gerra Zibilean eztanda egin zuen. Frankoren diktaduran ezabatu egin zen, baina ez zen konpondu. Eta berragertu egin zen, partzialki domatua baina egituraz osorik, trantsizio demokratikoan.

1978ko konstituzio akordioa

Las Dos Españas

gainditzeko saiakera bat izan zen. Trantsizioaren arkitektoak, haietako askok Gerra Zibila edo haren ondorena bizi izan zutenak, bi Espainiak ordena demokratiko beraren barruan elkarrekin bizitzea ahalbidetuko zuen esparru bat diseinatu zuten. Monarkiari liskar alderdikoien gaineko sinbolo bateratzaile gisa jardungo zuen. Autonomia erkidegoek lurralde aniztasuna esparru nazional komun baten barruan kokatuko zuten. Konstituzioaren anbiguotasun eraikitzaileak alde bakoitzari akordioa bere norabidean lerritzen zela sinestea ahalbidetuko zion.

Saiakerak indarkeriara itzultzea eragotzi zuen. Ez zuen azpiko arrakala konpontzea lortu.

Las Dos Españas

berragertu zen 1990eko eta 2000ko hamarkadetako polarizazio alderdikoian, 2010eko hamarkadako lurralde aurkakotasunetan, eta trantsizioaren adostasuna esplizituki baztertzen duen eskuin erradikal baten (Vox) sorreran. Bi Espainiak alderdi sisteman, komunikabideen ingurunean eta lurralde arkitekturan txertatuta daude orain. Ez daude ados politikan soilik; estatuaren izaeran bertan ez daude ados. Eta konstituzio esparruak ez du desadostasun hori konpontzeko mekanismorik ematen, egileek, ulertzekoa den bezala, anbiguotasuna aukeratu zutelako konponbidearen gainetik.

El Aplazamiento

— **Geroratzearen Artea.** *El Aplazamiento*-a —geroratzea, arazoa luzatzearen artea— gobernantzaren kultura sistema eragileari egindako ekarpenik espainiar espezifikoa da. Ez da prokrastinazio edo saiheste soil. Gatazka kudeatzeko teknologia sofistikatu bat da, mendeetan zehar aniztasun kultural eta lurralde sakona behin betiko konpontzeko instituzio gaitasunik gabe kudeatzen findua.

El Aplazamiento-ak trantsizioa bera ahalbidetu zuen. Frankoren erregimenaren krimenei aurre egin beharrean, klase politikoak ahaztearen itun inplizitu bat adostu zuen —*el pacto del olvido*—, trantsizioari demokrazia hauskorra zartatu zezakeen justizia erretributorik gabe aurrera egitea ahalbidetu ziona. Espainiaren lurralde arkitektura behin betiko definitu beharrean, konstituzioak denboran zehar eboluziona zezakeen esparru malgu bat ezarri zuen, eboluzioak sortzaileek ezin izan zuten akordioa sortuko zuelakoan.

Arazo fiskala behin betiko konpondu beharrez, ondoz ondoko gobernuek *ad hoc* egokitzapenak negoziatu zituzten —transferentziak, indultuak, koalizio akordioak—, berehalako krisiak desaktibatzen zituztenak eragile estrukturaleri heldu gabe.

El Aplazamiento-aren arazoa ez da deszintzoa dela. Metakorra dela da. Anbigutasunak hasieran aniztasuna xurgatzen du —konpondu gabeko tentsioen sorta zero-baturako aurkakotasuna saihesten duen esparru malgu baten barruan edukitzen da. Baina hamarkadetan zehar, konpondu gabeko aniztasuna metatu egiten da. Geroratzeko bakoitzak konpondu gabeko tentsioen stockari gehitzen dio. Gainazaleko oreka gordetzen duen egokitzapen bakoitzak azpiko egiturazko kontraesanak sakontzen ditu. *El Aplazamiento* moldagarria da epe laburrean eta egituraz desegonkortzailea epe luzean. Espainiak bere galderarik zailenak berrogeita bost urtez geroratu ditu. Geroratzeko horien faktura hazten ari da, eta hura ordaintzeko instituzio gaitasuna ez.

2.7 Tentsio Anplifikatzailea:

La España Vacía

— Hiruko Lurralde Errealitatea

Espainiako lurralde gatazkaren narratiba nagusiak zentroaren (Madril) eta periferia aberats eta asertiboen (Katalunia, Euskal Herria) arteko borroka bitar gisa aurkezten du. Esparru honek gatazkaren dimentsiorik ikusgarriena jasotzen du. Espainiako politika gero eta gehiago moldatzen ari den hirugarren polo bat galtzen du:

La España Vacía

—Hustutako Espainia.

Espainiako barnealdea —Gaztela eta Leongo, Gaztela-Mantxako, Extremadurako, Aragoiko eta Andaluzia eta Galiziako zati batzuetako autonomia erkidegoak— kolapso demografiko geldo bat jasaten ari da hamarkadetan zehar. Gazteak Madrilerako, Bartzelonara edo kostaldeko hirietara joaten dira. Herriak hustu egiten dira. Eskolak itxi egiten dira. Zerbitzu medikoak gero eta handiagoak eta gero eta urrunagoak diren zentroetan bateratzen dira. Soriako biztanleria dentsitatea, Gaztela eta Leonen, Lappikoena baino txikiagoa da. Teruel, Aragoiko, fenomenoaren sinbolo bihurtu da —hain hustua dagoen probintzia, non bere mugimendu politikoa sortu zuen,

Teruel Existe

, estatuak bere existentzia krisiari heltzeko eskatuz.

Madril da hustutze metabolikoko arto nagusia. Hiriburuak giza kapitala, inbertsioa, azpiegiturak eta arreta kulturala xurgatzen ditu bai periferiatik bai barnealdetik. Espainiako eskualde nagusirik azkarren hazten ari dena da, barne migrazioarako helmuga nagusia, eta botere politiko, ekonomiko eta mediatikoaren zentro erabatekoa. Bere dinamismoa, neurri batean, drainatzen dituen lurraldeen kontura dator.

Espainiako lurralde errealtatearen izaera hirukoitzak itxiera integratzaileko edozein saiakera zailtzen du. Madril-Bartzelona ardatza soilik jorratzen duen konstituzio akordio batek —Kataluniari autonomia fiskal handiagoa ematen diona, adibidez— barnealdean erresumina sortuko du, zeinek tratamendu konparagarria

eskatuko duen. Barnealdeari transferentzia fiskal handituen bidez konpentsatzen dion akordio batek Katalunia bezalako ekarpen garbiko kideen kexak areagotuko ditu. Espainiako diskurtso politikoa menperatzen duen esparru bitarrak —batasuna versus independentzia, zentroa versus periferia— bitarra konponezin bihurtzen duen hiruko dinamika ezkututzen du.

2.8 Tentsio Anplifikatzailea: Turismoan Oinarritutako Oreka Ekonomikoa

Espainiako turismo eta ostalaritza sektoreak BPGaren ehuneko 12-14 hartzen du gutxi gorabehera eta enplegatzaile nagusia da, bereziki kostaldeko eskualdeetan eta uharteetan. Sektorea benetan arrakastatsua da —Espainia munduko herrialde bisitatuenetako bat da, eta bere turismo azpiegitura munduko garatuenen artean dago. Baina turismoan egiturazko konfiantza izateak lehen motor ekonomiko gisa Trantsizioaren Tranpa anplifikatzen duen gobernantza dinamika espezifiko bat sortzen du.

Turismoak soldata baxuko, sasoiko eta prekarioko enplegu bolumen esanguratsua ematen du. Enplegu honek lasaigarri sistemiko gisa jarduten du: krisi sozial akutua sortuko luketen langabezia mailak saihesteko adina lan-indar xurgatzen du, baina soldatetan eta baldintzatan egiten du, ez gobernantza erreforma estrukturalerako presioa sortuko lukeen oinarri ekonomiko egonkor eta produktibitate handikorik sortzeko moduan. Turismoan oinarritutako orekak bizirautea ahalbidetzen du bertsio-berritu gabe.

Gainera, turismoa oso kaltebera da kanpoko shocken aurrean —2008ko krisi finantzarioa, COVID-19 pandemia— eta bere onurak modu irregularrean banatzen dira. Balear Uharteek eta Kanaria Uharteek, Costa del Solek eta Bartzelonak jasotzen dute turismo diru-sarreraren zatirik handiena; barnealdeak nahiko gutxi jasotzen du. Turismo ekonomiak, beraz, sortzen ez dituen lurralde desorekak indartzen ditu, jarduera ekonomikoa jada dinamikoak diren kostaldeko eskualdeetara bideratuz barnealdea husten jarraitzen duen bitartean.

Hau ez da iradokitzea Espainiak beste indargune ekonomikorik ez duenik. Automozio sektorea, energia berriztagarria, farmazia, logistika eta finantza zerbitzuak guztiak esanguratsuak dira eta, kasu batzuetan, mundu mailakoak. Baina turismoak Espainiako ekonomian duen pisu estrukturalak —eta eskualde estrategiko garrantzitsuetan hautesle kopuru handiak enplegatzen dituen sektore baten ekonomia politikoak — Trantsizioaren Tranpak betikotzen duen produktibitate baxuko orekarako barrutia sortzen du.

2.9 Tentsio Anplifikatzailea: Lan Merkatuaren Dualtasuna Belaunaldi

Bazterketa gisa

Espainiako lan merkatua egituraz zatituta dago barnekideen eta kanpokideen artean. Langile zaharragoek, bereziki 1990eko hamarkadako lan erreformen aurretik lan-merkatuan sartu zirenek, normalean kontratu finkoak dituzte (*contratos indefinidos*), kaleratzearen aurkako babes sendoekin, kalte-ordain baldintza eskuzabalekin, eta antzinatasunaren onura metatuekin. Langile gazteagoek, bereziki 2008ko krisitik lan-merkatuan sartu direnek, neurrigabe lan egiten dute aldi baterako kontratuekin (*contratos temporales*), lan-segurtasun minimoarekin, onura mugatuekin, eta egoera finkorako trantsiziorako aukera gutxirekin.

Dualtasun hau ez da merkatu indarren istripu bat. Langile belaunaldi zaharrago, politikoki boteretsuagoaren interesak babestu dituzten politika aukera deliberatuen produktua da, belaunaldi gazteago, mobilizatu gutxiagoaren kontura. Ondoz ondoko lan-erreformek aldi baterako enplegurako baldintzak liberalizatu dituzte, enplegu finkorako babesak neurri handi batean osorik utziz, malgutasuna gazteek jasaten duten eta segurtasuna zaharrentzat gordetzen den bi mailako sistema bat sortuz.

Dualismo honen dimentsio belaunaldikoa kritikoa da Trantsizioaren Tranparentzat. 1978 ondorengo akordioa Gerra Zibila eta diktadura bizi izan zuen eta egonkortasuna, adostasuna eta existentziazko aurkakotasuna saihestea beste guztia baino gehiago baloratzen zituen belaunaldi batek negoziatu zuen. Belaunaldi hori erretiratzeko ari da orain. Lan-merkatuan sartzen ari den belaunaldiak —2000ko hamarkadako

mileuristak

, 2010eko eta 2020ko hamarkadetako prekariatoak— ez du Francoren oroitzapenik, ez inbertsio emozionalik trantsizioaren konpromisoetan, eta ez itxaropenik sistemak bere gurasoei eman zien egonkortasuna eta oparotasuna emango dienik. Lan-merkatuaren dualismoa belaunaldi kontratu-urraketa zabalago baten adierazpenik ukigarriena da: sistemak eraiki zutenak babesten ditu eta jarauntsi behar dutenei prekariotasuna eskaintzen die.

Ondorio politikoak jada ikusgai daude. Hautesle gazteagoek litekeena dute trantsizioaren adostasunari erronka egiten dioten alderdiei babesa ematea —Podemos eta Sumar ezkerrean, Vox eskuin erradikalean, independentziaren alderdiak periferietan. Gutxiago da litekeena bozkatzeko batere. Belaunaldi bazterketak ez du erreformarako presioa ezabatzen soilik; presio hori ordena konstituzionala desegonkortzeko mehatxua egiten duten indar politiko antisistamarantz bideratzen du, ordena horri alternatiba bideragarririk eskaini gabe.

2.10 Tentsio Anplifikatzailea: Sekularizazio Azkarra eta Kohesio Zibikoaren

Hutsunea

Espainiak Europako historia modernoko sekularizaziorik azkarren eta osatuenetako bat jasan zuen. Francoren garaian, Eliza Katolikoa erregimenaren zutabe nagusia zen —diktadura legitimatuz, hezkuntza kontrolatuz, kontserbadorismo soziala betearaziz, eta bizitza espiritualean ia monopolioaren bidez moral publikoa moldatuz. Franco hil ondorengo belaunaldi bakar baten barruan, Espainia Europako gizarte erlijiosoki behatzaileenetako bat izatetik sekularrenetako bat izatera igaro zen. Elizara joatea kolapsatu egin zen. Apaizen eta bokazio erlijiosoen kopurua izugarri jaitsi zen. Sexu berekoen arteko ezkontza 2005ean legeztatu zen, Espainia munduan hala egin zuen lehen herrialdeetako bat bihurtuz. Elizaren agintaritzak publikoa, garai batean hegemonikoa, marjinala da orain.

Eraldaketa hau, alderdi askotan, askapena izan zen. Espainiako gizartea Francoren moralismo autoritariotik askatu zuen eta balio pluralista eta progresisten loratzea ahalbidetu zuen. Baina aldaketaren azkartasunak kohesio zibikoaren hutsune bat ere sortu zuen. Eliza Katolikoak emanak zituen —bere funtzio politiko autoritarioarekin batera— esparru sinboliko partekatu bat, komunitate instituzioen sare bat, erritu kolektiboen

egutegi bat, eta zatiketa alderdikoi eta lurraldetarrak gainditzen zituen hiztegi moral bat. Esparru hori kolapsatu zenean, ez zen irismen eta sakontasun konparagarriko instituzio zibiko berriekin ordezkatu. Mendeetako sekularizazio gradualaren bidez beste europako gizarteetan garatu ziren elkarte sekularrek, sare zibikoek, narratiba partekatuek ez zuten Espainian garatzeko astirik izan.

Emaitza ez da Espainiako gizartea atomizatu denik —familia sareen, auzo elkarten eta kultura erakundeen bizitasun jarraituak ezaugarritze hori gezurtatzen du. Baina behinola Espainiaren barne zatiketa sakonen artean kohesio maila bat ematen zuen esparru sinboliko partekatua ahuldu da, eta hutsunea identitate politiko hiper-alderdikoei partzialki bete dute.

Las Dos Españas

-ak eta nazionalitate historikoen lurralde identitateak bihurtu dira, espainiar askorentzat, paisaia post-katoliko batean esanahia eta pertenezia izateko lehen ibilgailu. Politika identitate existentziala negoziatzen den esparru bihurtu da, negoziazio horretarako esparru tradizionalak —erlijiosoak, kulturalak, komunitarioak— atzera egin dutelako. Honek aurkakotasun politiko ororen apustua areagotzen du, Espainiak behar duen itxiera integratzailea lortzea zailago bihurtuz.

2.11 Tentsio Anplifikatzailea: Monarkia Ikur Eztabaidatu gisa

Espainiako monarkiak posizio paregabea betetzen du konstituzio arkitekturan. Juan Carlos I.a Francok bere oinordeko izendatu zuen, baina gero paper erabakigarria jokatu zuen trantsizio demokratikoan —modurik dramatikoenean 1981ean, nazioari telebistaz zuzendutako bere hitzaldian, uniforme militar osoz, estatu kolpe saiakera kondenatu eta indar armatuak ordena konstituzionalera bildu zituenek. Ekintza horrek monarkiari Francoren garaiko beste instituzio batek ez zuen legitimitate demokratikoa eman zion. Hamarkadetan zehar, Koroa Espainiako instituziorik fidatuena izan zen —alderdi politikoaren ginetik, botere judizialaren ginetik, parlamentuaren ginetik.

Legitimitate hori erabat higatu da. Juan Carlos I.aren jokabide pertsonalak —ustelkeria eskandaluak, ezkutuko aberastasuna, Botswanara elefanteak ehizatze bidaia krisi finantzarioan— trantsizioan metatu zuen autoritate morala suntsitu zuen. 2014an abdikatu zuen bere seme Felipe VI.aren alde, zeinak askoz zintzotasun handiagoz jokatu duen. Baina Felipe VI.aren onarpen indizeek, bere aitarenak baino nabarmen altuagoak izan arren, ehuneko 55 inguruan dabilta —edozein estatu bururentzat kezkarria izango litzatekeen maila, baina bereziki problematikoa da konstituzionalki karga eusgarria den monarka batentzat.

Monarkiak Trantsizioaren Tranparentzat garrantzia du Francoren arazoaren konponbide sinbolikoa delako. Koroak estatuaren jarraitutasuna ordezkatzeko erregimen aldaketan zehar, trantsizioaren konpromisoen legitimitatea, eta Espainiar nazioaren batasuna —dena instituzio bakar batean, liskar alderdikoiaren ginetik dagoena. Instituzio horrek legitimitatea galtzen duenean, trantsizioaren arkitektura sinbolikoa harekin batera ahultzen da. Monarkia beste lurralde eztabaidatu bat bihurtzen da Espainiaren iraganaren eta etorkizunaren gaineko konpondu gabeko borrokan, beste fronte bat

Las Dos Españas

-en gerra kulturallean. Eta trantsizioak geroratu zuen galdera —Espainia funtsean nazio unitario bat den edo nazioen batasun bat, eta nork erabakitzen duen— are zailago bihurtzen da konpontzea, galdera hori gaintitzea helburu zuen ikurra bera eztabaidatua bihurtu denean.

2.12 Tentsio Anplifikatzailea: Ur Eskubideak eta Klimak Eragindako Lurralde Tentsioa

Tajo-Segura ur-transferentzia da, dudarik gabe, Espainiako lurralde gobernantzaren gairik eztabaidatuena Kataluniakoaren ondoren, eta Kataluniako auzia ez bezala, erabat klimak eragina da. Transferentziak ura Tagus ibaiaren goiko arrotik Gaztela-Mantxan Segura ibaiaren arrora Murtzian, Alacanten eta Almerian eramaten du —Europako eskualde lehorrenetarikoak eta nekazaritzan produktiboenetarikoak. Transferentzia 1979tik dago martxan eta Espainiako hego-ekialdeko ekonomia eraldatu du, Europako merkatuak urte osoan fruta eta barazkiekin hornitzen dituen ureztatutako nekazaritza intentsiboaren garapena ahalbidetuz.

Transferentziak kexa iraunkorra ere sortzen du Gaztela-Mantxan, zeinek bere ur baliabideak beste nonbaiteko jarduera ekonomikoari eusteko desbideratuak ikusten dituen, bere komunitateak hustu egiten diren bitartean. Kexa areagotu egiten da ura ingurumen aldetik jasanezina den nekazaritza eredu bat subentzionatzeko erabiltzen ari den pertzepzioarekin —funtsean basamortu bat den leku batean ureztatutako laboreak— iturburu eskualdeak konpentsazio desegokia jasotzen duen bitartean. Uraren politika Espainian lurralde dinamika zabalagoaren mikrokosmosa da: erabaki zentralizatu bat (transferentzia gobernu zentralak baimendu zuen), bere burua esplotatuzat hautematen duen eskualde bat, alderdi lerroak eta autonomia erkidegoen mugak zeharkatzen dituen gatazka bat, eta azpiko banaketa arazoa konpontzeko instituzio mekanismorik eza.

Klima aldaketak dinamika hau areagotuko du. Espainia basamorturako, prezipitazioen jaitsierarako eta tenperatura igoerarako kalteberenetakoa den Europako herrialdeetako bat da. Tajo arroaren ur mailak nabarmen jaitea aurreikusten da datozen hamarkadetan. Hego-ekialdeko nekazaritza eredu, jada ekologikoki hauskorra den ur-transferentzia baten mendekoa, gero eta jasanezinagoa bihurtuko da. Uraren gaineko lehia areagotu egingo da, eta autonomia erkidegoen egiturak —erronka multzo ezberdin baterako diseinatua izan zena— ez du mugaz gainteko ur gatazkak kudeatzeko instituzio gaitasunik. Urak ez du 1978ko mapa konstituzionala errespetatzen, eta konstituzioak ez du mekanismorik ematen autonomia erkidegoen mugetan zehar ur baliabideen gobernantza kooperatiborako.

2.13 Nola Elkar Indartzen Duten Mekanismoek — eta Begizta Elikatzen

Atal honetan deskribatutako egiturazko mekanismoak ez dira arazo bananduen zerrenda bat, bakoitza bere esku-hartze puntualari heldu ahal zaiona. Sistema integratu bat dira, eta sistemaren irteera Krisia-Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–EBren Bitartekaritza–Egokitzapena Begizta da, Tentsio Metatuekin.

Konstituzio izoztuak (2.2) lurralde arazoaren konponbidea eragozten du. Arkitektura fiskal asimetrikoak (2.3) kexa iraunkorra sortzen du bai ekarpen garbiko bai hartzaile garbiko eskualdeetan. Botere judizialak (2.4), konstituzio bitartekari rolera bultzatuak, politizatu eta legitimitatea galtzen du periferietan. EBk (2.5) kolapsoa eragozten duen aldamiio fiskal eta legala ematen du, baina egiturazko erreformaren mugagabeko geroratzea ere ahalbidetzen du. Kultura sistema eragileak —*convivencia, Las Dos Españas, El Aplazamiento* (2.6)— anbiguotasuna bizigarri bihurtzen du, tentsio estrukturalak metatutako presio bihurtzen dituen bitartean.

Eragile nagusi hauek Espainiako sistemak aurrez aurre dituen tentsioek anplifikatzen dituzte. Hiruko lurralde errealtateak (2.7) esan nahi du edozein akordio ez bi baizik eta hiru barruti ase behar dituela, interes bateraezinekin. Turismoan oinarritutako oreka ekonomikoak (2.8) krisi sistemikoa ezabatzeko adina enplegu ematen du, egiturazko bertsio-berritzerako presioa sortu gabe. Lan-merkatuaren dualismoak (2.9) bestela eboluzio aldaketa bultzatuko lukeen belaunaldia baztertzen du. Sekularizazio azkarrak (2.10) kohesio mekanismo tradizionalak ahuldu ditu berriak sortu gabe, nortasun politikoaren gatazken apustua areagotuz. Monarkiaren legitimitate beherakorrak (2.11) trantsizioaren arkitektura sinbolikoa higitzen du. Klimak eragindako ur krisiak (2.12) dauden instituzio arkitekturak konpondu ezin dituen lurralde gatazka berriak sortzen ditu.

Mekanismo bakoitzak besteak elikatzen ditu. Konstituzio izoztuak asimetria fiskalari eusten dio. Asimetria fiskalak botere judizialak epaitu behar dituen kexak sortzen ditu. Botere judizialaren politizazioak alienazio periferikoa sakontzen du. EBren aldamiioak Madrili erreforma geroratzea ahalbidetzen dio, geroratzearen ondorioei aurre egin gabe. Kultura sistema eragileak antolamendu osoa normal sentiarazten du —itxierarik gabeko elkarbizitza, konponbiderik gabeko tentsio kudeatua. Eta tentsio anplifikatzaileek begitzaren dimentsio oro areagotzen dute: hustutako barnealdeak esparru bitar zentro-periferia ereduak eman ezin duen arreta eskatzen du; turismo eta lan-merkatuaren egiturek aldaketarako presioa ezabatzen dute belaunaldi arteko desberdintasuna sakontzen duten bitartean; esanahiaren hutsuneak eta monarkiaren gainbeherak aurkakotasun politiko ororen apustu existentziala igotzen dute; ur krisiak konstituzioa inoiz jorratzeko diseinatua ez zen lurralde lehiaren dimentsio bat sartzen du.

Begizta egonkorra da epe laburrean. Ez du kolapsorik sortuko. Baina kostuak metatzen ditu iterazio bakoitzarekin —higatutako konfiantza, polarizazio sakonagoa, instituzio legitimitate murriztua— eta kostuak konposatzen ari dira. Kontua da ea sistemak begizta apurtzeko itxiera integratzaileko gaitasuna garatu dezakeen, metatutako kostuek horiek kudeatzeko baliabide kulturalak eta instituzionalak gainditu baino lehen. Hori egiten saiatuko litzatekeen trantsizio arkitektura datozen atalen gaia da.

3. Nolakoa Izango Litzateke Itxiera Integratzailerako Gaitasuna Eraikitzea

3.1 Printzipioa: Azpisistemen Eboluzioa, Ez Konstituzio Erasoa

1978ko Konstituzioa ezin da zuzenean berridatzi —ez, behintzat, egungo baldintza politikoetan. Lurralde akordioa zuzenketa prozedura formalen bidez berrirekitzen saiatzeak Adostasunaren Makinaren erantzun immunitarioa eragingo luke, zeina lau hamarkadatan zehar eboluzionatu den hain zuzen ere horrelako berrirekitze bat eragozteko. 168. artikulua araberako zuzenketa prozedura larrituak —bi hereneko gehiengoak bi ganberetan, parlamentuaren desegitea, hauteskunde berriak, erreferendum bidez berrestea— hain zorrotza da non ez den inoiz arrakastaz erabili. Egungo alderdi sistemaren zatiketa politikoak beharrezko super-gehiengoak pentsaezin bihurtzen ditu, eta lurralde polarizazioak esan nahi du edozein erreforma proposamen eskuin zentralistaren eta ezker separatistaren erasoak jasoko lituzkeela, bai batasun nazionalaren traizio gisa bai autodeterminazioaren ukapen gisa.

Alternatiba da itxiera integratzailerako gaitasuna eraikitzea indarrean dagoen konstituzioaren

ondoan

—ez 1978ko akordioa ordezkatzuz, baizik akordioak iradokitzen dituen baina inoiz eman ez dituen gobernantza mekanismoak eraikiz. Hau da esku-hartze ortogonalaren logika: konstituzio arkitektura izoztuaren azpian azpisistema moldagarriak sortzea, maila Horia dutenak, denborarekin konstituzio arazoa ez hain akutu bihurtuko dutenak, Espainia plurinazional baten gobernantza funtzionala errealitate praktikoa bihurtuz.

Printzipioa Espainiako gobernantza kulturaren harian lan egitea da. Trantsizioak arrakasta izan zuen anbiguotasuna modu produktiboan kudeatzeko bideak aurkitu zituelako —existentziazko gatazka administratiboki kudea daitekeen tentsio bihurtzeko, azken gaiei buruz ados jarri ezin ziren pertsonak elkarrekin bizi eta lankidetzan jardun ahal izateko esparruak sortzeko. Orain egitekoa ez da lorpen hori arbuatzea, hura hedatzea baizik —indarrean dagoen esparruaren barruan eraikitzea, esparruak berak falta dituen itxiera integratzailerako instituzio gaitasun espezifikokoak. Konstituzio testuak oraingoz den bezala jarrai dezake. Haren azpiko gobernantza errealitateak eboluziona dezake.

Hau ez da anbiguotasun iraunkorraren aholkua. Osatze ebolutiborako estrategia bat da —akordioa pixkana eraikitzea, azpisistema bakoitzaren arabera, integrazio funtzionalaren metatutako pisuak azkenean datorren konstituzio erreforma formala existentzia haustura une bat baino gutxiago eta jada sortu den errealitate baten berrespen gehiago bihurtzen duen arte.

3.2 EBren Baldintzatasun Aldaketa: Integrazio Horizontala Pizgarri Fiskalen Bidez

Itxiera integratzailea abiarazteko eskura dagoen mekanismorik indartsuena jada martxan dago: Europar Batasunaren egiturazko eta berreskurapen funtsak. Espainia EBko finantziazioaren hartzaile nagusia da. NextGenerationEU berreskurapen planak bakarrik gutxi gorabehera 140 mila milioi euro esleitu zizkion Espainiari —Batasuneko zatirik handienetako bat. Funts hauek gaur egun Madrildik isurtzen dira, eta hark autonomia erkidegoei banatzen dizkie, prozesuen arabera, asmo onekoak izan arren, ezinbestean zentro-periferia dinamika bertikalean nahasten direnak. Eskualdeek funtsengatik lehiatzen dute; Madrilek erabakitzen du nork zer jasotzen duen; ekarpen garbikotzat hautematen diren periferiek logika birbanatzailea gaitzesten dute; funtsak jasotzen dituzten eskualdeek Madrilen baldintzak interferentzia zentralista gisa hautematen dituzte.

EBren Baldintzatasun Aldaketak diruaren bideratze protokoloa aldatuko luke. Funtsak soilik Madrildik isuri beharrean, etorkizuneko EBko esleipenen zati dedikatu bat hiru autonomia erkidego edo gehiagoren partzuergoentzat soilik egongo litzateke eskuragarri, batera aurkeztutako eta benetan integratutako proiektuak aurkezten badituzte. Katalunia, Aragoi eta Valentzia hidrogeno berde korridore batean elkarlanean. Euskal Herria, Nafarroa eta Errioxa baliabideak bateratuz manufaktura aurreraturako. Andaluzia, Extremadura eta Gaztela-Mantxa uraren kudeaketan eta klima egokitzapenean koordinatuz. Baldintzatasuna ez da zigortzailea; pizgarrietan oinarritua da. Eskualdeek beren esleipen indibidualak jasotzen jarrai dezakete dauden kanalen bidez. Baina funts gehigarriek —benetan eraldatzaileak diren inbertsioek— lankidetzaren horizontala eskatzen dute.

Logika da konstituzio arkitekturak zuzenean agindu ezin duen federalismo sarean oinarrituarentzako azpiegitura fiskala sortzea. Madrildik Kataluniaren gaineko presio politikoak erresistentzia sortzen du; Kataluniak, Aragoiak eta Valentziak lankidetzaren aritzeko pizgarri ekonomikoek lankidetzaren sortzen dute. EBren Baldintzatasun Aldaketak dauden aldamia erabiltzen du —Espainiak jada mendekotasuna duen egiturazko funtsak— lankidetzaren harremanen multzo paralelo bat sortzeko, zentro-periferia kexu begizta bertikala erabat saihesten dutenak. Denborarekin, sare horizontalak trinkoago bihurtzen dira, eskualde arteko lankidetzaren esperientzia praktikoa metatzen da, eta lurralde gatazka bertikalaren politikako garrantzia gutxitu egiten da —ez konpondu delako, baizik gobernantza kooperatiboko egiturekin osatu delako, parte hartzen duten lurraldeen konstituzio estatusa gorabehera Espainia plurinazionalan eguneroko bizitza funtzionalagoa egiten dutenak.

Hau Troiako Zaldi mekanismo bat da. Ez da konstituzio erreforma gisa aurkezten. Europako funtsen erabilera eraginkorrago gisa aurkezten da. Adostasunaren Makinaren sistema immunologikoak —konstituzio akordioaren aurkako mehatxuak detektatzeko kalibratua dagoena— ez du eraso gisa erregistratuko. Baina daraman karga eraldatzailea da: benetan federala izango litzatekeen Espainia batek beharko litzuzkeen eskualde arteko administrazio-interfazeen sorrera, behetik gora, inoiz erantzun immunitarioa eragingo lukeen konstituzio galdera egin gabe.

3.3 Udal Sareen Gobernantza eta Bioeskualdeetako Gobernantza

Espainiako lurralde eztabaida XIX. mendeko mapa batekin obsesionatuta dago. Autonomia erkidegoak eskualde historikoen inguruan eraikita daude —Katalunia, Euskal Herria, Galizia, Andaluzia—, zeintzuen mugek Erdi Aroko erresumak, aro moderno goiztiarreko administrazio zatiketak eta Franco berantiarraren eta trantsizio garaiko identitate politika islatzen dituzten. Muga hauek garrantzitsuak dira, identitate politikoaren ontziak, banaketa fiskalerako esparrua, eta lurralde oszilazioa bultzatzen duten mugimendu nazionalista eta separatistentzako esparrua direlako.

Baina XXI. mendeko Espainiaren benetako bizitza metabolikoa hirietan eta bioeskualdeetan gertatzen da. Bartzelonako ekonomia gehiago moldatzen da Europako hornidura kateetan eta sare teknologiko globaletan integratzeagatik, Kataluniaren barruan duen kokapenagatik baino. Euskal Herriko kluster industrialak Frantziako muga zeharkatzen du, Donostia eta Bilbo Baiona eta Bordelerekin lotuz, autonomia erkidegoaren mugak erabat jasotzen ez dituen moduetan. Tajo eta Ebro arroetako sistema hidrológicoek autonomia erkidego anitz zeharkatzen dituzte, administrazio mapak aintzat hartzen ez dituen interdependentzia ekologikoak sortuz. Hustutako barnealdea —

La España Vacuada

— ez da administrazio mugek definitzen, baizik eta gainbehera demografikoaren, azpiegitura abandonuaren eta marjinazio ekonomikoaren baldintza partekatu batek, autonomia erkidego anitzetan zehar lurraldeei eragiten diena.

Udal sareen gobernantzak dauden lurralde faila-lerroak zeharkatzen dituzten hirien eta bioeskualde itunen botere legala eta fiskala goratuko lituzke. Hau ez da autonomia erkidegoak abolitzeko proposamena, zeintzuek autogobernu demokratiko eta adierazpen kulturalerako lehen ibilgailuak izaten jarraitzen duten. XXI. mendeko geografia funtzionalari dagozkion gobernantza egiturekin osatzeko proposamena da.

"Hirien Liga" batek Bartzelona, Valentzia, Zaragoza eta Bilbo bilduko lituzke —Espainiako iparraldeko eta ekialdeko hiri-gune nagusiak— azpiegituretan, berrikuntza politikan eta klima egokitzapenean koordinatzeko, Madrilén dominantzia metropolitarrari sarean oinarritutako kontrapartida bat sortuz. Hiri-landa sinbiosi itunek hiri dinamikoak inguratzen dituzten hustutako eskualdeekin parekatu ahalko lituzkete —Bartzelona Lleidako nekazaritza barnealdearekin, Madril Gaztela eta Leongo probintzia hustuekin, Valentzia Teruelgo barnealde borrokalariarekin—, kexa historikoan baino mendekotasun mutuoan oinarritutako nortasun politikoa sortzen duten lankidetzak ekonomiko eta ekologikoak sortuz.

Bioeskualde gobernantza itunek autonomia erkidegoen egiturak aurre egin ezin dituen erronkei heldu ahalko liekete. Tajo, Ebro, Guadalquivir eta Segura ibai arroetarako arroetako kontseiluek ur sistema partekatzen duten lurralde guztiak bilduko lituzkete —zein autonomia erkidegotakoak diren kontuan hartu gabe— esleipenak negoziatzeko, eskasia kudeatzeko eta egokitzapen inbertsioak planifikatzeko. Kostaldeko eremuen kudeaketa itunek Mediterraneoko autonomia erkidegoetan zehar koordinatuko lukete turismoaren iraunkortasunean, itsas kontserbazioan eta klima erresilientzian. Mendi eskualdeen itunek Pirinioen, Sierra Nevadaren eta Kantauriar mendilerroaren erronka espezifikoak helduko liekete.

Konstituzio esparruak ez du aldatu beharrik honetako ezer ahalbidetzeko. Espainiako legeak administrazio arteko lankidetzak hitzarmenak onartzen ditu jada; gutxiegi erabiltzen dira, pizgarri politikoen Madrilekin negoziazio bertikala hobesten dutelako ondoko eskualdeekin lankidetzak horizontalaren gainetik. Trantsizio arkitekturaren rola pizgarri horiek aldatzea da —finantziario zuzenduaren bidez, lankidetzak errazten duten esparru legalen bidez, eta imitazioak erakartzen dituzten lehen erabiltzaileen frogatutako arrakastaren bidez. Goian deskribatutako EBren Baldintzatasun Aldaketak eragile fiskala emango luke; udal sareen gobernantza eta bioeskualde gobernantza itunak eragile fiskalak existitzera deituko lituzkeen instituzio formak dira.

3.4 Langileen Gutun Paralelo bat Ekonomia Berde eta Digitalerako

Espainiako lan-merkatuaren dualtasuna Trantsizioaren Tranparen aplikatzaile nagusia da, eta ezin da zuzenean erreformatu. Kontratu finkoak dituen langile adinekoak bozka-bloke handi eta politikoki mobilizatua da, bere babesak arintzeko edozein saiakerari aurre egingo diona. Langile horiek ordezkatzeko dituzten sindikatuak sistema politikoan instituzionalizatuta daude. Ezkerreko alderdiak, bestela lan-merkatuaren erreforma defenda lezaketenak, sindikatuen babesaren mendeak dira. Eraitza egiturazko blokeo bat da, bai ezkerreko bai eskuineko gobernu ugarian zehar iraun duena.

Blokeo honen aurrean ikuspegi ortodoxoa erreforma inkrementalak egiten saiatzea da —kontratu finkoen kalte-ordain kostuak apur bat murriztu, aldi baterakoentzako babesak apur bat handitu—, eta horietako bakoitzak gatazka politiko bizia eragiten du, horietako bakoitza hurrengo gobernuak partzialki desegiten du, eta batek ere ez dio oinarritzko dualtasunari heltzen. Ikuspegi ebolutiboa ezberdina da: alternatiba hobea bat eraiki ondare sistemaren ondoan eta utzi higadura demografiko eta ekonomikoak denboran zehar erreformaren lana egin dezan.

Langileen Gutun Paralelo batek —ekonomia berderako, ekonomia digitalerako, startup-entzatek eta hogeita hamabost urtetik beherako langileentzatek espezifikoki diseinatutako aukerako esparru batek— indarrean dagoen lan sistemaren ondoan funtzionatu luke, hura zuzenean ordezkatzeko saiatu beharrean. Enpresaz enpresa langileei jarraitzen dieten prestazio eramangarriak izango lituzke lanpostu bakar bati lotuta egon beharrean, babes errealek ematen dituzten kontratu malgu-baina-seguruak sektore dinamikoek behar duten mugikortasuna ahalbidetzen duten bitartean, kontratazioa eragozten duen segurtasun juridiko eza murrizten duten kaleratze prozedura sinplifikatuak, Gutuna hartzen duten startup-entzatek pizgarri fiskal oldokorrak, eta afiliazioa, prestazioen transferentzia eta kontratuen kudeaketa errazten dituen azpiegitura digitala.

Gutuna borondatezkoa izango litzateke. Enpresaburu bakar bati ere ez litzaioke eskatuko hartzea; langile bakar bati ere ez litzaioke eskatuko sartzea. Baina nahikoa erakargarria izateko diseinatua egongo litzateke —soldataz kanpoko kostu baxuagoak, malgutasun handiagoa, administrazio sinpleagoa—, ekonomiaren sektore dinamikoek bertara migra daitezkeen. Denborarekin, ekonomia berdea eta digitala hazi eta ondare sektoreak uzurtu ahala, Gutuna lan-merkatuaren zati hedakorraren izatezko lan-esparru bihurtzen da.

Ondare sistemak bere horretan jarraitzen du haren mendekoentzat, baina bere oinarri demografikoa pixkanaka txikitzen da. Barneko koalizioaren botere politikoa, oraindik ikaragarria den arren, gutxitu egiten da sistema berriaren babestuak ugaritu ahala.

Hau ez da hizkuntza progresistaz jantzitako desarauketa eraso bat. Gutunak benetako babesak emango lituzke —prestazio eramangarriak, kontratuen arteko diru-sarreraren segurtasuna, prestakuntzarako sarbidea, ordezkariak kolektiborako eskubideak—, alderdi askotan langile gazteek gaur egun aurre egiten dieten baldintza prekarioak baino hobeto direnak. Sistema paralelo bat da, ez hondorako lasterketa bat. Eta ondare esparruaren ondoan eraikiz zuzenean eraso beharrean, Adostasunaren Makinaren erantzun immunitarioa eragitea saihesten du, ez baitio inori eskatzen dagoeneko duena uztea.

3.5 Zozketaz Hautatutako Herritarren Batzar Instituzionalizatuak

Espainiako sistema politikoa egituraz ezgai da lurralde galdera toxikoenak konpontzeko.

Las Dos Españas

-ak bultzatzen dituen logika alderdikoiak, polarizazioa saritzen duten hauteskunde pizgarriek, alderdi txikiei erreforma handien gainean beto boterea ematen dien parlamentuko aritmetikak —dinamika hauek bermatzen dute klase politikoak ezin duela, bere kabuz, Espainiak behar duen itxiera integratzailea sortu. Lurralde erreformarako saiakera bakoitza gerra alderdikoian katramilatzen da. Proposamen bakoitza bi aldeetatik erasotua da.

Espainiako publikoaren gaitasuna

convivencia

-rako, paradoxikoki, bere politikariena baino askoz handiagoa da. Identitate ezberdinetako Espainiako herritarrak gela batean batera jarri eta arazo zehatz bat konpontzeko eskatzen zaienean, modu pragmatikoan jarduteko joera dute. Elkarbizitzaren esparru kultural partekatutako, lantokietan eta auzoetan aniztasuna nabegatzearen eguneroko esperientziak, lurralde gatazka iraunkorarekin dagoen neke orokortuak —hauek guztiak sistema politikoak sistematikoki mobilizatzen huts egiten dituen deliberazio demokratikorako baliabideak dira.

Zozketaz hautatutako Herritarren Batzar instituzionalizatuak —ausaz hautatutako herritarren taldeak, Espainiako biztanleriaren adierazgarri demografikoak, lurralde galdera espezifikoei buruz deliberatzeko deituak— baliabide horiek zuzenean mobilizatu ahalko lituzkete. Eredua ez da berria. Irlandako herritarren batzarrek blokeo politikoa desblokeatu zuten ezkontza berdintasunean eta abortuan —Espainiako lurralde arazoa bezala, sistema politikoak zuzenean heltzeko ezintasunagatik hamarkadetan izoztuta egon ziren galderak. Frantziako Klimari buruzko Herritarren Konbentzioak, inperfektua izan arren, frogatu zuen eskala handiko, ausaz hautatutako gorputz deliberatiboek gomendio politiko sofistikatu eta gauzagarriak sor ditzaketela gai oso konplexuei buruz.artzelona hiriaren beraren Decidim plataformak, herritarrek udal aurrekontuetan parte hartzea ahalbidetzen duenak, eskalatu daitezkeen aurrekari lokala da.

Lurralde Finantziarioari buruzko Espainiako Herritarren Batzar batek Espainiako herritarren zeharkako lagin adierazgarri bat bilduko luke —katalanak eta gaztelarrak, euskaldunak eta andaluziarrak, kostalde dinamikoetako bizilagunak eta hustutako barnealdeko bizilagunak— estatu maila anitzaren arkitektura fiskalari buruz deliberatzeko. Aitu testigantzak entzungo lituzkete

concierto económico

-ari, erregimen komunari, berdinketa mekanismoei, fluxu fiskalei buruz. Talde txiki erraztuetan deliberatuko lukete, konfigurazio fiskal ezberdinen epe luzerako ondorioak proiektatzen dituzten modelaketa tresnetarako sarbidearekin. Gomendio arrazoitu publikoak baina lotesleak ez direnak ekoitziko lituzkete, derrigorrezko gobernu erantzun betebeharrak.

Batzarrak ez luke lurralde arazoa konponduko. Zerbait sotilagoa eta garrantzitsuagoa egingo luke: erakutsiko luke lurralde arazoa

egin daitekeen

modu produktiboan deliberatu esparru alderdikoitik kanpo, identitate sakonki ezberdinetako Espainiako herritarrek batera arrazoitu dezaketela partekatzen duten estatuaren arkitekturaz, eta publikoa bere buruzagi politikoak eman ezin duen sofistikazio batetarako gai dela. Batzarraren gomendioak ez lirateke lotesleak izango, baina legitimitate demokratiko bat izango lukete —mandatu alderdikoitik ez baina herritarren deliberazioaren benetakotasunetik eratorria— zailak izango liratekeenak aintzat ez hartzeko. Bere herritarren zeharkako lagin adierazgarri batek babestutako gomendio bat, deliberazio informatuaren bidez iritsia, baztertzen duen gobernu batek azalpen zama bat jasango luke egungo sistemak inoiz inposatzen ez duena.

Denborarekin, horrelako batzarren serie batek —lurralde finantziarioari buruz, ur eskubideei buruz, memoria historikoari buruz, monarkiari buruz— instituzio demokratiko paralelo bat sortuko luke, Gorteen ondoan funtzionatuz, hautatutako adarrak egituraz sortzeko ezgai diren mandatu publiko legitimoak sortuz. Ez lukete ordezkariak demokrazia ordezkatu. Deliberazio publikorako kanal batekin osatuko lukete, lurralde akordioa zapuzten duten patologia alderdikoak saihesten dituen.

3.6 Konstituzio Kaizen: Zuzenketa Puntualak, Ez Berridazketa Osoa

Konstituzio arkitekturak ezin du mugagabeki izoztuta jarraitu. Noizbait —beharbada EBren Baldintzatasun Aldaketak federalismo sarean oinarrituaren errealitate funtzionala sortu ondoren, beharbada herritarren batzarrek lurralde galderak modu produktiboan delibera daitezkeela frogatu ondoren, beharbada Langileen Gutun Paraleloak botere politikoaren belaunaldi oreka aldatzen hasi ondoren— konstituzio akordio formalak haren azpian sortu den gobernantza errealitatearekin bat egin beharko du.

Momentu hori iristen denean, ikuspegiak konstituzio *kaizen* izan beharko luke —etengabeko hobekuntza inkrementala— konstituzio une bakar eta orokor baten orde. *Kaizen*-en kontzeptu japoniarrak, jatorriz manufaktura testuinguruetan garatua eta serie honetako aurreko txostenetan gobernantza erreformari aplikatua, Espainiako beharra zehazki jasotzen du: dauden arkitekturaren etengabeko fintzea pixkana, erantzun immunitario guztiak aldi berean eragingo lituzkeen birdiseinu handi baten orde.

Botereen banaketa estatu zentralaren eta autonomia erkidegoen artean argituko lukeen zuzenketa puntual batek —zein eskumen diren eskusiboak, zein partekatuak eta nola ebatzi behar diren gatazkak zehaztuz— akordioaren bihotzean dagoen anbiguotasunari helduko lioke. Auzitegi Konstituzionalaren erreforma batek, autonomia erkidegoei bere kideen izendapenean rol formala emango liekeena —estatu zentralaren boterearen hautemandako tresna izatetik benetan federala den bitartekari bihurtuz— judizializazio krisiari helduko lioke. Euskal

concierto económico

-aren elementuak beste ekarpen garbiko eskualdeetara orokortzeak, eskualde txiroagoak babesten dituen berdinketa mekanismo indartu batekin konbinatuta, lurralde tranpa fiskalari helduko lioke Madrilek beldurtzen duen eskakizunen kaskada eragin gabe. Aitortza formal batek —sinbolikoa baina konstituzionalki esanguratsua— Espainiaren izaera plurinazionalarena, beharbada hitzurre edo deklarazio baten bidez, identitate dimentsioari helduko lioke batasun nazionalaren desegitea eskatu gabe.

Zuzenketa horietako bakoitza esanguratsua da; horietako bakar batek ere, banaka, ez du existentziaz mehatxatzen ez polo zentralista ez polo separatista. Bakoitzak aurrekoaren gainean eraikitzen du, legitimitatea metatuz eta hurrengorako baldintza politikoak sortuz.

Kaizen

ikuspegiak ez du adostasun eraldatzaileko konstituzio une bakar bat eskatzen. Hobekuntza puntualeko prozesu iraunkor bat eskatzen du, zeinetan urrats bakoitza nahikoa apala den lorgarria izateko eta nahikoa esanguratsua arkitektura osatzerantz mugitzeko.

3.7 Ura Eskualde Lankidetzaren Funtzionalerako Behartze Mekanismo gisa

Klimak eragindako ur krisia da Espainiak behar duen integrazio horizontalerako behartze mekanismorik indartsuena. Urak ez du 1978ko mapa konstituzionala errespetatzen. Espainiako ibaiek —Tajo, Ebro, Duero, Guadalquivir, Segura— autonomia erkidegoen mugak zeharkatzen dituzte axolagabekeriak. Nekazaritzari eusten dioten akuiferoak administrazio lerroetan zehar partekatzen dira. Prezipitazioak jaitsi ahala gero eta beharrezkoagoak izango diren gatzgabetze lantegiek administrazio eskualde anitz hartzen dituzten biztanleriei zerbitzatzen diete. Ur krisiak sistema politikoak, bere kabuz utzita, inoiz sortuko ez lukeen lankidetzarako agindu ekologiko eta ekonomiko bat sortzen du.

Trantsizio arkitekturak agindu honek eskatzen dituen instituzio formak sortu beharko lituzke. Arroetako kontseiluak —ibai arro nagusi bakoitzerako gobernantza organoak, arroaren barruko autonomia erkidego eta udalerrri guztien ordezkariarekin, esleipen, kontserbazio eta inbertsioaren gaineko erabakitze autoritatearekin— konstituzioak agintzen ez duen federalismo kooperatiboaren baliokide funtzionala emango lukete. Eskualde arteko ur itunak —autonomia erkidegoen arteko akordio legaliki lotesleak uraren banaketari, lehortearen kudeaketari eta azpiegitura inbertsioei buruz— zentro-periferia dinamika bertikalak gaur egun eragozten dituen negoziazio horizontalerako esparruak sortuko lituzkete. Uraren etorkizuneko merkatuak —arretaz arautuak, ingurumen babesekin eta komunitate kalteberentzako babesekin—

kontserbazioa bultzatzen duten eta ura bere erabilera produktiboenetara esleitzen duten prezio seinaleei bide emango liekete, esleipen erabakien intentsitate politikoa murriztuz, partzialki ekonomikoak eta ez erabat politikoak bihurtuz.

Ura itxiera integratzailerako behartze mekanismoa da, lurralde gatazka gainditzen duen existentziazko interes partekatu bat sortzen duelako. Katalunia eta Aragoi gauza askotan ez daude ados, baina Ebro arroa partekatzen dute. Gaztela-Mantxa eta Murtzia lurralde eztabaidaren kontrako aldeetan daude, baina Tajo-Segura transferentziak konektatzen ditu. Hego-ekialdeko komunitateek klima ibilbide komun bati egin behar diote aurre, anbiguotasun konstituzionalaren kantitate batek ere aldatu ezin duena. Gobernantza arkitekturak interes partekatu hauek erabili beharko lituzke konstituzioak agindu ezin dituen interfaze kooperatiboak eraikitzeko, eta hori eginez, federalismo sarean oinarrituaren errealitate funtzionala sortu, azkenean konstituzio arazoa existentzialki hain kargatua ez izatea eragiten duena. Ur krisia mehatxu bat da. Aukera bat ere bada —Espainiak berrogeita bost urtez geroratu duen itxiera integratzailerako behartze mekanismo bat.

4. Sistema Immunologiko Politikoa: Adostasunaren Makina

4.1 Adostasunaren Makina Definitua

Gobernantza arkitektura orok sistema immunologiko bat garatzen du —indarrean dagoen ordena erronkatik babesten duten instituzio, pizgarri eta arau kulturalen multzo bat. Alemanian, sistema immunologikoa inertzia burokratikoa da. Frantzia, disidentzia prozesatu gabe xurgatzen duen autoritate zentralizatuaren ikuskizuna da. Japonian, jarraitutasuna bertute eta haustura mehatxu sentiarazten dituen Egonkortasun Alborapena da. Israelen, segurtasuna-lehen logikatik edozein desbideratze existentziazko arrisku gisa tratatzen duen Segurtasuna Lehen Erantzulea da. Nigerian, kargu publikoa ondare pribatu bihurtzen duen Erauzketa Koalizioa da.

Espainiaren sistema immunologikoa Adostasunaren Makina da: instituzio politiko, konstituzional eta kulturalen orientazio orokorra, 1978ko akordioaren anbiguotasun eraikitzailearen babeserantz bideratua, eta anbiguotasun hori behin betiko konpontzeko edozein saiakera trantsizioak bermatu zuen

convivencia

-rentzat mehatxu gisa tratatzea. Adostasunaren Makina ez da estatu funtzional bati erantsitako aldaketarako hesi bat. Estatuaren oinarrizko funtzionamendu logika da —1978an geroratutako oinarrizko galderak mugagabeki geroratuta jarraitzea bermatzen duten mekanismo formal zein informalak.

Adostasunaren Makina ez da konspirazio bat. Gerra zibila, berrogei urteko diktadura eta negoziatutako trantsizioa bizi izan zuen gizarte baten irteera aurreikusgarria da, trauma horiek sortu zituzten baldintzetara inoiz ez itzultzea erabaki zuena. Espainiako klase politikoa, espekro osoan zehar, sistema manipulaten duten zinikoz osatua egon beharrean, trantsizioaren inplizituki negoziatutakoa barneratu duten pertsonen osatua dago: egonkortasuna politikagintza zartatu dezaketen konponbideak ez behartzearen mendekoa dela. Belaunaldi zaharragoak, trantsizioa edo haren berehalako ondorena bizi izan zuena, espainiarrak beren diferentziak behin betiko konpontzen saiatzen direnean zer gertatzen denaren memoria darama. Belaunaldi gazteagoak, memoria horretan emozionalki gutxiago inbertitua, hark sortutako instituzio arkitektura jarauntsi du.

Adostasunaren Makinak ez du funtzionatzen disidentzia zapalduz —Espainiak esparru publiko bizi eta askotan izugarri aurkakoa du—, baizik disidentzia inoiz konstituzio akordioa berrirekitzea behartuko lukeen presio kontzentratu eta eraldatzaile motan metatu ez dadin bermatuz. Energia politikoa disipatzeko, existentziazko erronkak tentsio maneigarri bihurtzeko, eta polo zentralizatzaile eta zentrifugoaren arteko oszilazioak jarraitu dezan bermatzeko makina da, polo batek ere garaipen erabakigarririk lortu gabe.

4.2 Nork Ateratzen Duen Onura —Zintzoki Izendatua

Adostasunaren Makina egungo arkitekturaren jarraipenean interes zehatz, material eta ideologikoak dituzten aktore espezifikoek eusten dute. Aktore hauek izendatu eta haien erresistentzia kontuan hartzen ez duen edozein trantsizio arkitektura haiek neutralizatua izango da.

Klase Politikoa. Espainiako alderdi sistema, bereziki 2015etik aurrera bi alderdien duopolioa zatikatu zenetik, negoziazio iraunkorrera egokitu da. Koalizio gobernua orain araua dira salbuespena baino gehiago, eta haiekin batera sortu da bere trebetasunak anbiguotasunaren kudeaketara kalibratuta dituen klase politiko bat: *ad hoc* akordioak negoziatzen, jarrera bateraezinen arteko konpromisoak bitartekotzen, eta parlamentu babesaren truke kontzesioak eraztzen. Klase politiko honek ez du konstituzio akordioarekin onura ateratzen. Akordioak etengabeko negoziazioa behar duten gaien kopurua murriztuko luke. Koalizio eraketarako ezinbestekoa den alderdi txikien palanka-boterea gutxituko luke. Karrera politikoei eusten dien negoziazio iraunkorra bere trebetasunak baliotsu bihurtzen dituzten baldintzak betikotzea saritzen duen pizgarri egitura bati modu arrazionalen erantzuten ari da.

Alderdi Nazionalista Periferikoak. Kataluniako eta Euskal Herriko alderdi nazionalistek —bai gobernuko moderatuek bai oposizioko separatistek— harreman konplexua dute Adostasunaren Makinarekin. Alde batetik, haren erronkaririk ikusgarrienak dira, aldizka beren aspirazioak mugatzen dituzten muga konstituzionalen aurka bultzatuz. Bestetik, haren onuradun nagusienetakoak ere badira. Lurralde tentsio iraunkorrek beren hautesle oinarriari eusten die. Arkitektura fiskalak, politikaren judizializazioak eta Madrilgo aldiakako erreflexu zentralizatuak sortutako kexuek mobilizazio nazionalistarako erregai emozionala ematen dute. Benetan lurralde arazoari helduko liokeen konstituzio akordio batek alderdi hauek behartuko lituzke bai garaipena aldarrikatzera —eta horrela kexuaren botere mobilizatuak galtzeko arriskua hartuz— bai akordioa beren aspirazio maximalisten azpitik geratzen dela onartzera, beren babesle erradikalenak alienatuz. Oszilazioak periferiako klase politikoari ia Madrilgoari bezain ondo zerbitzatzen dio.

Langile Adinekoak. Espainiako lan-merkatuaren dualtasunak, 2.9 Atalean deskribatua, kontratu finkoak eta babes sendoak dituzten langile adinekoen barruti handi bat sortzen du, zeintzuen interesak egungo lan arkitekturaren jarraipenak zerbitzatzen dituen. Lan-merkatuaren edozein erreforma esanguratsuk —bai barnekideen babesen aurkako eraso zuzenaren bidez, bai denborarekin ondare sistemaren pisu erlatiboa gutxituko lukeen langileen gutun paralelo baten eraikuntzaren bidez— haren mendeko diren segurtasuna mehatxatzen du. Barruti honek tasa altuetan bozkatzen du, hauteskudentan erabakigarriak diren eskualdeetan kontzentratua dago, eta sistema politikoan instituzionalizatuta dauden sindikatuek mobilizatzen dute. Ez du erreforma blokeatzeko konspiratu beharrik; bere pisu elektoralak bakarrik bermatzen du lan-merkatuaren aldaketa esanguratsua proposatzen duen edozein gobernu oztopo politiko ikaragarri bati egin behar diola aurre.

Turismo eta Zerbitzu Sektoreak. 2.8 Atalean deskribatutako turismoan oinarritutako oreka ekonomikoak soldata baxuko langile prekario eta politikoki barea den multzo handi bati eusten dio. Hautesle kopuru esanguratsua enplegatzen ditu estrategikoki garrantzitsuak diren kostaldeko eskualdeetan eta uharteetan.

Zerga diru-sarrerak sortzen ditu, lurrunkorrak izan arren, zerbitzu publikoei eusten dietenak. Sektoreak ez dio egiturazko erreformari aktiboki aurre egiten —ez du beharrik, produktibitatea handitu eta soldatak igoko lituzkeen erreformak, epe laburrean, egungo orekari eusten dion lan-kostu baxuko eredia hautsiko lukeelako. Turismo sektorea ez da Adostasunaren Makinaren defendatzaile aktiboa; Adostasunaren Makinak betikotzen dituen baldintzen onuradun pasiboa da.

EBren Mendeko Eskualdeak. Transferentzia fiskalen hartzaile garbi diren autonomia erkidegoek — Extremadura, Gaztela-Mantxa, Andaluziako zatiak— egungo arkitektura fiskalaren jarraipenean interes materiala dute. Euskal *concierto económico*-a beste ekarpen garbiko eskualdeetara orokortzen duen edo periferia aberatsen autonomia fiskala indartzen duen edozein erreformak eskualde hauek mendeko dituzten baliabideen fluxua mehatxatuko luke. Ez dira konstituzio *statu quo*-aren defendatzaileak Espainiako batasunarekiko konpromiso ideologikoagatik. Haien ekonomiei eusten dien akordio fiskal baten defendatzaileak dira, inperfektua izan arren. Beren segurtasun fiskala gutxituko luketen erreformei aurre egingo liekete —eta Gorteetan dituzten botoek, beste eskualde hartzaile garbi batzuenekin konbinatuta, edozein berregituraketa fiskal esanguratsuren aurkako blokeo koalizio indartsua osatzen dute.

Aktore hauek ez dira koalizio bateratu bat. Elkarren artean lehiatzen dute baliabide, boto eta eraginagatik. Baina egiturazko interes komun bat partekatzen dute: oinarrizko galderak konpondu gabe jarraitzen duen, lurralde tentsioak akordiora iritsi beharrean kudeatuta mantentzen diren, eta konponbidearen kostuak beste norbaitek jasaten dituen arkitektura baten jarraipena. Adostasunaren Makinaren giza azpiegitura dira.

4.3 Anbiguotasun Konstituzionala Mekanismo Immunitario gisa

Adostasunaren Makinaren lehen defentsa instituzionala 1978ko Konstituzioak gorputzen duen anbiguotasuna bera da. Konstituzioak ez du soilik lurralde arazoa konpontzea huts egiten; diseinatua dago —bere xedapen giltzarrietan, bere zuzenketa prozeduretan, eta bere instituzio arkitekturan— konponbidea egituraz lortzeko zaila izan dadin.

Konstituzio testuak ez du hierarkia argirik ematen zentro-periferia gatazkak ebazteko. Gobernu zentrala eta autonomia erkidego bat eskualde botereen irismenari buruz ados ez daudenean, ez dago bi aldeek behin betikotzat onartzen duten konstituzio bitartekaririk. Auzitegi Konstituzionala periferietan estatu zentralaren boterearen tresna gisa hautematen da zabalki —bere kideak autonomia erkidegoei rol formalik ematen ez dien prozesu baten bidez izendatzen dira, eta bere jurisprudenziak etengabe konstituzioaren interpretazio unitarioa hobetsi du. Eraitza da konstituzio gatazkak ez direla epaiketa judizial batekin amaitzen; areagotu egiten dira, galtzen duen aldeak ez duelako bere aurka ebatzi duen instituzioaren legitimitatea onartzen.

Zuzenketa prozedurak aldaketa eragozteko diseinatuta daude. 168. artikulua, oinarrizko zuzenketak gobernatzen dituenak, bi hereneko gehiengoak eskatzen ditu bi ganberetan, parlamentuaren desegitea, hauteskunde orokor berriak, parlamentu berriak berrestea, eta nazio erreferendum bat. Prozedura hau ez da soilik zorrotza; eraginkorki debekatzaila da alderdi bakar batek ere gehiengorik agintzen ez duen eta lurralde arazoak bai esparru zentralistaren bai separatistaren oposizio bizia mobilizatuko lukeen alderdi

sistema zatikatu batean. Konstituzioa izoztuta dago ez inork erreforma aktiboki blokeatzen duelako, baizik erreforma prozedurak berak egungo konfigurazio politikoak sortu ezin duen adostasun maila bat eskatzen duelako.

Instituzio arkitekturak zailtasuna areagotzen du. Senatuak, benetan federala den sistema batean lurralde ordezkartzaren ganbera izango litzatekeena, konstituzionalki ahula da. Bere kideak Diputatuen Kongresuaren probintzia barruti berdinen bidez aukeratzen dira neurri handi batean; autonomia erkidegoek rol mugatua baino ez dute senatariak izendatzean, eta Senatuaren botere legegileak behe ganberaren menpekoak dira. Arkitektura erreformatu batean zentro-periferia harremanak negoziatzeko eta konstituzio zuzenketarako lurralde adostasuna eraikitzeke foroa eman zezakeen instituzioa sistematikoki azpi-botereduna izan da. Eraitza da ez dagoela lurralde arazoa lurraldeen ordezkariak produktiboki deliberatu dezaketan instituzio-espaziorik.

Anbiguitasun konstituzionala, beraz, auto-elikatzailea da. Anbiguitasunak gatazkak sortzen ditu. Gatazkak ezin dira dauden instituzio-esparruaren barruan konpondu, esparruak ez duelako bitartekari legitimorik eta ez zuzenketa bide bideragarririk ematen. Gatazken konponezintasunak zuzenketa ezinezko bihurtzen duen zatiketa politikoa indartzen du. Zatiketak gatazkak sortzen dituen anbiguitasuna sakontzen du. Adostasunaren Makina ez da soilik konstituzioak babestua; konstituzioaren arkitekturan txertatua dago.

4.4 Narratiba Estrategia

Adostasunaren Makina ezin da aurrez aurreko erasoaz garaitu. Bere burua 1978ko akordioaren aurkako eraso gisa aurkezten duen edozein trantsizio arkitekturak —trantsizioaren konpromisoen arbuiotzat, ordena konstituzionalarekiko haustura erradikaltzat,

Las Dos Españas

-etan alde baten garaipentzat— erantzun immunitarioa aktibatuko du eta hasi baino lehen neutralizatua izango da. Sistema immunologikoa instituzioetan, pizgarrietan eta kulturen sakonegi txertatua dago argumentuarekin soilik gainditzeko. Saihestu egin behar da —ez trantsizioaren legitimitatea ukatu, baizik trantsizioaren eta bere osatzearen arteko harremana birmoldatuz.

Narratiba nagusia da trantsizioak arrakasta izan zuela —eta orain osatu egin behar dela. 1978ko sortzaileek galderarik zailenak geroratu zituzten, biziraupena jokoan zegoelako. Eskuin faxista boteretsu mantentzen zen. Armadak mehatxu sinesgarria egiten zien instituzio demokratikoei. Euskal Herria eta Katalunia beren autogobernua berreskuratzen hasi besterik ez ziren egiten hamarkadetako zapalkuntzaren ondoren. Konstituzioa onartzea ahalbidetu zuen adostasun hauskorra zartatu egingo zen lurralde arazoa behin betiko konponbide batera behartu izan balitz. Sortzaileen aukera arrazionala izan zen. Haien arrakasta erreal. Espainia demokrazia da gaur hartu zituzten erabakiak hartu zituztelako.

Baina geroratzea justifikatzen zuten baldintzek ez dute jada indarrean. Armada kontrol zibilaren pean dago —1981eko estatu kolpe saiakerak porrot egin zuen, eta behatzaile serio batek ere ez du uste beste bat berehalakoa denik. Eskuin erradikalak indar politiko esanguratsua izaten jarraitzen du, baina instituzio

demokratikoen barruan funtzionatzen du, kanpotik mehatxatu beharrean. Nazionalitate historikoek autogobernua gauzatu dute lau hamarkadaz, administrazio gaitasuna, esperientzia politikoa eta legitimitate demokratikoa garatuz, lurralde akordio berriro negoziatua posible egiten dutenak 1978an imajinagarriak izango lirakeenak baino askoz aldekoagoak zaizkien baldintzetan. Eta Europar Batasunak emaitzarik txarrenak egonkortzen dituen eta existentzia haustura baino gehiago eboluzio kudeatu eta inkrementala izateko baldintzak sortzen dituen kanpo esparru bat ematen du.

Argumentua, beraz, ez da 1978ko akordioa abandonatu behar dela. 1978ko akordioa osatu egin behar dela da. Sortzaileek trantsizioa ahalbidetu zuen konstituzioa idatzi zuten. Konfiantza izan zuten etorkizuneko belaunaldiak akordioa osatuko duen konstituzioa idatziko zutela. Belaunaldi hori oraina da. Egitekoa ez da sortzaileen pragmatismoa arbuiatzea, hura hedatzea baizik —haiek egin ezin zutena egitea, haiek aurre egin zietenak baino askoz baldintza aldekoagoetan, eta haiek nahita geroratu zuten itxiera integratzailearen arkitektura eraikitzea.

Bigarren mailako narratibek barruti espezifikoei zuzentzen diete. Klase politikoarentzat: konstituzio osatzeak ez luke politika amaituko, eraldatu baizik —existentziazko gaien gaineko negoziazio iraunkorretik esparru egonkor baten barruan politikari buruzko deliberazio demokratiko normalera. Nazionalista periferikoentzat: egungo oszilazioak kexua sortzen du baina ez du emaitzarik ematen. Benetako autonomia fiskala, konstituzio aitortza eta Europako integrazioaren segurtasuna ematen dituen negoziatutako akordio bat emaitza hobea da konponbiderik gabeko mobilizazio iraunkorra baino. Langile adinekoentzat: langileen gutun paraleloa ez da zure segurtasunarentzat mehatxu bat; hurrengo belaunaldirako alternatiba bat da, mendeko dituzun babesak desegitea eskatzen ez duena. EBren mendeko eskualdeentzat: erreforma fiskalek ez lukete elkartasuna ezabatuko; iraunkor bihurtuko lukete, konfiantza duzun transferentziak egungo arkitekturak sortzen duen hegazkortasun politikotik babestuz.

Narratiba estrategiak ez du Adostasunaren Makina erasotzen. Ohoratu egiten du —gatazka zibilaren beldurra, elkarbizitzarekiko konpromisoa, trantsizioaren benetako lorpena aitortuz— trantsizioak lortu zuena babesteko modurik onena hark amaitu gabe utzitako arkitektura osatzea dela argudiatzen duen bitartean. Sistema immunologikoa ezin da argumentuarekin garaitu. Lasaitua izan behar da aldaketa ez dela haustura, osatzea ez dela suntsiketa, eta espainiarrek lau hamarkadaz eutsi duten

convivencia

-k biziraun dezakeela hainbeste denboraz geroratu dituzten galderen konponbidea. Sortzaileek geroratu egin zuten behartuta zeudelako. Oraingo belaunaldiak osa dezake sortzaileek arrakasta izan zutelako. Hori da narratiba. Osatzeko borondate politikoa mobilizatzekeo adina egiazkoa den Espainiaren konstituzio etorkizuna mendeko duen galdera da.

5. Alearekin Lan Eginez: Trantsizio Arkitektura Espainiarentzat

5.1 Printzipioa: Eraiki Erdiko Blokeoa Saihesten Duten Azpisistema

Ortogonalak

Adostasunaren Makina diseinatuta dago Itxiera Integratzailearen Defizitak eskatuko lukeela dirudien zuzeneko konstituzio erreforma mota hori bera eragozteko. Lurralde akordioa zuzenketa prozedura formalen bidez berririkitzen saiatzeak erantzun immunitarioa eragingo du. 168. artikulua araberako prozedura larritua disuasioz diseinatuta dago. Alderdi sistemaren zatiketa politikoak bermatzen du beharrezko supergehiengoak ezin direla bildu. Eta lurralde polarizazioak bermatzen du edozein erreforma proposamena bai eskuin zentralistaren bai ezker separatistaren aldetik erasotua izango dela, zein arretaz landua izan den ere.

Trantsizio arkitekturak, beraz, ortogonaliki egin behar du aurrera —ez erdiko blokeoa zuzenean erasoz, baizik haren ondoan blokeoa progresiboki ez hain garrantzitsu bihurtzen duten gobernantza mekanismo berriak eraikiz. Estrategia ez da konstituzio argumentua irabaztea. Konstituzio argumentua existentzialki hain kargatua ez izatea da, testu konstituzional izoztuaren azpian funtzionatzen duen maila anitzeko politika baten errealitate funtzionala sortuz.

Hau ez da anbigotasun iraunkorraren aholkua. Osatze ebolutiborako estrategia bat da. Trantsizioak existentziazko gatazka administratiboki kudea daitekeen tentsio bihurtuz arrakastatu zuen. Hurrengo faseak administratiboki kudea daitekeen tentsioa instituzionalki iraunkorra den integrazio bihurtu behar du. Konstituzio testuak oraingoz den bezala jarrai dezake. Haren azpiko gobernantza errealitateak eboluziona dezake eskualde arteko itunen, udal sareen, herritarren batzarren, lan-esparru paraleloen eta bioeskualde gobernantza organoen metaketaren bidez. Denborarekin, azpisistema hauek loditu eta interkonektatu ahala, izatezko federalismo sarean oinarritu bat sortzen dute, zuzenbidezko konstituzio arazoa ez hain premiazko bihurtzen duena. Zuzenketa formala, azkenean datorrenean, sistema politikoak sortu ezin duen akordio bat inposatu beharrean jada sortu den errealitate bat berresten du.

Printzipioa Espainiako gobernantza kulturaren harian lan egitea da. Trantsizioak arrakasta izan zuen pragmatikoa, inkrementala eta Gerra Zibilak eta diktadurak txertatutako existentziazko aurkakotasunerako higuin kultural sakona errespetatzen zuelako. Logika berak balio du orain. Espainiarrek ez dute, oro har, konbentzio konstituzional handi bat eskatzen. Lurralde tentsioek beste norabait —enplegura, etxebizitzara, klima egokitzapenera eta eguneroko bizitzan eragiten duten beste erronketara— bideratu beharko litzatekeen energia politikoa kontsumitzeari uztea eskatzen dute. Trantsizio arkitekturak tentsio horiek atzera eginarazten dituen integrazio funtzionala eman beharko luke, inoiz herritarrei Espainia azken finean zer den galdera metafisikoari buruz bozkatzeko eskatu gabe. Galdera metafisikoak itxaron dezake. Integrazio funtzionalak ezin du.

5.2 Troiako Zaldi Mekanismoak: Eraldaketa Ohiko Bilgarrietan Garraiatuz

Adostasunaren Makina konstituzio akordioaren aurkako mehatxuak detektatu eta neutralizatzeko kalibratua dago. Espainian trantsizio diseinuaren artea, beraz, Troiako Zaldi mekanismoen eraikuntza da —karga eraldatzaileak ohiko bilgarrietan garraiatzen dituzten instituzio berrikuntzak, sistema immunologikoa saihestuz aldaketa jarraitasun, eraginkortasun edo jada hartutako konpromisoen betetze gisa aurkeztuz.

EBren Baldintzatasun Aldaketa Troiako Zaldi Fiskal gisa. 3.2 Atalean deskribatutako mekanismoak —EBko egiturazko funtsen zati dedikatu bat eskuratu ahal izateko baldintza gisa mugaz gaindiko eskualde arteko lankidetzak eskatzea— ez du bere burua konstituzio erreforma gisa aurkezten. Baliabide europarren erabilera eraginkorrago gisa aurkezten du bere burua, esleipen irizpideen doiketa tekniko gisa, proiektuen kalitatea hobetuko lukeena, bikoizketa murriztuko lukeena eta EBko inbertsioaren itzulera maximizatuko lukeena. Hizkuntza teknokratikoa da, ez politikoa. Esparrua administrazio modernizazioa da, ez lurralde berregituraketa. Baina karga eraldatzailea da: benetan maila anitzekoa den Espainia batek behar dituen eskualde arteko administrazio interfaze horizontalen sorrera, behetik gora, inoiz auzitegi konstituzionalari baimenik eskatu edo parlamentuko super-gehiengorik bildu gabe.

Troiako Zaldiak funtzionatzen du kanpoko eragile bat —Europar Batasuna— baliatzen duelako, zeinaren autoritatea Espainiako gobernantzan zabalki onartua dagoen espektro politikoan zehar. EB ez da

Las Dos Españas

-en alderdi bat. Bere egiturazko funtsak Espainiako paisaia fiskalaren berezkoz hartutako ezaugarri bat dira. Funts horiei baldintzatasuna eransteak ez du konstituzio akordioa berririkitzea eskatzen; hurrengo Finantza Esparru Anualeko finantza-esparruaren baldintzak negoziatzea eskatzen du, prozesu bat non Espainia hogeita zazpiren arteko eragile bat den. Erreformaren kostu politikoak baldintzatasuna inposatzen duten EBko instituzioek jasaten dituzte partez, Espainiako gobernuari barne erreakzioaren indar osotik babestuz. Eta onurek —bestela babesik jasoko ez luketen eskualde arteko proiektuetarako finantziario gehigarriak— betetzearen aldeko barrutia sortzen dute, erresistentzia kontrabalantzaten duena.

Langileen Gutun Paraleloa Troiako Zaldi Belaunaldikoi gisa. 3.4 Atalean deskribatutako Gutunak ez ditu langile adinekoek defendatzen dituzten dauden lan babesak erasotzen. Alternatiba-esparru bat sortzen du gazteentzat, dinamikoentzat eta prekariatoarentzat —inor sartzera behartua ez dagoen borondatezko aukera bat. Esparrua ez da desarauketa, modernizazioa baizik: Espainiako sektore berritzaileenei mundu mailan lehiatzeko behar duten malgutasuna ematea, langileei ondare sistemak eman ezin dituen prestazio eramangarriak eta diru-sarreraren segurtasuna ematen dien bitartean. Gutuna dauden lan arkitekturaren osagarri gisa aurkezten da, ez haren ordezko gisa.

Troiako Zaldiak funtzionatzen du barruti berri bat eraikitzen duelako zaharra mehatxatu aurretik. Denborarekin, ekonomia berdea eta digitala hazi eta Gutunaren babestuek ugaritu ahala, oreka politikoa aldatzen da. Kontratu finkoak dituen langile adinekoa babestua izaten jarraitzen du; hautesleriaren zati txikiago bat izatera pasatzen da soilik. Sindikatuek beren instituzio rola mantentzen dute; lan indarraren pixkanaka beherantz doan zati bat ordezkatzen dute soilik. Gutunak ez du barnekoen koalizioaren aurkako

borroka politikorik irabazten. Borroka beharrezkoa ez izatea eragiten du, sortzen ari den ekonomiaren energia eta talentua erakartzen dituen sistema paralelo bat eraikiz, ondare sistema higadura demografikoari utziz eraso politikoaren ordez.

Herritarren Batzarra Troiako Zaldi Demokratiko gisa. 3.5 Atalean deskribatutako Batzarrak ez du erabaki lotesleak hartzeko autoritaterik aldarrikatzen. Esplizituki aholku-emailea da —deliberatzen duen, gomendatzen duen eta bere arrazoibidea argitaratzen duen gorputz bat, baina erabakitze formaleko boterea hautatutako instituzioei uzten diena. Esparrua aberaste demokratikoa da, ez ordezkapen demokratikoa: herritarrei ahotsa ematea alderdi sistemak konpondu ezin dituen galderetan, ordezkaritza demokrazia deliberazio publiko informaturako kanal batekin osatuz, eta negoziazio iraunkorren harrapatutako Gorteek sortu ezin dituzten mandatu publiko legitimoak sortuz.

Troiako Zaldiak funtzionatzen du ez duelako klase politikoaren autoritate formala mehatxatzen, autoritate hori gauzatzen den baldintzak era sotilean eraldatzen dituen bitartean. Espainiako herritarren zeharkako lagin adierazgarri baten gomendio batek, hilabetetako deliberazio informatuaren bidez iritsia, mandatu alderdikoi batek parekatu ezin duen pisu demokratikoa darama. Halako gomendio bat aintzat hartzen ez duen gobernu batek egungo sistemak inoiz inposatzen ez duen kostu politikoa jasaten du. Denborarekin, Batzarrak frogatzen duen heinean identitate sakonki ezberdinetako Espainiako herritarrek batera arrazoitu dezaketela partekatzen duten estatuaren arkitekturaz, klase politikoak lurralde diskurtsoaren gainean duen monopolioa higatu egiten da —ez garaitua izan delako, baizik alternatiba legitimoago batekin osatua izan delako.

Ur Itunak Troiako Zaldi Ekologiko gisa. 3.7 Atalean deskribatutako arroetako kontseiluek eta eskualde arteko ur itunek ez dute beren burua lurralde gobernantza erreforma gisa aurkezten. Larrialdi ekologiko baten aurreko erantzun gisa aurkezten dute beren burua —partekatutako ur baliabideak eskalada areagotzen ari den baldintzetan kudeatzeko behar praktikoa. Esparrua ingurumen kudeaketa da, ez konstituzio berregituraketa. Baina karga konstituzio mapak marratzen eta lurralde gatazkak indartzen dituen autonomia erkidegoen mugetan zehar gobernantza interfaze kooperatiboen sorrera da.

Troiako Zaldiak funtzionatzen du ura axolagabea delako espainiarrak zatitzen dituzten identitateekiko. Tajo ibaiari ez zaio axola Gaztela-Mantxatik edo Extremaduratik igarotzen den. Hego-ekialdeko akuiferoek ez dute bereizten haietatik edaten duten autonomia erkidegoen artean. Mediterraneoko kostalde osoa mehatxatzen duen klima ibilbideak ez du Katalunia eta Valentziaren arteko muga aitortzen. Agindu ekologikoak lurralde gatazka gainditzen duen interes partekatu bat sortzen du, eta agindu horri erantzuten dioten instituzio formek —arroetako kontseiluak, eskualde arteko itunak, uraren etorkizuneko merkatuak— konstituzioak agindu ezin duen lankidetzaz horizontala sortzen dute.

5.3 Porrot Egiteko Seguruak Diren Pilotuak: Laborategi Demokratikoaren

Ikuspegia

Espainiako lurralde tentsioak hain daude sakonki errotuak, non ezinezkoa den konponbide integral bat aldeztu aurretik diseinatu eta goitik inplementatzea. Trantsizioak esperimentazioaren bidez aurrera egin behar du —porrot egiteko seguruak diren pilotuak, itxiera integratzailearen mekanismoak domeinu mugatuetan probatzen dituztenak, ebidentzia sortuz, barrutiak eraikiz eta porrotetik ikasiz arkitektura osoa mehatxatu gabe.

Eskualde Arteko Itun Pilotuak. EBren Baldintzatasun Aldaketa hasiera batean egiturazko funtsen zati mugatu bati aplikatuko litzaioke —beharbada esleipen osoaren ehuneko hamarretik hamabostera—, hiru autonomia erkidego edo gehiagoren partzuergoek proiektu bateratuekin eskatu ahal izateko leihodatu bat sortuz. Fase pilotuak probatuko luke pizgarri fiskala nahikoa den lankidetzaren horizontala izateko oztopo politikoak gainditzeko, zein proiektu motak sortzen duen lankidetzarik produktiboena, eta autonomia erkidegoen arteko administrazio-interfazeak nola egituratu daitezkeen marruskadura minimizatzen.

Euskal Herria, Nafarroa eta Errioxa lehen erabiltzaile naturalak dira. Ebro goi-arroa, industria egitura osagarriak eta mugaz gaindiko elkarrekintza ekonomikoaren historia partekatzen dute. Hiru komunitate horien arteko manufaktura aurreratuari eta energia berriztagarriari buruzko itun pilotu batek ereduaren bideragarritasuna frogatuko luke, Katalunian zentratutako pilotu batek eragin lezakeen lurralde polarizazioa eragin gabe. Kataluniak, Aragoik eta Valentziak bigarren pilotu bat osatu ahal izango lukete hidrogeno berde eta Mediterraneoko logistikari buruz, dauden osagarritasun ekonomikoetan eraikiz. Andaluziak, Extremadurak eta Gaztela-Mantxak hirugarren bat osatu ahal izango lukete uraren kudeaketari eta klimara egokitutako nekazaritzari buruz. Pilotu bakoitza ezberdina izango litzateke —eskualde ezberdinak, sektore ezberdinak, gobernantza erronka ezberdinak— eta elkarrekin beste eskualde batzuek egokitu ditzaketen ereduaren zorroa sortuko lukete.

Pilotuak porrot egiteko seguruak izango lirateke. Itun bat kolapsatzen bada elkarrekriminazio politikoaren erdian, kaltea mugatua da. Tartean diren eskualdeek finantziario gehigarriaren zati baterako sarbidea galtzen dute; ez dituzte beren oinarriko esleipenak galtzen. Ikasitako lezioek —eskualde arteko lankidetzaren bideragarri eta hauskor egiten duenari buruzkoak— hurrengo iterazioaren diseinua informatzen dute. EBk, kanpoko finantzatzaile gisa, bai lankidetzarako pizgarria bai porrotaren aurkako bufferra ematen ditu.

Udal Sare Pilotuak. 3.3 Atalean deskribatutako Hirien Liga eta hiri-landa sinbiosi itunak borondatezko udalen elkarte gisa hasiko lirateke, hiri guztiek edo eskualde guztiek parte hartzeko eskakizunik gabe. Bartzelona, Valentzia, Zaragoza eta Bilbok —iparraldeko eta ekialdeko hiri-gune nagusiek— hasierako sare bat osatu ahal izango lukete erronka partekatuetan zentratua: etxebizitza eskuragarria, garraio publikoaren integrazioa, klima egokitzapena eta berrikuntza politika. Sareak ez luke konstituzio baimen formalik behar; dauden udal lankidetzaren esparruen bidez funtzionatuko luke, finantziario dedikatuarekin eta laguntza teknikoarekin indartuta.

Hiri-landa sinbiosi itunek hiri dinamiko bat inguratzen duen hustutako lurraldearekin parekatuko lukete. Bartzelona eta Lleida —Kataluniako hiriburuaren eta bere elikagaiak hornitzen dituen nekazaritza barnealdearen arteko lankidetzak. Madril eta Gaztela eta Leongo probintzia hustuak —eskualde metropolitarrak barnealdeak ematen dituen uraren, energiaren eta ekosistemen zerbitzuen mendekotasunari heltzen dion lankidetzak. Valentzia eta Teruel —kostaldeko dinamiko eta

La España Vacía

-ren probintzia enblematikoa. Pilotu bakoitzak mendekotasun mutuoaren eredu espezifikoa bat probatuko luke: nola egituratu hiriko landa-bazkideranzko transferentzia fiskalak, nola partekatu azpiegitura inbertsioak, nola sortu barnealdeko biztanleriaren atxikipena ahalbidetzen duten urruneko lana eta konektibitate digitala.

Pilotu hauek ez lukete lurralde arazoa konponduko. Erakutsiko lukete lurralde arazoa egungo oszilazioak ahalbidetzen duena baino produktiboago kudeatu daitekeela —hiriak eta inguruko eskualdeek, zein autonomia erkidegotakoak diren kontuan hartu gabe, biei mesede egiten dieten lankidetzak harremanak eraiki ditzaketela. Lankidetzak hauengandik sortzen den identitate politikoa ez da nazionala (espainiarra versus katalana versus euskalduna); funtzionala eta ekologikoa da. Hiria landaren mendekoa da. Landa hiriaren mendekoa da. Hau ez da konstituzio argumentu bat. Errealitate material bat da, eta gobernantza arkitekturak islatu beharko luke.

Herritarren Batzar Pilotuak. 3.5 Atalean deskribatutako Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzar nazionala eskala txikiagoko pilotuek aurreikus lezakete, udal edo autonomia erkidego mailan, metodologia deliberatiboa galdera nazionalik toxikoenara eskalatu aurretik probatuz. Bartzelonaren Decidim plataforma existentek, herritarrek udal aurrekontuetan parte hartzea ahalbidetzen duenak, lurralde gaiei buruzko batzar deliberatiboetara hedatu daitekeen tokiko azpiegitura bat ematen du. Euskal Herriak, bere instituzio zibikoen tradizio sendoarekin eta bere lurralde politika nahiko polarizatu gutxiagokoarekin, autonomia fiskalari buruzko batzar pilotu bat har dezake —nola egokitu litekeen *concierto económico*-a XXI. menderako, zein ardurak lagundu beharko luketen subiranotasun fiskal handiagoa, eta nola egituratu beharko litzatekeen eskualde txiroagoekiko elkartasuna.

Pilotu hauek funtzionatzen duenari buruzko ebidentzia sortuko lukete: nola errekrutatu herritarren lagin adierazgarriak, nola egituratu aditu testigantza informatzeko manipulatu beharrean, nola erraztu deliberazioa identitate zatiketa sakonetan zehar, eta nola bermatu gomendioak nahikoa espezifikoa izatea gauzagarriak izateko, hain preskriptiboak izan gabe errefusatze politikoa eragin dezaten. Lezioek batzar nazionalaren diseinua informatuko lukete, metodologia deskreditatzen duen porrot polarizatu bat bihurtzeko edo aukera politikoa mugatzeko orokorregiak diren gomendioak sortzen dituen ariketa lauso bat bihurtzeko arriskua murriztuz.

5.4 Erakarpén Bidez Eskalatzea: Modu Espainiarra

Espainiaren lurralde eraldaketa, datorrenean, ez du agindu zentralak bultzatuko. Konstituzio arkitekturak lurralde gaiei buruzko agindu zentralak ematea eragozten du, eta zatiketa politikoak bermatzen du halako edozein agindu eztabaidatua, erresistitua eta azkenean neutralizatua izango litzatekeela. Arrakastatsuak diren pilotuetatik frogatutako berrikuntzen difusioak bultzatuko du, ikaskuntza horizontalaren, imitazio lehiakorren eta Europako ekonomia moderno bat ezaugarritzen duten talentuaren eta kapitalaren mugikortasunaren bidez.

Erakarpén bidez eskalatzeak esan nahi du estatu zentralaren rola ez dela behartzea, baizik ahalbidetzea, finantzatzea, babestea eta ospatzea —eta gero apartatzea. Energia trantsizioa bizkortzen duela, enplegua sortzen duela eta inbertsio pribatua erakartzen duela frogatzen duen eskualde arteko itun bat beste eskualde batzuek imitatu nahi duten eredu bihurtzen da. Zerbitzu publikoetan, etxebizitza eskuragarritasunean eta klima erresilientzian hobekuntza ukigarriak ematen dituen udal sare bat beste hiri batzuek eskatzen duten txantilo bihurtzen da. Legitimitate publiko zabala agintzen duten eta gobernu sentikorrek partzialki inplementatzen dituzten gomendioak sortzen dituen herritarren batzar bat beste lurralde batzuetako gizarte zibileko erakundeek aipatzen duten aurrekari bihurtzen da.

Dinamika lehiakorra kulturalki kongruentea da. Espainiako eskualdeak jada lehiatzen dira —turismo diru-sarrereren, atzerriko inbertsioaren, EBko funtsen, prestigio kulturalaren alde. Eskualde arteko itun pilotuek eta udal sareek lehia hori gobernantza kooperatiborantz bideratzen dute. Arroetako kontseilu baten bidez bere ur baliabideak arrakastaz kudeatzen dituen eskualdeak uraren segurtasunaren mendeko den nekazaritza inbertsioa erakartzen du. Bere landa-hinterlandarekin sinbiosi funtzional bat eraikitzen duen hiriak metropoli kongestionatuak eman ezin duen bizi-kalitatea bilatzen duten familia gazteak erakartzen ditu. Demokrazia deliberatiboarekin esperimintatzen duen autonomia erkidegoak bere legitimitate demokratikoa indartzen du eta epe luzerako instituzio osasuna eusten duen konpromiso zibikoa erakartzen du. Arrakasta ikusgarria da. Ikusgarritasunak eskaera sortzen du. Eskaerak presio politikoa sortzen du zentroan, ageriki funtzionatzen ari dena egokitzeko.

Estatu zentralaren rola arkitektura honetan ezinbestekoa baina zirkunskribatua da. EBren Baldintzatasun Aldaketa Europar Batasunaren Kontseiluaren barruan negoziatzen du, pilotuek behar duten esparru fiskala ziurtatuz. Eskualde arteko itunentzako, udal sareentzako eta arroetako kontseiluentzako azpiegitura legala ematen du —gorputz horiei jarduteko autoritatea eta akordio lotesleak egiteko nortasun legala ematen dieten lege-esparruak. Pilotuak Adostasunaren Makinaren erantzun immunitariotik babesten ditu —erronka legalak, eraso politikoak, obstrukzioa burokratikoak— mandatu legal argi baten barruan funtzionatzen dutela bermatuz. Eta apartatu egiten da —estandarizatzeko, agintzeko, esperimintazio lokalaren sortzen ari den aniztasuna programa nazional uniforme bihurtzeko tentazioari eutsiz, funtzionatzen duenaren ebidentzia sortu aurretik.

Hau ez da Espainiako gobernantza tradizioa. Espainiako gobernantza tradizioa, Errege Katolikoetatik Borboietara eta Francora arte, zentralista izan da. Madrilek erabakitzen du; lurraldeek bete egiten dute. Deszentralizazioa trantsizioaren lorpen handia izan zen, baina lorpen osatugabea izan zen —administrazio autoritatearen transferentzia bat, deszentralizazioa funtzional bihurtzen duten gaitasun fiskal eta politikoen dagokion transferentziarik gabe. Hemen deskribatutako trantsizio arkitekturak 1978ko akordioak hasi baina inoiz amaitu ez zuen deszentralizazioaren logika osatzen du. Ez du zentralizatzen; ez du desegiten. Sarean egituratzen du.

Denbora-lerroa belaunaldikoa da. Adostasunaren Makina ez da administrazio batean, edo bitan, edo hirutan desegingo. Konstituzio izoztua ez da konstituzio une bakar batean desizoztuko. Espainiak behar duen itxiera integratzailea metatu egingo da —itunez itun, sarez sare, batzarrez batzar— hamarkadetan zehar. Baina prozesua orain has daiteke, jada bideragarriak diren pilotuekin, jada eskuragarri dauden funtsekin, eta jada existitzen den borondate politikoarekin, Madrilek lurralde arazoa konpontzeko zain egoteaz nekatuta dauden eta beraiek konpontzen hastea erabaki duten eskualde eta udalerrietan.

Sortzaileek akordioa geroratu zuten biziraupena jokoan zegoelako. Biziraupena ez dago jada jokoan. Orain egitekoa haiek hasi zutena osatzea da —ez sistema politikoak sortu ezin duen konponbide bat behartuz, baizik Espainia funtzional eta maila anitzeko baten errealitatea eraikiz konstituzio izoztuaren azpian, eta konstituzioak azkenean gobernatzen duen herrialdearekin bat egingo duelakoan konfiantza izanez.

6. Lehen Urrats Zehatz Bat: Eskualde Arteko Itunen Funtsa eta Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarra

6.1 Lehen Urratsaren Logika

Itxiera Integratzailearen Defizita baldintza sistemiko bat da, ez politika porrot bakar bat. Ez dago Espainiaren konstituzio arkitektura osa dezakeen erreforma bakar bat, ez lurralde arazoa konponduko duen, arkitektura fiskala finkatuko duen eta Espainiako estatuaren errealitate plurinazionala oreka konstituzional egonkor batean integratuko duen legegintza-ekintza bakar bat. Baina badaude metabolismo instituzionala alda dezaketen esku-hartzeak —oszilazioa bultzatzen duten pizgarriak alda ditzaketenak, konstituzio bertikalak agindu ezin duen lankidetzaz horizontalerako bide berriak sor ditzaketenak, eta alderdi sistemak sortu ezin duen legitimitate demokratikoa sor dezaketenak. Esku-hartze hauek, behin ezarrita, ondoren etorri behar diren eraldaketa sakonagoetarako baldintzak sortzen dituzte.

Lehen urratsa ez da, beraz, txosten honek deskribatu duen esku-hartze anbiziotsuena. Katalitikoena da: begiztaren eragile nagusiei modurik zuzenenean zuzentzen zaien esku-hartzea, egungo arkitekturaren barruan instituzionalki bideragarria dena, eta, behin ezarrita, itxiera integratzaile gehiago posible egiten duten informazioa, barrutiak eta logika politikoa sortzen dituena.

Bi instituzio-berrikuntza paralelok irizpide hauek betetzen dituzte. Eskualde Arteko Itunen Funts batek, EBren egiturazko funtsen esparruan txertatua, baliabide fiskalen bideratze protokoloa aldatuko luke — Madril-Periferia kexu-begizta bertikala saihestuz eta konstituzioak iradoki baina inoiz ematen ez duen lankidetzaz horizontalerako zuzeneko pizgarri bat sortuz. Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarrak lurralde arazoaren dimentsiorik toxiko eta konponezinenean —estatu maila anitzaren arkitektura fiskalean— mandatu publiko legitimoak sortzeko bide demokratiko paralelo bat sortuko luke. Elkarrekin, Itxiera Integratzailearen Defizitaren bi mekanismo nagusiei zuzentzen diete: integrazio horizontala eragozten duen zentro-periferia dinamika bertikalari, eta sistema politikoak konpondu behar diren gaiei buruz produktiboki deliberatzea eragozten duen polarizazio alderdikoari.

6.2 Eskualde Arteko Itunen Funtsa: Integrazio Horizontala Pizgarri Fiskalen Bidez

Eskualde Arteko Itunen Funtsa finantziario-instalazio dedikatu bat izango litzateke, Europar Batasunak eta Espainiako estatuak batera finantzatua, soilik benetan integratutako mugaz gaindiko proiektuak aurkezten dituzten hiru autonomia erkidego edo gehiagoren partzuergoentzat eskuragarri. Funtsak dauden egiturazko funtsak esleitzeko mekanismoen ondoan funtzionatuko luke, ez horiek ordezkaturik. Autonomia erkidegoek beren esleipen indibidualak jasotzen jarraituko lukete ezarritako kanalen bidez. Itunen Funtsa baliabide gehigarria izango litzateke —lankidetzagatiko prima bat, ez autonomiagatiko zigor bat.

Funtsaren hautagarritasun-irizpideak zuzenak izango lirateke: parte hartzen duten komunitateek erronka edo aukera partekatu bati heltzen dion baterako proiektu bat aurkeztu behar dute, proposamen bananduen aurkezpen paraleloa baino benetako integrazio administratibo eta fiskala dakarrena, eta mugaz gaindiko lankidetzaren balio erantsi argia erakusten duena. Domeinu hautagarriak energia-trantsizioaren azpiegitura, uraren kudeaketa, garraio-konektibitatea, berrikuntza-klusterrak, klima-egokitzapena eta hiri-landa sinbiosia izango lirateke —sistema ekonomiko eta ekologikoen geografia funtzionalak autonomia erkidegoen mugak zeharkatzen dituen esparruak, mapa konstituzionala gorabehera.

Funtsak Madrilen atezaintza-rola saihestuko luke. Eskabideak zuzenean EB-Espainia administrazio-organo bateratu batera bidaliko lirateke, autonomia erkidegoek funtsaren gobernantzan parte hartuz. Onarpen-irizpideak gardenak eta teknikoak izango lirateke —proiektuaren kalitatean, frogatutako lankidetzan eta balizko eraginean oinarrituak— negoziazio politikoan baino. Funtsak, beraz, zuzeneko harreman fiskala sortuko luke lankidetzan diharduten eskualdeen eta Europako zein Espainiako administrazioen artean, gobernu zentralaren esleipen diskrezionalak bitartekotu gabe.

Pizgarri-egitura arretaz kalibratua dago. Funtsa nahikoa erakargarria da —oinarrizko esleipenetatik haratago baliabideetarako sarbidea eskainiz— autonomia erkidegoek lankidetzan aritzeko arrazoi positibo bat izan dezaten. Nahikoa zorrotza da —hiru komunitate edo gehiagoren artean benetako integrazioa eskatuz— lankidetzaren funtsezkoa izan dadin eta ez kosmetikoa. Borondatezkoa da: komunitate bati ere ez zaio parte hartzea eskatzen, eta komunitate bati ere ez zaio zigortzen parte ez hartzeagatik. Pizgarria positiboa da, ez hertsatzailea. Esparrua eraginkortasuna eta gehigarritasuna da, ez konstituzio-erreforma.

Funtsa hasiera batean eskala apalekoa izango litzateke —beharbada programazio-aldi batean Espainiari esleitutako EBko egiturazko funts guztien ehuneko bostetik hamarrera—, mekanismoa probatzeko autonomia erkidegoen oinarrizko itxaropen fiskalak mehatxatu gabe. Arrakastatsua bada, proportzioa handitu liteke ondorengo programazio-aldietan. Hasierako eskalaren apaltasunak apustu politikoak murrizten ditu: parte hartzen duten komunitateek baliabide gehigarriak lortzen dituzte beren dauden esleipenak arriskatu gabe; parte hartzen ez duten komunitateek ez dute galtzen dagoeneko jasotzen dutena. Funtsa ezartzeko oztopo politikoak, beraz, nabarmen baxuagoak dira arkitektura fiskala osotasunean erreformatzeko oztopoak baino.

Itunen Funtsa Troiako Zaldi mekanismo bat da. Berrikuntza administratibo gisa aurkezten du bere burua —Europako egiturazko funtsen erabilera eraginkorrago bat, esleipen-irizpideen doiketa tekniko bat, EBk berak mugaz gaindiko eta eskualde arteko lankidetzari ematen dion garrantzi gero eta handiagoari erantzun bat. Baina daraman karga benetan maila anitzekoa den Espainia batek behar dituen lankidetzaren interfaze horizontalen sorrera da, behetik gora. Funtsa eskuratzeko eratzten den partzuergo bakoitzak alde aurretik existitzen ez zen autonomia erkidegoen arteko administrazio-harreman bat sortzen du. Baterako proiektu bakoitzak esperientzia praktikoa eraikitzen du mugaz gaindiko gobernantzan. Lankidetzaren arrakastatsua bakoitzak barruti bat sortzen du —elkarrekin lan egiten ikasi duten eskualde-funtzionarioak, azpiegitura integratuaz onura ateratzen duten enpresak, eskualde arteko lankidetzaren onura ukigarriak esperimendatzen dituzten herritarrak. Denborarekin, harreman horizontalen dentsitatea handitu egiten da, federalismo sarean

oinarriturako gaitasun praktikoa hazi egiten da, eta lurralde gatazka bertikalaren garrantzi politikoa gutxitu egiten da —ez konpondu delako, baizik konponbidea existentzialki hain premiazkoa ez izatea eragiten duen gobernantza kooperatiboko sare batekin osatu delako.

6.3 Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarra: Legitimitate Demokratikoa Galdera Zailenerako

Espainiako estatuaren arkitektura fiskala da lurralde arazoaren dimentsiorik toxikoena. *Concierto económico*-a, erregimen komuna, berdintze-mekanismoak, eskualdeen arteko fluxu garbiak —hauek dira sistema politikoa deliberazio produktiborako ezgai den gaiak. Arkitektura fiskala erreformatzeko edozein proposamen berehala erasotua da bi aldeetatik: ekarpen garbiko eskualdeek beren ahalegin fiskalerako nahikoa eskuzabala ez den bezala, eskualde hartzaile garbiek elkartasunaren aurkako eraso gisa, nazionalitate historikoek beren subiranotasun fiskalaren ukapen gisa, zentralistek estatuaren batasunarentzako mehatxu gisa. *Las Dos Españas*-en dinamika alderdikoiek, alderdi txikiei erreforma handien gainean beto-boterea ematen dien koalizio-zatiketak anplifikatuta, galdera fiskala ohiko prozesu parlamentarioen bidez konpondu ezin dela bermatzen dute.

Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarrak blokeo hau saihestuko luke —ez Gorteen konstituzio-autoritatea ordezkatzuz, baizik Gorteak egituraz sortzeko ezgai diren mandatu publiko legitimoak sortzeko bide demokratiko paralelo bat sortuz.

Batzarra ausaz hautatutako Espainiako herritarren lagin demografikoki adierazgarri batez osatua egongo litzateke —beharbada berrehun pertsona, adinaren, generoaren, geografiaren, hezkuntza-atzeko planoaren eta, kritikoki, bizilekuko autonomia erkidegoaren eta nortasun nazionalaren arabera estratifikatuak. Katalanak eta gaztelarrak, euskaldunak eta andaluziarrak, galiziarrak eta valentziarrak, kostalde dinamikoetako bizilagunak eta hustutako barnealdeko bizilagunak gela berean batera eseriko lirateke, elkarrekin deliberatuko lukete, eta batera arrazoituko lukete partekatzen duten estatuaren arkitektura fiskalari buruz.

Batzarra profesionalki erraztua egongo litzateke, ekonomialarien, konstituzio-adituen, politika fiskaleko espezialisten eta interes-talde nagusien perspektiben ordezkarien —gobernu zentrala, autonomia erkidegoak, udalerrak, sindikatuak, enpresa-elkarteak— aditu-testigantzarako sarbidearekin. Testigantza orekatua eta gardena izango litzateke, hipotesi eta eredu guztiak publiko eginez. Erraztea nortasun-zatiketetan zehar benetako deliberazioa sustatzeko diseinatua egongo litzateke —ez parlamentuko eztabaidaren puntuazio alderdikoia, baizik ebidentziarekin eta aurkako perspektibekin konpromiso egituratu eta errespetuzkoa, deliberazio-praktika onena ezaugarritzen duena.

Batzarrari mandatu espezifiko eta gauzagarri bat emango litzaioke: Espainiako estatu maila anitzaren arkitektura fiskala gobernatu beharko luketen printzipioak kontuan hartzea, dauden antolamenduak printzipio horien aurrean ebaluatzea, eta erreformarako gomendio publiko eta arrazoituak ematea. Mandatua nahikoa zabala izango litzateke benetako deliberazioa ahalbidetzeko eta nahikoa espezifiko ondorio gauzagarriak

sortzeko. Batzarrari ez litzaioke erreforma fiskal integral bat diseinatzea eskatuko —hori edozein gorputz deliberatibo bakar baten gaitasunetik haratago dago. Erreforma orok jorratu behar dituen printzipioak, lehentasunak eta trade-off-ak ezartzea eskatuko litzaioke.

Batzarraren gomendioak ez lirateke lotesleak izango. Ez lukete Gorteek gai fisikaletan legegintzeko duten konstituzio-autoritatea baliogabetuko. Baina mandatu alderdikoitik ez, herritarren deliberazioaren benetakotasunetik eratorritako legitimitate demokratiko bat izango lukete. Espainiako herritarren zeharkako lagin adierazgarri batek, hilabeteak ebidentziarekin eta elkarrekin aritu ondoren, herrialdeko nortasun-zatiketa sakonenetan zehar arrazoitu ondoren, eta iritzi publiko hausnartu batera iritsi ondoren —iritzi hori zaila izango litzateke edozein gobernuarentzat aintzat ez hartzea. Gobernuari Batzarraren gomendioei publikoki eta zehatz-mehatz erantzutea eskatuko litzaioke, zeintzuk onartzen dituen, zeintzuk baztertzen dituen eta zergatik azalduz.

Batzarrak, beraz, egitate politiko berri bat sortuko luke: alderdi-sistemak sortu ez duen galdera fiskalari buruzko mandatu publiko legitimo bat. Gorteek Batzarraren gomendioak berehala inplementatzeari uko eginda ere, gomendioak etorkizuneko eztabaida politikorako erreferentzia-puntu bihurtuko lirateke. Galdera "zein arkitektura fiskal izan beharko luke Espainiak?" izatetik —sistema politikoak polarizazioa baino sortzen ez duen galdera bat— "zergatik ez ditu Gorteek inplementatu Espainiako herritarren ordezkari-tazar baten gomendioak?" izatera pasako litzateke —sistema politikoak saihestea zailagoa aurkituko lukeen galdera.

Batzarrak bere gomendio espezifikoez haratago funtzio demokratiko bat ere beteko luke. Erakutsiko luke identitate sakonki ezberdinetako Espainiako herritarrek

egin dezaketela

batera arrazoitu partekatzen duten estatuaren arkitekturaz. Klase politikoak konponezintzat tratatzen dituen gaiei buruzko deliberazio errespetuzko eta ebidentzian oinarritutakoaren erregistro publiko bat sortuko luke. Eta aurrekari bat sortuko luke —lurralde arazoari nola heldu dakioken demokrazia deliberatiboaren bidez konfrontazio alderdikoiaren ordezkari—, etorkizunean Itxiera Integratzailearen Defizitaren beste dimentsio batzuei aplikatu ahal izango litzatekeen eredu bat.

6.4 Hautaketa Irizpideak: Zergatik Bi Hauek?

Eskualde Arteko Itunen Funtsa eta Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarra ez dira ausaz hautatuak aurreko ataletan deskribatutako esku-hartzeen menutik. Hautatuak dira lehen urrats batek katalitikoak izateko bete behar dituen irizpideak betetzen dituztelako.

Lehenik, begiztaren eragile nagusiei zuzenean zuzentzen diete. Itunen Funtsak lankidetzaren horizontala eragozten duen zentro-periferia dinamika bertikalari heltzen dio. Herritarren Batzarrak sistema politikoak galdera fiskalari buruz produktiboki deliberatzea eragozten duen polarizazio alderdikoiari heltzen dio. Biek

eguneroko bizitza politikoa betetzen duten politika-gatazka espezifikoaren goran jarduten dute. Biek ondorengo erabaki guztiak hartzen diren pizgarri-egiturak eta baldintza demokratikoak aldatzen dituzte, erabakiak beraiek hartzen saiatu beharrean.

Bigarrenik, instituzionalki bideragarriak dira egungo arkitekturaren barruan. Itunen Funtsak EBko egiturazko funtsak esleitzeko irizpideen doiketa bat eskatzen du —Europar Batasunaren Kontseiluaren barruko negoziazio bat, non Espainia hogeita zazpiren arteko eragile bat den, ez alde bateko Espainiako konstituzio-erreforma bat. Herritarren Batzarrak ez du konstituzio-zuzenketa behar; ohiko legediaren bidez ezar daiteke, bere gomendioak lotesleak ez direnez. Biak espektro politikoan zeharreko elementu erreformistek defenda ditzakete —Itunen Funtsa baliabide europarren erabilera eraginkorragoa bilatzen dutenek, Batzarra konfrontazio alderdikoak inposatzen duen paralisi iraunkorretik irteteko bidea bilatzen dutenek.

Hirugarrenik, itxiera integratzaile gehiago ahalbidetzen duen feedbacka sortzen dute. Itunen Funtsak eskualde arteko lankidetzaren proiektu arrakastatsuen jario bat sortzen du —governantza horizontalak funtzionatzen duenaren ebidentzia, bere hedapenerako barrutiak, eta bere erreplikaziorako txantiloak. Herritarren Batzarrak galdera fiskalari buruzko mandatu publiko legitimo bat sortzen du —jardun nahi duten buruzagientzat espazio politikoa sortzen duen mandatura, eta *statu quo*-a mantendu nahi dutenentzat presio politikoa. Elkarrekin, txostenak deskribatu dituen eraldaketa sakonagoetarako baldintza informazionalak, instituzionalak eta politikoak sortzen dituzte: federalismo sarean oinarritua, langileen gutun paraleloa, bioeskualde-governantza itunak, konstituzio *kaizen*-a.

6.5 Arrakasta Nola Neurtu

Lehen urratsa erresistitua, diluitua eta potentzialki neutralizatua izango da Adostasunaren Makinak. Bere arrakasta neurtzeak, beraz, instituzioak formalki ezarriak izan diren ez ezik, diseinatu ziren bezala funtzionatzen ari diren —sistemaren metabolismoa benetan aldatzen ari diren, berak xurgatuak izan beharrean— jasotzen duten metrikak eskatzen ditu.

Eskualde Arteko Itunen Funtsarentzat, metrika garrantzitsuek barne hartzen dituzte: Itunen Funtsaren bidez esleitutako funtsen bolumena egiturazko funtsen fluxu guztien proportzio gisa; itunetan parte hartzen duten autonomia erkidegoen kopurua eta aniztasuna; finantzatutako mugaz gaindiko proiektuen kopurua, horien inbertsio-bolumen totala eta sektore-banaketa; itunen gobernantzaren bidez sortutako administrazio-interfazeen kalitatea eta iraunkortasuna (parte hartzen duten eskualde-funtzionarioen inkesten bidez eta hasierako finantziario-alditik haratago itunen biziraupen-tasaren bidez neurtua); eta hasiera batean parte hartu ez zuten eskualdeek dauden itunekin bat egiteko edo berriak sortzeko bilatzen duten tasa. Prozesu-metrika emaitza-metrika bezain garrantzitsua da. Itunen Funtsak teknikoki mugaz gaindikoak baina administratiboki isolatuak diren proiektuak finantzatzen baditu —eskualde bakoitzak bere osagaia inplementatuz benetako integrazio gabe— mekanismoak azpiko dinamika aldatzea huts egin du eta birdiseinatu behar da.

Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzarrarentzat, metrika garrantzitsuek barne hartzen dituzte: Batzarraren mandatuaren egitarauaren arabera osatzea, parte-hartzaileen gogobetetze eta sinesgarritasun publiko altuarekin; Batzarraren gomendioen kalitatea, espezifikotasuna eta irisgarritasun publikoa; gobernuak eta Gorteen gomendioekin funtsean aritzen diren tasa, erantzun formalean eta legegintza-ekimenetan; Batzarraren printzipioak ondorengo erreforma fiskaleko proposamenetan txertatzea; eta lurralde-finantziarioaren inguruko diskurtso publikoaren eboluzioa —hedabideen eduki-analisiaren, iritzi publikoko inkesten eta parlamentuko eztabaidetan erabilitako hizkuntzaren bidez neurtua. Batzarrak ezin du ekintza behartu. Epaiketa publiko informatua ikusgarri egin dezake soilik, eta horrela epaiketa horren saihepena politikoki garestia bihurtu. Arrakasta neurtzen da saihepena denborarekin garestiago bihurtzen den —Batzarraren gomendioak aintzat hartzen ez dituzten politikariek gaur egun existitzen ez den zigor elektoral bati aurre egiten dioten.

Azken metrika da lehen urratsak bigarrena ahalbidetzen duen. Itunen Funtsak gobernantza horizontalaren instituzionalizaziorako eskaera sortzen duen eskualde arteko lankidetzaren bat sortzen duen —itunen aitortza formala izateko, horiei eusteko autonomia fiskala izateko, horiei oinarri legal egonkorra emango liekeen konstituzio

kaizen

-a izateko. Herritarren Batzarraren mandatuak hamarkadetan zehar egon ez den erreforma fiskalerako espazio politikoa sortzen duen, eta beste domeinu batzuetako gizarte zibileko erakundeek aipatzen duten demokrazia deliberatiborako aurrekari bat ezartzen duen. Erantzuna baiezkoa bada, lehen urratsak arrakasta izan du, eta lurra prestatua dago trantsizio-arkitekturaren anbizio osoagoa osatzen duten federalismo sarean oinarrituarentzat, langileen gutun paraleloarentzat, bioskualde-gobernantzarentzat eta konstituzio-osatze inkrementalerako. Erantzuna ezezkoa bada —Itunen Funtsa zentro-periferia dinamika bertikalak harrapatzen badu eta Batzarraren gomendioak argitaratu eta aintzat hartzen ez badira— orduan Itxiera Integratzailearen Defizitak beste erreforma bat erreklamatu du, eta oszilazioak jarraitzen du.

Esparruaren zintzotasunak eskatzen du emaitza hori posible dela aitortzea, baita litekeena ere, lidergo politiko iraunkorrik eta eskaera publiko mobilizaturik gabe. Adostasunaren Makinak arrakastaz neutralizatu edo xurgatu ditu 1978ko akordioaren oinarritzko anbiguotasunak mehatxatu dituzten erreforma-ekimen nagusi guztiak lau hamarkadatan zehar. Itunen Funtsa eta Herritarren Batzarra aurreko erreformak baino neutralizazioarekiko erresistenteagoak izateko diseinatuta daude —kanpo-pizgarrien eta legitimitate demokratikoaren bidez funtzionatzen dute, instituzio politiko zentralen kanal blokeatuen bidez baino— baina ez daude immunizatuta. Lehen urratsa ez da bermea. Apustu bat da —pizgarri fiskalek eta demokrazia deliberatiboak Adostasunaren Makina saihesteko gaitasunean, eta Espainiako sistemaren barruan lehen urratsak sortzen duen irekiera aprobetxatzeko adina energia integratzaile existitzen delakoan. Trantsizioak arrakasta izan zuen nahikoa katalan, gaztelar, euskaldun, galiziar, andaluziar eta beste batzuk bakea arriskatzeko prest zeudelako. Osatzeak arrakasta izango du Espainia osoan zehar nahikoa jende konponbidea arriskatzeko prest badago.

7. Koda: Anbiguotasun Eraikitzailearen Mugak

7.1 Garrantzitsua Den Aberastasuna

Espainia aberatsa da demokrazia pluralistak iraunarazten dituzten gauzetan.

Convivencia

-rako gaitasuna —hizkuntza, identitate eta nahi politikoen ezberdintasunen aurrean elkarbizitza baketsuaren eguneroko praktika, gizarte ez hain erresilienteak zatituko lituzkeena. Trantsizio arrakastatu baten memoria instituzionala —kultura politikoan eta konstituzio praktikan txertatutako jakintza, antagonismorik sakonenak ere negoziatu daitezkeela, gatazkarik errotuenak ere kudeatu daitezkeela, eta emaitzarik txarrenak pragmatismoaren, pazientziaren eta existentziazko aurkakotasuna nahita saihestearen bidez ekidin daitezkeela. Modernizaziorako, egonkortzerako eta bestela konponbidez haratago gogortu zitezkeen subiranotasun gatazken leuntzerako kanpo-esparru bat eman duen Europako integrazioa. Krisi ekonomikoa, lurralde aurkakotasuna, zatiketa politikoa eta belaunaldi-aldaketa biziraun duen legitimitate demokratikoa —eguraldiak jota, leku batzuetan higatua, baina funtsean osorik.

Hauek ez dira aktibo txikiak. Eraikitzeko gauzarik zailenak eta suntsitzeko errazenak dira. Espainia kolapsatu ez izanaren arrazoa dira, politika ez hain erresiliente bat zatikatuko luketen presio zentrifugoak gorabehera. Trantsizioaren belaunaldiak —Gerra Zibila, diktadura eta demokraziaren eraikuntza bizi izan zituztenek— txarrena gerta ez zedin diseinatutako arkitektura bat eraiki zuen. Arrakasta izan zuen. Espainia demokrazia da gaur haiek eraiki zutelako.

Baina Espainiaren hurrengo fasearako garrantzitsua den aberastasuna ez da soilik kolapsoa saihesteko gaitasuna. Osatzea lortzeko gaitasuna da —trantsizioa ahalbidetu zuen anbiguotasun eraikitzailea akordioari eusten dion pluralismo instituzionalizatu bihurtzea. Trantsizioak bikain arrakastatu zuen bere sorburu-helburuan. Orain egitekoa trantsizioak geroratu zuen helburuan arrakasta izatea da: konstituzio-esparru bat eraikitzea, zeinaren barruan Espainiako estatuaren errealitate plurinazionala ez den soilik kudeatua, baizik integratua, ez soilik toleratua baizik instituzionalki adierazia.

Espainiak txarrena saihesteko artea menderatu du. Oraindik ez du onena eraikitzeko arterik menderatu —1978ko Konstituzioak iradoki baina inoiz eman ez duen gobernantza arkitektura egonkor, legitimo eta maila anitzekoa. Itxiera Integratzailearen Defizita ez da iraganaren porrota. Iraganak orainari utzitako osatugabetasun bat da. Kontua da orainak iraganak amaitu gabe utzi zuena osa dezakeen.

7.2 Aldaketa

Txosten honek deskribatzen duen aldaketa ez da politika aldaketa bat. Espainiako estatuaren eta bere oinarri konstituzionalen arteko harremanaren aldaketa bat da —geroratze iraunkorreko jarreratik osatze ebolutiboko jarrera batera.

1970eko hamarkadako trantsizioa existentziazko zuhurtasunaren ekintza bat izan zen. Sortzaileek galderarik zailenak geroratu zituzten —lurraldea, identitatea, subiranotasuna, diktaduraren legatua—, haiei erantzuteak demokratizazioa oinarritzen zuen adostasun hauskorra mehatxatuko zuelako. Haien aukera arrazionala izan zen. Haien arrakasta erreala. Baina geroratzea justifikatzen zuten baldintzek ez dute jada indarrean. Armadak ez du jada ordena konstituzionala mehatxatzen. Europar Batasunak emaitzarik txarrenak egonkortzen dituen kanpo-esparru bat ematen du. Nazionalitate historikoek autogobernua gauzatu dute lau hamarkadaz, berriro negoziatutako lurralde-akordioa apustu existentzial bat baino perspektiba errealista bihurtzen duten administrazio-gaitasuna, heldutasun politikoa eta legitimitate demokratikoa garatuz.

Aldaketa geroratzetik osatzera doa —ez dena batera, ez konstituzio une bakar batean, baizik inkrementalki, itunez itun, sarez sare, batzarrez batzar. Eskualde Arteko Itunen Funtsa, gobernantza horizontala behetik gora eraikitzen duena. Udal sareak, autonomia erkidegoen mugetan zehar hiri-landa sinbiosia sortzen dutenak. Herritarren Batzarra, identitate sakonki ezberdinetako herritarrek partekatzen duten estatuaren arkitektura fiskalaz batera arrazoitu dezaketela frogatzen duena. Arroetako kontseiluak, partekatutako ur baliabideak gobernantza kooperatiboaren bidez kudeatzen dituztenak esleipen zentralizatuaren orde. Langileen gutun paraleloa, hurrengo belaunaldiari etorkizun ekonomikoan partaidetza ematen diona belaunaldi zaharraren mendeko babesak desegiten ez dituen bitartean. Hauetako bakoitza apala da. Horien metaketa denboran zehar eraldatzailea da.

Hau ez da trantsizioaren arbuioa. Trantsizioaren betetzea da. Sortzaileek demokrazia ahalbidetu zuen konstituzioa idatzi zuten. Etorkizuneko belaunaldiek demokrazia osatuko duen konstituzioa idatziko zutelakoan konfiantza izan zuten. Akordioa geroratu zuten biziraupena jokoan zegoelako. Biziraupena ez dago jada jokoan. Orain egitekoa haiek hasi zutena amaitzea da —ez sistema politikoak sortu ezin duen konponbidea behartuz, baizik Espainia funtzional eta maila anitzeko baten errealitatea eraikiz testu konstituzional izoztuaren azpian, eta testuak azkenean gobernatzen duen herrialdearekin bat egingo duelakoan konfiantza izanez.

7.3 Esangura Globala

Espainia ez da serie honetako kasu-azterketa soil bat. Iberiar Penintsulatik haratago hedatzen den dinamika baten demostraziorik argiena da: anbigutasun eraikitzailea —trantsizioetan moldagarria eta baita beharrezkoa ere— denborarekin gobernantza-tranpa batean ostrukatzen dela, hura justifikatu zuten jatorrizko baldintzak desagertu ondoren.

Oinarrizko konstituzio-galderak geroratu dituen herrialde orok azpiko dinamika berari egiten dio aurre. Hegoafrikak apartheidetik ateratzeko trantsizioak akordio ekonomikoa geroratu zuen —lurraren birbanaketa, arraza-esplotazioan eraikitako ekonomia baten berregituraketa— eta gerorapenak orain lorpen demokratikoa mehatxatzen duten ustelkeria, desberdintasuna eta instituzio-desintegrazioa elikatzen ditu. Bosniako Daytongo Konstituzioak 1990eko hamarkadako gerraren zatiketa etnikoak arkitektura politiko iraunkor batean izoztu zituen, estatuak nazioarteko gainbegiraketarik gabe funtzionatzea ahalbidetuko lukeen itxiera integratzailea eragotziz. Libanoko botere-banaketa konfesionalaren sistemak, aniztasun erlijiosoa kudeatzeko

diseinatua, geldialdi iraunkorrerako makina bihurtu da, sekta bakoitzak bere prerrogatiba konstituzionalak defendatzen dituen bitartean estatua inguruan kolapsatzen den bitartean. Ipar Irlandako Ostiral Santuko Akordioak azken konstituzio-galdera geroratu zuen —probintzia Erresuma Batuari ala Irlandari dagokion— eta anbiguotasunak, indarkeriara itzultzea saihestu badu ere, ez du oreka politiko egonkorrik sortu.

Kasu bakoitzean, patroi bera errepikatzen da: existentziazko gatazka kudeatzeko diseinatutako akordioa, bere garaian moldagarria, gobernantza iraunkorrerako diseinatutako akordio bihurtzeko instituzio-gaitasunik ez duena. Trantsizioa ahalbidetzen duen anbiguotasuna tranparen arkitektura bihurtzen da. Sortzaileen pragmatismoa ondorengoan espetxe bihurtzen da.

Espainia kasu hauen artean arrakastatsuen da —funtzionatu zuen trantsizioa, sendotu zen demokrazia, eutsi zion estatu plurinazionala. Eta, hala ere, bera ere harrapatuta dago. Espainiak, elkarbizitzarako bere gaitasun kultural sakonarekin, bere Europako integrazioarekin, bere heldutasun demokratikoarekin, eta lurralde-autogobernuarekin dituen lau hamarkadako esperientziarekin, bere sortzaileek geroraturako akordioa osatu ezin badu, orduan inplikazioa da oinarritzko galderak geroratu dituen gizarte batek ere ezin dituela osatu —anbiguotasuna ez dela trantsizio-etapa bat, baldintza iraunkor bat baizik, eta iraunkortasun horren kostuak mugagabeki jasan behar direla soilik.

Baina Espainiak akordioa osatu badezake —1978ko Konstituzioak inoiz eman ez zuen itxiera integratzailearen gaitasuna eraiki badezake, txosten honek deskribatu dituen esku-hartze ortogonalen eta mekanismo ebolutiboen bidez— orduan txantilo bat eskaintzen du beren trantsizioetan izoztutako beste gizarte batzuentzat. Espainiako demostrazioa indartsua izango litzateke hain zuzen ere Espainia ez delako estatu porrot bat, ez demokrazia hauskor bat, ez ertz bateko gizarte bat. Bere oinarriak finkatzeko gai izan ez den demokrazia arrakastatsu, egonkor eta europar bat da. Espainiak bere arkitektura osa badezake, frogatzen du anbiguotasunak ez duela iraunkorra izan behar —trantsizioak azkenean akordioari bide eman diezaiokeela, eta akordioa trantsizioak saihesteko diseinatua zen existentzia-hausturarik gabe eraiki daitekeela.

7.4 Bektore Positiboak

Serie honen diagnostiko-esparruak, zintzotasunez aplikatua, funtzionatzen ari dena aitortu behar du —ez kritika orekatzeko aringarri gisa, baizik eboluzio-bektore positiboak trantsizio-arkitektura eraiki behar den lehengai direlako.

2019tik honako koalizio-gobernuek benetako instituzio-berrikuntza bat ordezkatzeko Espainiako praktika politikoan. Aro demokratikoaren zatirik handienean, Espainia alderdi bakarreko gehiengoek edo gutxiengo gobernu egonkorrek gobernatu zuten. Koalizio-gobernantza zabalki berez ezegonkortzat jotzen zen, Italiako Lehen Errepublika ezaugarritu zuen krisi iraunkor motarako errezeta. PSOE-Podemos gobernuak (2020–2023) eta egungo PSOE-Sumar koalizioak frogatu dute alderdi anitzeko gobernuak, zalantzarik gabe alderdi bakarreko agintea baino konplexuagoa izan arren, bideragarria dela Espainian. Aurrekontuak onartu dituzte, politika inplementatu dute, eta 2015–2019 hauteskunde-kaosaren estandarren arabera egonkortze

esanguratsua ordezkatzeko duten aldietan biziraun dute. Koalizioaren aroak alderdi arteko negoziazioa behartu du aro majoritarioak inoiz eskatu ez zuen eskalan, benetan maila anitzeko eta alderdi anitzeko demokrazia batek behar dituen trebetasun politikoak eta ohitura instituzionalak eraikiz.

Euskal Herriko *concierto económico*-ak autonomia fiskal asimetrikoa Espainiako estatuaren kohesioarekin bateragarria dela erakusten duen demostrazio gisa funtzionatzen jarraitzen du. Euskal eredia ez da bere tentsiorik gabea —*cupo*-aren aldizkako berriro negoziazioak biziki politikoak dira— baina mende bat baino gehiago biziraun du bere forma modernoan eta Espainiako eskualde ekonomikoki arrakastatsuenetako baten oinarri fiskala eman du. Ereduaren existentziak ezeztatzen du asimetria fiskalak nahitaez estatuaren desegitera daramala dioen aldarrikapena. Beste nazionalitate historiko batzuek dei dezaketean aurrekari funtzionagarri bat da, eta gobernu zentralak, hura orokortzeko errezelo izan arren, ezin du ezinezkotzat baztertu.

Kataluniako berrikuntza-klusterrek —bioteknologian, energia berriztagarrian, zerbitzu digitaletan eta manufaktura aurreratuan— Europako eta sare globaletan integratutako benetako dinamismo ekonomikoa ordezkatzeko dute. Bartzelonak Europako hiririk dinamikoenetako bat izaten jarraitzen du, talentu eta inbertsiorako imana, bere kokapenez baliatzen dena bai Katalunian bai Espainian, bai Espainiako merkatuan bai Europako merkatu bakarrean. Kataluniako ekonomiaren etengabeko indarrak, azken hamarkadako turbulenzia politikoa gorabehera, frogatzen du lurralde-gatazka eta bizitasun ekonomikoa elkarrekin bizi daitezkeela —eta lurralde-mugetan zehar lankidetzarako kasu ekonomikoa sendoa dela parte hartzen duten lurraldeen konstituzio-estatusa gorabehera.

Eskualde arteko lankidetzak, gutxiegi garatua egon arren, ez da falta. Energia berriztagarriaren sektoreak mugaz gaindiko lankidetzak sortu ditu —Galizia eta Gaztela eta Leon hartzen dituen energia eolikoaren klusterrak, Andaluzia eta Extremadura arteko eguzki-energiaren lankidetzak— integrazio horizontalaren logika ekonomikoa frogatzen dutenak. COVID-19 pandemiak aurrekaririk gabeko koordinazioa behartu zuen autonomia erkidegoen artean osasun publikoaren neurrietan. Ur krisiak ibai-arroak partekatzen dituzten eskualdeen arteko lankidetzak informala sortu du, instituzio-esparru formalik ezean ere. Hauek ez dira berez eraldatzaileak, baina txosten honek irudikatzen duen federalismo sarean oinarritua haz daitekeen haziak dira.

Eta Espainiako publikoak, dena gorabehera, gobernantza demokratikoarekin, Europako integrazioarekin eta gatazka politikoen konponbide baketsuarekin konprometitua jarraitzen du. Azken hamarkadako manifestazio jendetsuak —Kataluniako independentziaren alde, independentziaren buruzagien aurkako zigor judizialen aurka, edo ordena konstituzionalaren defentsan— erabat baketsuak izan dira gehienbat. Indarkeria politikoarekiko tolerantzia zerotik gertu dago. Gerra Zibilaren memoria, lausotzen ari den arren, lehia demokratikoaren mugetatik haratago gatazka politikoaren eskaladaren aurkako kultura-eustura indartsu bat izaten jarraitzen du. Hau baliabide demokratiko sakona da. Trantsizioak arrakasta izan zuen nahikoa jende bakea arriskatzeko prest zegoelako. Osatzeak arrakasta izango du nahikoa jende konponbidea arriskatzeko prest badago.

7.5 Ondorio Zintzoa

Txosten honek defizit bat deskribatu du eta trantsizio-arkitektura bat proposatu. Orain osatzearen perspektibei buruzko ondorio zintzo bat eskaini behar du.

Espainiaren ibilbidea, egungo baldintzetan, polo zentralizatzaile eta zentrifugoen arteko oszilazio jarraitu baterantz doa, Europar Batasunaren kanpo-aldamioak kolperik latzenak xurgatzen dituelarik, baina baita egiturazko erreformaren mugagabeko geroratzea ahalbidetu ere. Adostasunaren Makinak 1978ko akordioaren oinarriko anbiguotasunak mehatxatzen dituen edozein erreformari aurre egingo dio. Konstituzioa aldatzeko prozedurak disuasioz diseinatuta daude. Zatiketa politikoak bermatzen du konstituzio-erreforma formalerako beharrezko super-gehiengoak ezin direla bildu. Lurralde-polarizazioak bermatzen du erreformarako edozein proposamen bi aldeetatik erasotua izango dela. Lehenetsitako emaitza ez da kolapsoa, linbo iraunkorra baizik —egonkorra, demokratikoa, europarra, baina konstituzionalki finkatu gabea, geroratzearen metatutako kostuak oszilazioaren ziklo bakoitzean igoz.

Baina lehenetsitako emaitzak ez dira saihestezineko emaitzak. Espainiako gobernantza-tradizioak bere baitan ditu bere osatzerako baliabideak. Ezberdintasun sakonen aurrean elkarbizitza ahalbidetzen duen

convivencia

. Gatazkarik errotuenak ere kudeatu daitezkeela frogatzen duen trantsizio arrakastatsu baten memoria instituzionala. Eboluzio kudeaturako kanpo-esparru bat ematen duen Europako integrazioa. Krisiz krisi biziraun duen legitimitate demokratikoa. Trantsizioaren konpromisoetan gutxiago inbertitua dagoen eta trantsizioak geroratutako akordioa eskatzeko prestuago dagoen belaunaldi gazteago baten inpazientzia gero eta handiagoa.

Txosten honek proposatzen duen trantsizio-arkitektura ez da arrakastaren bermea. Espainiako gizartearen energia integratzailea instituzio iraunkor, legítimo eta maila anitzekoen eraikuntzara bideratua izan dadin probabilitatea handitzeko esparru bat da, duela hamarkada batzuk konponduak izan beharko ziratekeen tentsioen kudeaketa amaigabea disipatua izan beharrean. Pizgarri fiskalek, gobernantza sarean oinarrituak eta demokrazia deliberatiboak Adostasunaren Makina saihesteko gaitasunean egindako apustu bat da —eta mekanismo hauek sortzen duten irekiera aprobeztatzeko Espainiako sistemaren barruan behar adina borondate politikoren existentzian.

Apustuak porrot egin dezake. Adostasunaren Makinak erreforma oro neutraliza dezake. Eskualde Arteko Itunen Funtsa saihesteko diseinatua dagoen zentro-periferia dinamika bertikalak harrapa dezake. Herritarren Batzarrak argitaratu eta aintzat hartuko ez diren gomendioak sor ditzake. Konstituzio izoztuak beste belaunaldi batez izoztuta jarrai dezake, eta oszilazioak jarrai dezake, eta geroratzearen kostuak meta daitezke sistemak haiek kudeatzeko gaitasuna gainditu arte.

Baina apustua egitea merezi du, alternatiba ez delako egonkortasuna —etorkizunaren kontsumo motel eta duina da orainaren aldetik, trantsizioak ahalbidetu behar zuen akordioaren geroratze iraunkorra, gatazka kudeatzeko makina bat soilik ez, baizik etorkizun partekatu bat eraikitzeke etxe bat den estatua merezi duten

herritarren sufrimendu isila. Esparruak zehaztu dezake zer aldatu behar den, eta nola. Ezin du zehaztu noiz edo ea aldaketarako borondate politikoa sortuko den. Aldaketa posible dela, horretarako baliabideak existitzen direla, eta hura geroratzearen kostua Krisia–Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–Egokitzapena begiztaren ziklo bakoitzean igotzen dela argudiatu dezake soilik.

7.6 Azken Hitza

1978ko Espainia berrogei urteko diktaduratik irteten ari zen herrialde bat zen, gerra zibilaren trauma konpondu gabeei aurre egiten, instituzio demokratikoentzat mehatxu sinesgarria zen armada batekin, eta estatu zentralistak beti ukatu zien aitortza eskatzen zuten euskal eta kataluniar nazionalismoarekin. Konstituzioaren sortzaileek baldintza horiei begiratu eta aukera kalkulatu bat egin zuten: ziurtatu trantsizioa lehenik, geroratu akordioa. Anbiguotasuna kudeatzeko diseinatutako konstituzioa idatzi zuten —oinarrizkoenei buruz ados ez zirenek elkarrekin bizi, beren burua gobernatu eta etorkizun demokratiko partekatu bat eraiki zezaketen esparru bat sortzeko. Arrakasta izan zuten. Espainia demokrazia da gaur haiek arrakasta izan zutelako.

Gaurko Espainiak baldintza ezberdinei egiten die aurre. Trantsizioa segurua izan da lau hamarkadaz. Armada kontrol zibilaren pean dago. Nazionalitate historikoek autogobernurako gaitasuna frogatu dute. Europar Batasunak emaitzarik txarrenak egonkortzen dituen eta eboluzio kudeatu eta inkrementala izateko baldintzak sortzen dituen kanpo-esparru bat ematen du. Sortzaileen aukera zuzena izan zen beren garairako. Ez da jada zuzena guretzat.

Orain egitekoa ez da sortzaileen lorpena arbuatzea, hura osatzea baizik —haiek nahita geroratu zuten itxiera integratzailearen arkitektura eraikitzea, haiek aurre egin zietenak baino askoz baldintza aldekoagoetan. 1978ko Konstituzioa diktaduratik demokraziarako zubi bat izan zen. Ez zen inoiz helmuga izateko pentsatua. Helmuga Espainiako estatuaren errealitate plurinazionala ez den soilik kudeatua, baizik adierazia, ez soilik toleratua baizik instituzionalki integratua den gobernantza arkitektura egonkor, legitimo eta maila anitzeko bat da. Zubiak eutsi dio. Kosta zeharkatzea osatzeko garaia da —ez zubia deseginez, baizik zubiak beti iritsi behar zuen urrutiko ertzean instituzioak eraikiz.

Sortzaileek galderarik zailenak geroratu zituzten biziraupena jokoan zegoelako. Biziraupena ez dago jada jokoan. Orain egitekoa haiek irekita utzitako galderei erantzutea da —haiek hasitako akordioa osatzea.

Convivencia

-k trantsizioa ahalbidetu zuen. Itxiera integratzaileak orain osatzea ahalbidetu behar du. Baliabideak existitzen dira. Gaitasuna existitzen da. Geratzen dena da Espainia salbatu zuen anbiguotasuna orain mugatzen duen anbiguotasuna dela aitortzeko borondatea —eta osatzea hasi behar dela geroratzearen metatutako kostuek herrialdeari lau hamarkadaz eutsi dion elkarbizitzarako gaitasuna gainditu baino lehen. Espainiak trantsizioaren artea menderatu zuen. Kontua orain akordioaren artea menderatu dezakeen da.

A Eranskina: Balio-Sistemak eta Politika Mentalitateak — Gida Espainiako Testuingururako

Eranskin Honen Oharra

Txosten honen gorputz nagusiak garapenaren psikologiako edo teoria kulturalako terminologia espezializatu sailhesten du. Gobernantza arkitekturaren, Itxiera Integratzailearen Defizitaren eta Krisia-Zentralizazioa-Mobilizazio Periferikoa-Egokitzapena Begiztaren hizkuntzan hitz egiten du. Eranskin honek lente osagarri bat eskaintzen die Espainiako gobernantzan jokoan dauden balio-sistemen dinamika sakonagoak ulertu nahi dituzten irakurleei. Aukerakoa da, baina txostenaren azpiko logika guztiz gardena egiten du.

A.1 Oinarrizko Ideia

Instituzio eta kultura politiko ezberdinek grabitate-zentro ezberdinetatik funtzionatzeko joera dute gobernantzaz, baliabideez eta aldaketaz pentsatzeko moduari dagokionez. Hauek ez dira pertsonalitate motak edo alderdi-afiliazioak, modu soltean biek korrelazionatzen duten arren. Azpiko balio-sistemak dira — erreala, legitimoa eta garrantzitsua sentitzen dena eraikitze moduak.

Balio-sistema bakoitzak bizi-baldintza partikularrei emandako erantzun koherente bat ordezkatzeko du. Bat bera ere ez da "hobea" inongo zentzu absolutuan. Bakoitzak baldintza jakin batzuetan sortzen diren indargune ezaugarriak eta beste batzuetan sortzen diren puntu itsu ezaugarriak ditu. Gizarte konplexu bateko gobernantzaren erronka balio-sistema anitzen kezka legitimoak integratzea da, bakar batek harrapatu gabe.

Hemen erabilitako esparruak Spiral Dynamics teoria integraletik edaten du. Jarraian datorrena Espainiako gobernantza garaikiderako garrantzitsuenak diren sistemen mapa sinplifikatu bat da.

A.2 Balio-Sistemak Espainiako Arloan

Ordena eta Egonkortasuna (batzuetan "Urdina" deitua) — Konstituzio eta Instituzio Estatua. Espainiako testuinguruan, mentalitate hau 1978ko Konstituzioaren beraren bidez adierazten da —arau aurreikusgarriak, instituzio-hierarkia eta diktaduraren arbitrariotasunaren ondorengo bizitza demokratikorako esparru legala ezartzeko diseinatutako dokumentua. Ordena konstituzionala, monarkia, botere judiziala eta funtzionario zerbitzua egonkortasuna, prozedura-osotasuna eta zuzenbide estatua lehenesten dituen balio-sistema Urdin baten adierazpenak dira. Indarguneak: konstituzio-akordioak demokratizazio baketsurako esparrua eman zuen eta legitimitate zabala agindu du lau hamarkada baino gehiagoz. Puntu itsuak: testu konstituzionalaren izaera izoztua, oinarrizko galderen konponbidea eragozten duen nahitako anbiguotasuna, eta edozein konstituzio-erreforma esanguratsu trantsizioak bermatu zuen egonkortasunarentzako mehatxu

gisa tratatzen duen Adostasunaren Makina. Itxiera Integratzailearen Defizita, Spiral Dynamics-en terminoetan, arkitektura konstituzional Urdina trantsizioko konpromiso batetik akordio iraunkor eta maila anitzeko batera eboluzionatzearen porrota da.

Lorpeneko eta Eraginkortasuna (batzuetan "Laranja" deitua) — Espainia Modernizatzaile eta Europarra. Espainiak Francoren garaiko atzeratu agrarista isolatu batetik ekonomia moderno eta globaluki integratu batera izandako eraldaketa Europan Laranjak bultzatutako modernizazioaren adibiderik dramatikoenetako bat da. EBko kidetza, azpiegitura-inbertsioa, bankatik energia berriztagarrietara abiadura handiko treneraino sektoreetan mundu-mailan lehiakorrak diren enpresen hazkundera, eta Madrilen, Bartzelonan eta Bilbon hiri-ekonomia dinamikoen sorrera berrikuntza, lehiakortasuna eta emaitza neurgarriak baloratzen dituen mentalitate baten adierazpenak dira. Indarguneak: dinamismo ekonomikoa, orientazio globala, eta Europako funtsak xurgatu eta instituzioak modernizatzeko gaitasun pragmatikoa. Puntu itsuak: turismoan oinarritutako oreka ekonomikoa, krisi sistemikoa ezabatzeko adina soldata baxuko enplegu ematen duena egiturazko bertsio-berritzerako presioa sortu gabe, eta Berrikuntza-Gobernantza Arrakala —mundu-mailako azpiegitura eta mundu-mailan lehiakorrak diren enpresak eraikitzen dituen gizarte berak ezin du gaitasun hori konstituzio-osatze bihurtu.

Inklusioa eta Zaintza (batzuetan "Berdea" deitua) — Ongizate Estatua, Lurralde Pluralismoa eta Balio Progresistak. Espainiako osasun-laguntza unibertsalaren sistemak, politika sozial progresisten bere adopzio azkarrak (sexu berekoen arteko ezkontza 2005ean legeztatua, genero-berdintasunaren legeria integrala), autonomia erkidegoen bidez aniztasun linguistiko eta kulturalaren aitortzak, eta bere gizarte zibil biziak inklusioa, eskubideak eta kalteberen babesa lehenesten dituen balio-sistema Berde baten adierazpenak dira. Indarguneak: elkartasun sozialarekiko konpromiso sakona, ezberdintasunaren aurrean *convivencia*-rako gaitasun kulturala, eta lurralde-autonomiaren bidezko pluralismoaren instituzio-adierazpena. Puntu itsuak: pluralismo Berdea zatitzeko joera —autonomia erkidego bakoitzak, identitate-talde bakoitzak, kausa progresista bakoitzak bere aitortza propioa bilatzen du, osotasun koherente batean konektatuko lituzketen mekanismo integratzailearik gabe. Txostenean deskribatutako "integrazio-gaitasunik gabeko pluralizazioa" dinamika, Spiral Dynamics-en terminoetan, trantsizioak askatu zuen aniztasun Berdea konektatzeko maila Horiko mekanismo nahikorik eza da.

Integratzailea eta Sistemikoa (batzuetan "Horia" deitua) — Falta Den Itzulpen-Geruzak. Mentalitate honek egokitzapen funtzionala, kontzientzia sistemikoa eta perspektiba anitzak integratzeko gaitasuna lehenesten ditu, horietako bakar batek harrapatua izan gabe. Espainian, sakabanatuta dago —politika-planifikatzaile jakin batzuen pentsamendu sistemikoa, eskualde arteko lankidetza-esperimentu batzuen ikuspegi integratzailea, lurralde-mugetan zehar lan egiten duten udalerrien eta gizarte zibileko erakundeen ikuspegi holistikoa— baina ez dago oraindik konstituzio-mailan instituzionalizatua. Txosten honetan proposatutako trantsizio-arkitektura —EBren Baldintzatasun Aldaketa, udal sareen gobernanta, bioeskualde-gobernanta, herritarren batzarrak— mekanismo Horiak dauden Urdina-Laranja-Berdea konfigurazioan txertatzeko diseinatua dago, 1978ko akordioak inoiz eman ez zuen gaitasun integratzailea sortuz.

A.3 Itxiera Integratzailearen Defizita Balio-Sistemen Konfigurazio Arazo gisa

Espainiako gobernanta-sistema Urdina, Laranja eta Berdearen konfigurazio ezegonkor batek menperatzen du, konstituzio-akordiorako beharrezkoa den integrazio Horia inoiz lortu ez duena. Ordena konstituzional Urdina 1978ko konpromisoetan izoztua jarraitzen du, aldatutako baldintzek eskatzen duten eboluzioa eragotziz. Modernizazio Laranjak ekonomia eta gizartea eraldatu ditu, baina deskonektatua dago epe luzean eutsiko liokeen gobernanta-arkitekturarekin. Pluralismo Berdeak aniztasuna aitortu eta ahaldundu du, baina aniztasun hori instituzio-esparru egonkor eta partekatu batean bihurtuko luketen mekanismo integratzailearik ez du. Eta sistema hauek konektatu ditzakeen gaitasun Horia —azpiegitura deliberatiboa, gobernanta horizontaleko mekanismoak, konstituzio

kaizen

-a— zatika baino ez dago presente.

Itxiera Integratzailearen Defizita, Spiral Dynamics-en terminoetan, Espainiako gizartearen lehian dauden balio-sistemak —Urdin zentralista, Laranja modernizatzailea, Berde pluralista— konstituzio-esparru koherente baten barruan elkarrekin bizitzea ahalbidetuko lukeen itzulpen-geruza Horia behar adina garatuaren eza da, polo bateraezinen artean ozilatu beharrean. Geruza hori eraikitzea da Espainiak aurre egiten dion gobernanta-erronka nagusia. Txosten honetan deskribatutako trantsizio-arkitektura hori egiteko esparru bat da —ez dauden balio-sistemetako bat bera ere ordezkatzuz, baizik aurkakotasuna baino negoziatzea ahalbidetzen dieten mekanismo integratzaileak eraikiz.

B Eranskina: Nazioarteko Analogiak eta Aurrekariak

Txosten honetako proposamenak ez dira aurrekaririk gabeak. Ondorengo adibideek hainbat herrialdetan zehar itxiera integratzailearen mekanismoen existitzen diren inplementazioak ilustratzen dituzte, arreta berezia jarriz demokrazia plurinazionaleri eta gatazka osteko konstituzio-akordioei.

B.1 Alemania: Federalismo Kooperatiboa eta Bundesrat-a

Alemaniako arkitektura federalak, Bigarren Mundu Gerraren ondoren aliatuen okupaziopean diseinatua nazismoa ahalbidetu zuen zentralizazioa eragozteko helburu esplizituarekin, Europako federalismo kooperatiboaren eredurik garatuena ematen du. Bundesrat-ak —*Länder* gobernuetako ordezkariak osatutako goi ganberak— eskualdeei zuzeneko instituzio rola ematen die nazio legedian. Berdintze fiskalaren sistemak (*Länderfinanzausgleich*) *Länder* aberatsagoen eta txiroagoen artean baliabideak birbanatzen ditu mekanismo garden eta formula bidezko baten bidez. Funtsezkoa den bezala, Alemaniako Oinarrizko Legeak Auzitegi Konstituzional Federal bat ezartzen du federazioaren eta *Länder*-en arteko gatazkak epaitzeko aginpide esplizituarekin —benetan independentea den bitartekari bat, Espainiako Auzitegi Konstituzionala, bere botere formal guztiengatik, inoiz bihurtu ez dena periferien begietan. Espainiarentzat, Alemaniako ereduak frogatzen du federalismo asimetrikoa —*Länder* ezberdinek gaitasun fiskal ezberdinak eta pisu politiko ezberdinak dituzte— konstituzio-akordio egonkor batekin batera bizi daitekeela, lankidetzan eta epaitze instituzio-mekanismoak sendoak direnean.

B.2 Belgika: Kontsoziazionalismoa eta Egokitzapen Plurinazionala

Belgikak estatu unitario batetik monarkia federal eta plurinazional batera izandako eraldaketak Espainiako lurralde-eboluzioaren paralelo europarrak hurbilena ematen du. Belgikako konstituzio-arkitekturak zatiketa linguistiko eta kultural sakona —nederlanderaz hitz egiten duen Flandria, frantsesez hitz egiten duen Valonia, eta Brusela eskualde elebiduna— komunitate eta eskualde gainjarrien sistema konplexu baten bidez egokitzen du, bakoitza bere parlamentu eta gobernuarekin. Belgikako ereduak ez dago bere disfuntziorik gabe —gobernu-eraketak errutinaz urtebete baino gehiago hartzen du, eta estatuak gobernu federalik gabe funtzionatu du aldi luzeetan— baina frogatzen du konstituzio-akordio plurinazionala posible dela estatuaren desegiterik gabe. Espainiarentzat, Belgikak bai inspirazioa bai zuhurtzia ematen ditu: inspirazioa nortasun nazional bereizgarrien konstituzio-aitortza partekatutako estatu-esparru batekin bateragarria izan daitekeela, eta zuhurtzia arkitektura kontsoziazionalak, integrazio-mekanismo nahikorik ez badu, bere geldialdi forma propioak sor ditzakeela.

B.3 Kanada: Federalismo Asimetrikoa eta Quebecar Galdera

Kanadak Quebeceko separatismoarekin duen esperientziak —bi erreferendum (1980 eta 1995), bigarrena garaipenetik ehuneko puntu bakarrera geratu zena— Espainiako galdera kataluniarraren nazioarteko analogorik hurbilena ematen du. Kanadako erantzunak konbinatu ditu Quebeceko estatus bereizgarriaren konstituzio-aitortza (quebectarrak Kanada batu baten barruko nazio gisa aitortzen zituen 2006ko mozioa), akordio federal asimetrikoak (Quebecek beste probintziek ez dituzten immigrazio eta kultura-politikaren gaineko botereak ditu), eta sezesiorako konstituzio-esparrua ezarri zuen Auzitegi Goreneko erreferentzia-erabaki bat (1998): independentzia aldebakarrekoa legez kanpoko da, baina erreferendumeko gehiengo argi batek gobernu federala fede onez negoziatzera behartuko luke. Espainiarentzat, Kanadako ereduak frogatzen du lurralde-arazoa konstituzionalki kudeatu daitekeela, ez separatismoari amore emanaz ez indarraren bidez zapalduz —negoziaziorako esparru argi eta legalki oinarritu batek konponbide demokratikorako baldintzak sortzen dituela azken emaitzak eztabaidatua izaten jarraitzen duenean ere.

B.4 Irlanda: Herritarren Batzarrak eta Konstituzio-Deliberazioa

Irlandako herritarren batzarrak —ezkontza-berdintasunari, abortuari eta klima-aldaketari buruz— sistema politikoak konpontzeko gai izan ez ziren konstituzio-galderak desblokeatzen dituen demokrazia deliberatiboaren munduko adibiderik arrakastatsuenak dira. Batzarrek ausaz hautatutako herritarren bildu zituzten, aditu-informazioa eta errazte profesionala eman zizkieten, eta legitimitate publiko zabala agindu zuten eta erreferendum bidez onartuak izan ziren gomendioak sortu zituzten. Espainiarentzat, Irlandako esperientziak txantilo bat ematen du Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzar batek nola sor ditzakeen

Las Dos Españas

-en dinamika alderdikoian harrapatuta dauden Gorteak egituraz sortzeko ezgai diren mandatu publiko legitimoak.

B.5 Hegoafrika: Konstituzio-Trantsizioa eta Memoria Historikoa

Hegoafrikak apartheidetik demokraziarako trantsizioak, eta harekin batera etorri zen konstituzio-akordioak, ikasgaiak eskaintzen ditu sakonki zatitutako gizarteek nola negoziatu ditzaketen konstituzio-esparruak, konpondu gabeko trauma historikoari heltzen dioten bitartean. Egia eta Adiskidetze Batzordeak (TRC), Desmond Tutu artzapezpikuak zuzendua, eredu bat eman zuen gizarte batek iraganeko krimenei nola aurre egin diezaiekeen, akordio demokratiko hauskorra zartatu dezakeen justizia erretributiborik gabe. Espainiarentzat, Hegoafrikako esperientziak txantilo bat ematen du

pacto del olvido

-a —Francoren garaiko krimenak ahazteko akordio inplizitua, trantsizio baketsuaren truke— nola ordezkari daitekeen azkenean ordena demokratikoa mehatxatzen ez duen kontu-hartze zintzoago batekin.

C Eranskina: Gobernantza Ingeniaritza gisa Konexioa

C.1 Oinarri Arkitektonikoa

Txosten honek lan sakonago batetik edaten du: Gobernantza Ingeniaritza gisa seriea, gobernantza instituzioak feedback kontrol-sistema gisa modelatzen dituzten azterketa formalen multzoa, kontrol-teoria, informazio-teoria eta zibernetikako matematika estandarra erabiliz. Seriea teknikoa da; eranskin honek bere oinarriko aurkikuntzak hizkuntza ez-teknikoan laburbiltzen ditu eta Itxiera Integratzailearen Defizitaren diagnostikoa nola oinarritzen duten erakusten du.

C.2 Sei Artikuluak Laburrean

I. Artikulua — Gobernantza Egonkortasun Simulagailuak frogatzen du seinale agregatueta funtzionatzen duten gobernantza-sistema zentralizatuak informazio espaziala suntsitzen dutela. Espainiako lurralde-arkitekturak, bere egungo forman, dinamika hau zehazki erakusten du: Madrildik igarotzen den aginte fiskal eta politikoaren fluxu bertikalak autonomia erkidegoen errealitate anitzak esparru nazional bakar batean agregatzen ditu, informazio espaziala suntsituz —kexa espezifikoak, identitate bereizgarriak, tokiko ezagutza—, benetan maila anitzekoa den sistema batek eskala egokian prozesatuko lituzkeenak. Txosten honetan proposatutako gobernantza horizontaleko mekanismoak —eskualde arteko itunak, udal sareen gobernantza, bioeskualde-gobernantza— egungo arkitekturak ezabatzen duen informazio prozesamendu banatua berrezartzeko diseinatuta daude.

II. Artikulua — Fraktaltasuna Egonkortasun gisa frogatzen du eskala bakarreko kontrolagailu batek ezin dituela aldi bereko perturbazio azkar, ertain eta geldoei aurre egiten dien sistema bat egonkortu. Espainiak hiru bandetan zeharreko perturbazioei egiten die aurre: krisi politiko azkarrak (2017ko Kataluniako erreferenduma, 2023ko amnistia legearen aurkakotasuna), presio ekonomiko eta sozial ertainak (turismoan oinarritutako oreka, lan-merkatuaren dualtasuna, belaunaldi-bazterketa), eta joera sekular geldoak (barnealdearen hustutze demografikoa, klimak eragindako ur krisia, monarkiaren legitimitate beherakorra). Egungo arkitektura krisi politiko azkarren kudeaketarako kalibratua dago nagusiki —155. artikulua, esku-hartze judizialak, koalizio-negoiazioak—, lurralde-presioak etengabe areagotzen ari diren perturbazio ertain eta geldoak neurri handi batean jorratu gabe geratzen diren bitartean. Trantsizio-arkitekturak fraktaltasun-printzipioak eskatzen duen eskala anitzeko erantzun-gaitasuna sortzeko diseinatua dago.

III. Artikulua — Behatgarritasun-Demokrazia Konexioak frogatzen du herritarren lehentasunak ezin direla modu fidagarrian transmititu ordezkari-tza-kate sakonen bidez. Espainiako ordezkari-tza-katea bereziki moteldua dago lurralde-dimentsioak: herritar katalan baten lehentasunek autonomia erkidegoko politikatik, alderdi nazionaleko egituretatik, parlamentuko koalizio-negoiazioetatik eta Auzitegi Konstituzionalaren iragazki judizialek igaro behar dute politika-geruzara iritsi aurretik. Txosten honetan proposatutako

herritarren batzarrak, udal sareak eta eskualde arteko itunak behaketa-katea laburtzeko diseinatuta daude, herritarren lehentasunak gobernantza-erabakiekin konektatuz ordezkari-arkitektura moteldu eta geruza anitzekoa saihesten duten kanalen bidez.

IV. Artikulua — Beharrezko Aniztasuna eta Komunak frogatzen du dimentsio baxuko behaketa duten gobernantza-sistemek ezin dituztela aniztasun handiko baliabide-sistemak egonkortu. Espainiako gobernantza-sistemak behaketa-aniztasun baxua du bere lurralde-errealitatearekiko: lurralde-dinamikak zentro-periferia gatazkaren dimentsio bakarretik prozesatzen ditu nagusiki, *La España Vacuada*-ren hiruko errealitatea, ur sistemen mugaz gaindiko interdependentzia ekologikoak eta mapa konstituzionalak ezkutatzen dituen geografia ekonomiko funtzionalak galduz. Udal sareen gobernantza eta bioeskualde-gobernantza itunak gobernantza-sistemaren behaketa-aniztasuna handitzeko diseinatuta daude, egungo arkitekturak erregistratu ezin dituen lurralde-errealitatearen dimentsioak ikusgarri eginez.

V. Artikulua — Koordinazio Porrotaren Zerga frogatzen du lau porrot-moduak ez direla gehitzen — biderkatu egiten direla. Espainiak elkarrekintza espezifiko bat erakusten du zentro-periferia arkitektura bertikalak sortutako itsutasun espazialaren (I. Artikulua), presio estruktural geldoen ordezkari politiko azkarretarako kalibratutako sistema batek sortutako maiztasun-hutsunearen (II. Artikulua), eta lurralde-errealitatearen dimentsio osoa erregistratu ezin duen konstituzio-esparru batek sortutako behaketa-aniztasun baxuaren (IV. Artikulua) artean. "Zerga" Espainian anbiguotasun iraunkorraren kostu konposatua da — oszilazioaren ziklo bakoitzak konfiantza higatzen du, polarizazioa sakontzen du eta kapital politikoa kontsumitzen du, azpiko tentsioak konponduko lituzkeen itxiera integratzailea progresiboki lortzeko zailagoa bihurtuz.

VI. Artikulua — Aniztasun Hutsuneak Ashbyren Beharrezko Aniztasunaren Legea hedatzen du instituzio-balioaren arkitekturara, frogatuz dimentsio baxuko balio-arkitekturek sistematikoki bazterten dituztela azkenean destabilizatzen dituzten perturbazio-dimentsioak. Espainiako konstituzio-balioaren arkitektura eraginkorki dimentsio bakarrekia da —egonkortasunerako eta adostasunerako optimizatuz— eta baztertutako dimentsioak (lurralde-justizia, aitortza plurinazionala, zuzentasun fiskala, belaunaldi-ekitate) dira aldizka sistema Krisia–Zentralizazioa–Mobilizazio Periferikoa–Egokitzapena Begiztaren bidez desegonkortzen dutenak. Trantsizio-arkitektura, funtsean, Espainiako balio-arkitekturaren dimentsionalitatea handitzeko saiakera bat da —1978ko akordioak printzipioz aitortu baina inoiz praktikan operazionalizatu ez zuen errealitate plurinazionalaren dimentsio anitz eta murriztezinak aitortu eta erantzuteko instituzio-gaitasuna eraikitzeko.

C.3 Itxiera Integratzailearen Defizita eta Anbiguotasun Eraikitzailearen Mugak

Gobernantza Ingeniaritza gisa serieak lehen ordenako gobernanzarako egiturazko baldintzak identifikatzen ditu —behatgarritasuna, kontrolagarritasuna, beharrezko aniztasuna eta feedback osotasuna. Espainiak baldintza hauek betetzen ditu dauden konstituzio-esparruaren barruan: sistemak mehatxuak hauteman ditzake, haiei erantzun eta egonkortasuna mantendu. Egin ezin duena da esparrua bera eboluzionatu. Itxiera

Integratzailearen Defizita bigarren ordenako gobernantza-erronka bat da: ez arkitekturak bere oinarritzko funtzioak betetzeko porrota, baizik arkitekturak bere burua osatzeko gaitasunaren muga bat —trantsizioa ahalbidetu zuen anbiguotasuna akordioari eusten dion pluralismo instituzionalizatu bihurtzea.

Kontrol-teoriaren terminoetan, sistemak *irabazi* handia du krisi-kudeaketari dagokionez —zehaztasunez eta indarrez erantzuten die lurralde-erronkei. *Behatgarritasun* egokia du dauden konstituzio-esparruaren barruan. Falta duena da konstituzio-esparruari berari dagokion *gaitasun moldagarria* —bere oinarritzko parametroak birkonfiguratzeko gaitasuna, parametro horiek justifikatzen zituzten baldintzak aldatu ahala. Zuzenketa-prozedura izoztuak, adostasun-eskakizun debekatzaileak eta Adostasunaren Makinaren erantzun immunitarioa dira gaitasun moldagarri hori ezabatzen duten mekanismoak. Txosten honetan proposatutako esku-hartze ortogonalak gaitasun hori behetik gora eraikitzeke diseinatuta daude —konstituzio-arkitekturak zuzenean eman ezin duen gobernantza moldagarria sortuz, azpisistema paraleloen bidez.

Espainiako txostenak, beraz, Gobernantza Ingeniaritza gisa esparrua hedatzen du anbiguotasun izoztuaren baldintzapeko konstituzio-eboluzioaren erronka espezifikora. Frogatzen du anbiguotasunetik integrazioarako trantsizioak ez dituela soilik dauden esparruaren barruan instituzio hobeak eskatzen, baizik esparrua bera zalantzan jarri eta berrikusteko gai diren instituzioak —1978ko akordioak, bere lorpen guztiengatik, inoiz garatu ez zuen meta-gobernantza gaitasun bat.

D Eranskina: Aurrez Aurreko Objekzioak

D.1 "Espainia Europako estatu deszentralizatuenetako bat da jada. Zer integrazio gehiago behar du?"

Espainia oso deszentralizatua dago, egia da —hamazazpi autonomia erkidego, hezkuntzan, osasungintzan, polizian eta kultura politikan eskumen zabalekin. Baina deszentralizazioa ez da itxiera integratzailearen berdina. Egungo arkitekturak administrazio-autoritatea transferitzen du, kontrol fiskal eta politikoa zentroan mantentzen duen bitartean, eta ez du mekanismo egonkorrik ematen gobernu mailen artean ezinbestean sortzen diren gatazkak ebazteko. Emaidza negoziazio iraunkorra da, federalismo finkatuaren ordezt —sistema bat non autonomia erkidegoek kexak sortzeko adina botere duten, baina ez horiek konpontzeko adina, eta zentroak aldi baterako konponbideak inposatzeko adina autoritate duen, baina ez horiek iraunkor bihurtzeko adina legitimitate. Txostenak ez du deszentralizazio gehiago eskatzen. Mota ezberdineko maila anitzeko arkitektura bat eskatzen du —botereen banaketa argia dena, esparru fiskala legitimoa dena, eta gatazkak epaitzeko mekanismoak alderdi guztiek onartuak direna.

D.2 "1978ko Konstituzioak ondo zerbitzatu du Espainia. Zergatik arriskatu hura berrirekitzea?"

1978ko Konstituzioak bikain zerbitzatu zuen Espainia bere sorburu-helburuan —diktaduratik demokraziarako trantsizio baketsua. Hain zuzen ere konstituzioa hain arrakastatsua izan delako dira orain bere mugak ikusgai. Trantsizioa ahalbidetu zuen anbiguotasun eraikitzaileak orain akordioa eragozten du. Konstituzioa bere etsaien erasoetatik babestu zuten zuzenketa-prozedura izoztuek orain bere lagunaren eboluzioa eragozten dute. Txostenak ez du konstituzioa une konstituzional bakar eta orokor batean berrirekitzea eskatzen —horrek Adostasunaren Makinak sortzeko diseinatua dagoen erantzun immunitario zehatza eragingo luke. Osatze ebolutiboa eskatzen du: itxiera integratzailearen mekanismoak dauden testuaren azpian eraikitzea, eta testuari denboran zehar sortzen den gobernantza-errealitatearekin bat egiten uztea.

D.3 "Kataluniako independentzia mugimenduak bulkada galdu du. Zergatik heldu atzera egiten ari den arazo bati?"

Kataluniako independentziaren aldeko babesa jaitsti da, egia da, 2017ko gailurretik, eta egungo Kataluniako gobernu Alderdi Sozialistak zuzentzen du alderdi independentistek baino. Baina 2017ko krisia sortu zuten azpiko egiturazko dinamikek bere horretan jarraitzen dute. Lurralde-tentsio fiskalak ez dira konpondu. Politikaren judizializazioa ez da jorratu. 2017ko aurkakotasuna posible egin zuen konstituzio-esparrua ez da erreformatu. Egungo lasaitasuna oszilazioaren beheraldi zikliko bat da, ez egiturazko konponbide bat. Hurrengo krisia —shock ekonomiko batek, epaiketa judizial batek edo kalkulu politiko oker batek eraginda

— aurrekoa sortu zuten egiturazko baldintza berdinetatik sortuko da. Itxiera Integratzailearen Defizitari lasaitasun erlatiboko garai batean heltzea da estrategia zuzena hain zuzen ere: erreforma errazagoa da berehalako krisiak atzera egin duenean, gailurrean dagoenean baino.

D.4 "EBk ez du inoiz ados egongo estatu kideen gobernuak saihesten dituen Eskualde Arteko Itunen Funtz batekin."

EBk jada funtzionatzen ditu mugaz gaindiko eta eskualde arteko lankidetzaz zuzenean finantzatzen duten programa ugari, hiriburu nazionaletatik bideratu gabe —INTERREG, Lurralde Lankidetzarako Europako Taldekatzea, eta Kohesio Politikaren barruko hainbat ekimen pilotu. Txosten honetan proposatutako Itunen Funtz EBren existitzen den praktika baten hedapen bat da, ez hartatik irteera erradikal bat. Estatu kideek funtsaren diseinuaren eta esleipen-irizpideen gaineko kontrola mantenduko lukete; aldatuko litzatekeena funtsen zati baten bideratzea litzateke —Madrildik banaketa eskusibotik autonomia erkidegoen partzuergo lankideen zuzeneko sarbidera. EBk egiturazko interesa du eredu honen arrakastan: Espainiaren lurralde-egonkortasuna Europar proiekturako arriskua da, eta Espainiako lurralde-arkitektura egonkortzen duten mekanismoek Batasuna osotasunean indartzen dute.

D.5 "Herritarren batzarrak ariketa kosmetiko bat dira. Ezin dituzte gatazka politiko sakonak konpondu."

Irlandako esperientziak bestela iradokitzen du. Herritarren batzarrek ezkontza-berdintasunari eta abortuari buruz —hamarkadetan politikoki izoztuta egon ziren galderak, zatiketa moral eta erlijioso sakonak inplikatzeko zituztenak, eta sistema politikoa konpontzeko ezgai zenak— lege-ekintza desblokeatu eta legitimitate publiko zabala agindu zuten gomendioak sortu zituzten. Batzar-ereduak ez du arrakasta bermatzen; bere eraginkortasuna diseinu zainduaren, aditu-testigantza orekatuaren, errazte profesionalaren eta klase politikoaren aldetik bere gomendioekin aritzeko benetako konpromisoaren mendekoa da. Baina hainbat herrialdetako ebidentziak iradokitzen du ausaz hautatutako herritarrak, denbora, informazio eta laguntza egokiarekin, politika alderdikoiak konpondu ezin dituen gaiak buruz deliberazio ñabartua egiteko gai direla. Espainiako testuinguruan, Lurralde Finantziarioari buruzko Herritarren Batzar batek ez luke galdera fiskala "konponduko". Erakutsiko luke galdera produktiboki deliberatu daitekeela Espainiako herritarren zeharkako lagin adierazgarri batek —egungo sistema politikoak egiteko ezgai den demostrazio bat. Honek bakarrik eztabaidaren terminoak aldatuko lituzke.

D.6 "Analisi hau interesgarria da, baina ez da inoiz inplementatuko. Adostasunaren Makina indartsuegia da."

Adostasunaren Makina indartsua da. Konstituzioa aldatzeko prozedurak debekatzailerak dira. Zatiketa politikoak bermatzen du erreforma formalerako beharrezko super-gehiengoak ezin direla bildu. Lurralde-polarizazioak bermatzen du edozein proposamen bi aldeetatik erasotua izango dela. Txosten honek

eskaintzen duen ebaluazio zintzoa da lehenetsitako emaitza oszilazio jarraitua dela, EBren aldarnioak kolperik latzenak xurgatzen dituelarik, baina baita egiturazko erreformaren mugagabeko geroratzea ahalbidetu ere.

Baina lehenetsitako emaitzak ez dira saihestezineko emaitzak. Espainiako sistemak bere baitan ditu bere osatzerako baliabideak —ezberdintasun sakonen aurrean elkarbizitza ahalbidetzen duen

convivencia

, trantsizio arrakastatsu baten memoria instituzionala, eboluzio kudeaturako kanpo-esparru bat ematen duen Europako integrazioa, eta trantsizioaren konpromisoetan gutxiago inbertitua dagoen belaunaldi gazteago baten inpazientzia gero eta handiagoa. Txosten honek proposatzen duen trantsizio-arkitektura ez da Espainiak bere akordioa osatuko duen iragarpen bat. Osatzeak zer eskatuko lukeen zehaztapen bat da, eta hasi nahi dutenek eman ditzaketen lehen urratsetarako esparru bat. Apustuak porrot egin dezake. Baina merezi duen apustua da, alternatiba trantsizioak ahalbidetu behar zuen akordioaren geroratze iraunkorra delako.

E Eranskina: Egileari eta Metodoari Buruz

Egilea

Txosten hau hainbat kontinentetan zehar gobernantza-sistemei buruzko konpromiso konparatiboaren posizio batetik idatzia izan da, baina ez Espainiaren instituzio-nukleoaren barrutik. Egilea ez da espainiarra, ez da Espainian bizi, eta ez du Espainiako gobernantzaren barruan bizitako esperientziaren autoritatea aldarrikatzen. Hemen eskainitako perspektibak konplexutasunaren zientziarekin, garapenaren psikologiarekin (Spiral Dynamics), gobernantza-teoriarekin eta instituzio-diseinurako kontrol-teoriaren ikuspegiekin izandako konpromiso iraunkor batetik edaten du —diagnostiko baliotsuenak batzuetan diagnostikatzen ari den sistematik kanpotik etortzen direlako konbikzioarekin jarraitua, non barrukoek entzuten ez ikasi duten galderak egin daitezkeen.

Instituzio-boterearekiko distantzia muga bat eta baliabide bat da aldi berean. Espainiako politika-erabakien ehundura pikortatu eta egunerokorako sarbidea mugatzen du —arau ez idatziak, botere-egitura informalak, esparru formal batek jaso ezin duen bizi izandako errealtatea. Baina boterearekiko hurbiltasunak sarritan gogaitzen duen diagnostiko-askatasuna ahalbidetzen du. Txostenak ez du barruko ezagutza aldarrikatzen. Lente koherente bat aldarrikatzen du —instituzio-posizioak betetzen dituztenentzat eta bizi dutena ulertzeko esparruak bilatzen ari direnentzat erabilgarria izan daitekeena.

Egileak zuzenean lagundu du gobernantza-diseinuan Gobernantza Globaleko Esparruen, Gobernantza Ingeniaritza gisa lan-dokumentu seriearen, eta Aldaketa Sistemikorako Herrialde Txostenen bidez —horietako guztiak dokumentu honetan erreferentziatuak daude eta osorik eskuragarri egilearen webgunean. Txostena elkarrekiko zentzu-eraikuntzaren espirituan eskaintzen da, ez behin betiko adierazpen gisa. Feedbacka, kritika eta elkarrizketa ongietorriak dira.

Metodoari Buruzko Oharra

Txosten hau egituratutako eta hainbat eredutako sintesi-prozesu baten bidez garatu zen. Hainbat hizkuntza-eredu handi paraleloan aritu ziren lanean, bakoitzari Espainiaren gobernantza-arkitektura beren analisi-angelu erlatiboetatik aztertzeko eskatuz. Haien ekarpenak alderatu egin ziren, kontraesanak bilatzeko erronka egin zitzairen, eta egileak azken argumentuan integratu zituen. AA ikerketa-bazkide eta perspektiba-motor gisa aritu zen; epai editoriala eta erantzukizun intelektuala erabat giza mailakoak dira.

Metodo hau anplifikazio kognitiboaren esperimentu bat da: AA erabiltzea analisia errazteko eta nahita adimen estrategiko anitz elkarren ondoan jartzeko, bestela ikusezin mantenduko liratekeen patrioiak eta tentsioak azaleratuz. Txostena aberatsagoa da polifonia horregatik. Halaber, sintesi lan oro bezala, behin-behinekoa da. Ez du behin betikotasun aldarrikapenik egiten. Eskaintzen duen lenteak errealtatearen aurkako azterketa merezi duela aldarrikatzen du soilik —eta azterketa hori dela, azkenean, garrantzitsuena.

Herrialde Txostenen Seriea

Txosten hau Aldaketa Sistemikorako Herrialde Txostenen serieko hamalagarrena da. Lehenengoak Alemania aztertu zuen exekuzio-defizit baten lantearen bidez. Bigarrenak Frantzia aztertu zuen integrazio-defizit baten lantearen bidez. Hirugarrenak Suedia aztertu zuen feedback-defizit baten lantearen bidez. Laugarrenak India aztertu zuen sinkronizazio-defizit baten lantearen bidez. Bosgarrenak Europar Batasuna aztertu zuen koherentzia-defizit baten lantearen bidez. Seigarrenak Erresuma Batua aztertu zuen kontrol-entregatze defizit baten lantearen bidez. Zazpigarrenak Brasil aztertu zuen metaketa-defizit baten lantearen bidez. Zortzigarrenak Errusia aztertu zuen botere-bertikalaren defizit baten lantearen bidez. Bederatzigarrenak Ameriketako Estatu Batuak aztertu zituen integrazio-defizit baten lantearen bidez. Hamargarrenak Finlandia aztertu zuen errendimendu-murriztapen baten lantearen bidez. Hamaikagarrenak Japonia aztertu zuen jarraitutasun-tranpa baten lantearen bidez. Hamabigarrenak Nigeria aztertu zuen substratu-defizit baten lantearen bidez. Hamahirugarrenak Israel aztertu zuen muga-defizit baten lantearen bidez.

Elkarrekin, hamalau txostenek gaitasun moldagarriaren erronken espektro osoa hartzen duen diagnostiko-esparru global bat osatzen dute —exekuzio eta integrazioaren lehen ordenako defizitetatik abiadura eta paradigma-blokeoaren bigarren ordenako murriztapenetara, substratu-eraikuntzaren oinarrizko erronkara, Israel eta Espainiak forma ezberdinetan ordezkatzan dituzten konstituzio-osatugabetasunaren erronka bereizgarriaraino. Serieak ez du osoa izatea aldarrikatzen. Azterketa sakonagoa, proba sakonagoak eta diseinu hobea eraiki daitezkeen oinarri bat dela aldarrikatzen du. Espainia, trantsizioa menderatu baina oraindik bere konstituzioa osatu ezin duen demokrazia, serieak orain arte egin duen galderarik itxaropentsuena egiten duen kasua da: ez nola eragotzi kolapsoa, baizik nola amaitu bikain hasi zena.